

Pisma

Ignatius 500
ROCZNICA
NAWROCENIA
ŚW. IGNACEGO LOYOLI

ŚW. IGNACY LOYOLA

Pisma

ZEBRAŁ I OPRACOWAŁ
WACŁAW KRÓLIKOWSKI SJ

WYDAWNICTWO WAM • KSIĘŻA JEZUICI

KRAKÓW 2022

© Wydawnictwo WAM, 2022

Opieka redakcyjna: Katarzyna Stokłosa

Redakcja: Roman Małecki

Projekt okładki: Photo Design – Lesław Sławiński

Na okładce: Portret św. Ignacego Loyoli, Kuria Generalna Towarzystwa Jezusowego,
Rzym – Biuro Prasowe

Typografia i łamanie: Jacek Zaryczny

NIHIL OBSTAT

Przełożony Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego,
ks. Jarosław Paszyński SJ, prowincjał, Kraków, dn. 25 maja 2022 r.,
l.dz. 36/2022

ISBN 978-83-277-3281-1

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW

tel. 12 62 93 200

e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA

tel. 12 62 93 260

www.wydawnictwowam.pl

Druk i oprawa: LEYKO Sp. z o.o. • Kraków

Publikację wydrukowano na papierze Ecco book lux 70 g vol. 1.17
dostarczonym przez Antalis Poland Sp. z o.o.

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	XIII
WPROWADZENIE OGÓLNE	XXI
Wacław Królikowski SJ: Historiografia ignacjańska. Święty Ignacy na przestrzeni wieków	XXIII
Źródła i pierwsze próby biograficzne	XXIII
Pierwsze opublikowane biografie	XXV
Biografie uwzględniające nowe źródła	XXVIII
Początki bardziej historycznego trendu	XXXII
Poszerzanie źródeł i perspektywy historycznej	XXXVII
Zniekształcenia obrazu św. Ignacego	XLIX
Obraz św. Ignacego po II Soborze Watykańskim	LV
Koniec XX i początek XXI wieku	LXI
Bibliografia	LXIV
Chronologia życia św. Ignacego Loyoli	LXXV
Charakter pism św. Ignacego Loyoli	LXXXV
Specyfika niniejszej publikacji	LXXXIX
BIBLIOGRAFIA OGÓLNA	XCI
Bibliografia współczesna	XCI
Biografie	XCI
Wiek XVI	XCII
Wiek XVII	XCII
Wiek XVIII	XCIII
Wiek XIX	XCIII
Wiek XX	XCIII
Wiek XXI	XCVII
Zbiory pism	XCIX

PISMA ŚW. IGNACEGO LOYOLI

1. OPOWIEŚĆ PIELGRZYMA. AUTOBIOGRAFIA	3
Mieczysław Bednarz SJ: Wprowadzenie	5
Geneza i czas powstania <i>Opowieści Pielgrzyma</i> – jej znaczenie	6
Kilka uwag o tekście <i>Opowieści Pielgrzyma</i>	8
Najważniejsze wydarzenia z życia św. Ignacego Loyoli	11
Przedmowa o. Hieronima Nadala	23
Przedmowa o. Ludwika Gonsalvesa da Cámara	27

<i>Opowieść Pielgrzyma. Autobiografia</i>	31
Bibliografia	111
Wydania	111
Studia	114
2. ĆWICZENIA DUCHOWE	115
Wacław Królikowski SJ: Wprowadzenie	117
Wartość i znaczenie <i>Ćwiczeń duchowych</i>	117
Cel <i>Ćwiczeń duchowych</i>	122
Kościół wobec <i>Ćwiczeń duchowych</i>	128
Źródła <i>Ćwiczeń duchowych</i>	135
Geneza <i>Ćwiczeń duchowych</i>	143
Teksty <i>Ćwiczeń duchowych</i>	149
Przekłady i wydania <i>Ćwiczeń duchowych</i> w języku polskim	158
Metoda <i>Ćwiczeń duchowych</i>	160
Podsumowanie	168
Bibliografia	170
Odpust. Modlitwa „Duszo Chrystusowa”	179
<i>Ćwiczenia duchowe</i>	181
Bibliografia	302
Bibliografia ogólna	302
Wydania	303
Geneza i źródła tekstu	306
Historia <i>Ćwiczeń duchowych</i>	306
Studia na temat teorii <i>Ćwiczeń duchowych</i>	307
Komentarze i analizy	308
3. DYREKTORIA IGNACJAŃSKIE DO ĆWICZEŃ DUCHOWYCH	323
Wacław Królikowski SJ: Wprowadzenie	325
Dyrektoria św. Ignacego Loyoli	327
Próba redakcji Dyrektorium podczas rządów o. generała Jakuba Layneza (1558-1565)	328
Działalność komisji utworzonej przez o. generała Franciszka Borgiasza (1565-1572)	329
Stan prac na początku generalatu o. Everarda Mercuriana (1573-1580)	330
Dyrektorium Oficjalne powstałe podczas generalatu o. Klaudiusza Acquavivy (1581-1615)	331
Bibliografia	334
<i>Dyrektoria Ignacjańskie do „Ćwiczeń duchowych”, czyli wskazówki św. Ignacego o sposobie dawania „Ćwiczeń”</i>	337
Wprowadzenie	339
Dyrektorium I	339
Dyrektorium II	344

Dyrektorium III	345
Dyrektorium IV	349
Bibliografia	359
Teksty i najstarsze komentarze	359
Wybrane studia	359
4. DZIENNIK DUCHOWY	361
Tadeusz Kotlewski SJ: Wprowadzenie	363
Geneza <i>Dziennika duchowego</i>	363
Mistyka trynitarna	366
Mistyka chrystologiczna i eucharystyczna	369
Maryjny wymiar życia mistycznego	371
Dary mistyczne	372
Mistyka służby	377
Mistyka krzyża	378
Pierwsze wydanie <i>Dziennika duchowego</i>	380
Bibliografia	381
<i>Dziennik duchowy</i>	385
Bibliografia	441
Nowe tłumaczenia <i>Dziennika duchowego</i>	441
Studia i komentarze	441
5. KONSTYTUCJE TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO	443
Bogusław Steczek SJ: Wprowadzenie	445
<i>Ćwiczenia duchowe</i> , Towarzystwo Jezusowe i jego Konstytucje	445
Formuła Instytutu, zatwierdzenie zakonu i praca nad Konstytucjami	446
Struktura i treść Konstytucji Towarzystwa	449
Jak należy czytać Konstytucje Towarzystwa Jezusowego?	456
Bibliografia	458
<i>Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV</i>	459
Przedmowa do pierwszego wydania Konstytucji	461
I. Formuły Instytutu Towarzystwa Jezusowego zatwierdzone i ponownie potwierdzone przez Papieży Pawła III i Juliusza III	465
Zezwolenie na opracowanie Konstytucji oraz zatwierdzenia Instytutu w ogólności i Konstytucji w szczególności	477
II. Konstytucje Towarzystwa Jezusowego napisane przez świętego Ignacego Loyolę	479
II-A. Pierwszy i ogólny egzamin	481
II-B. Konstytucje z Deklaracjami	507
Wstęp do Konstytucji	507
Część pierwsza: Przyjmowanie na probację	511
Część druga: Dotyczy zwalniania tych, których po przyjęciu uznano podczas probacji za mało zdatnych do Towarzystwa	521

Część trzecia: Zachowanie w dobrem i postęp tych, którzy są na probacji	531
Część czwarta: Wykształcenie i przygotowanie do niesienia pomocy bliźnim tych, którzy pozostają w Towarzystwie	543
Część piąta: Przyjmowanie do Towarzystwa	577
Część szósta: Przyjęci i wcieleni do Towarzystwa, sprawy dotyczące ich samych	587
Część siódma: Rozdzielanie prac w winnicy Pańskiej pośród członków Towarzystwa ku pożytkowi bliźnich	599
Część ósma: Środki przyczyniające się do jedności z głową i między sobą tych, którzy zostali rozesłani	611
Część dziewiąta: Głowa Towarzystwa i jej rządy	629
Część dziesiąta: W jaki sposób można by zachować i pomnażać cały organizm Towarzystwa w jego dobrym stanie	645
Bibliografia	650
Bibliografia do Formuły Instytutu Towarzystwa Jezusowego	650
Bibliografia do Konstytucji Towarzystwa Jezusowego	651
Współczesne tłumaczenia	651
Studia i komentarze	652
Skorowidz rzeczowy	657
6. LISTY WYBRANE	701
Jakub Kołacz SJ: Wprowadzenie	703
<i>Listy wybrane</i>	709
[1] Do Agnieszki Pascual	711
[2] Do brata, Marcina Garcíi de Oñaz y Loyola	712
[3] Do Isabeli Roser	716
[4] Do Jakuba Cassadora	718
[5] Do siostry Teresy Rejadell	722
[6] Do siostry Teresy Rejadell	727
[7] Do o. Manuela Miony	729
[8] Do Piotra Contariniego	730
[9] Do Diega de Gouvei	731
[10] Do państwa Loyolów	733
[11] Do Beltrána Loyoli	734
[12] Do mieszkańców Azpeitii	737
[13] Do siostry, Magdaleny Loyoli	739
[14] Instrukcja dla ojców Broëta i Salmeróna, legatów papieskich wysłanych do Irlandii	741
[15] Do o. Szymona Rodriguesa	742
[16] Do Franciszka Borgiasza, wicekróla Katalonii	744
[17] Do o. Jana Baptysty Violi	745

[18] Do o. Szymona Rodriguesa	747
[19] Do o. Piotra Fabera	747
[20] Do Jana III, króla Portugalii	750
[21] Do o. Jakuba Layneza	752
[22] Do Askaniusza Colonney	753
[23] Do siostry Teresy Rejadell	754
[24] Do o. Mikołaja Bobadilli	756
[25] Do Jana III, króla Portugalii	760
[26] Do Franciszka Borgiasza, księcia Gandii	762
[27] Do doktora Piotra Ortiza	765
[28] Instrukcja dla teologów na Sobór Trydencki	766
[29] Do o. Piotra Kanizego	769
[30] Do ojców i braci z kolegium w Coimbrze	770
[31] Do pana Doimo Nascio	771
[32] Do Franciszka Borgiasza, księcia Gandii	771
[33] Do Ferdynanda I Habsburga, cesarza Świętego Cesarstwa Rzymskiego	773
[34] Do o. Michała de Torresa	775
[35] List o doskonałości i gorliwości apostołskiej	776
[36] Do Emanuela Sanchesa, biskupa Targi	786
[37] Do o. Jakuba Layneza	787
[38] Do ojców i braci z Gandii	791
[39] Do ojców i braci z Padwy	797
[40] Do siostry Teresy Rejadell	801
[41] Do o. Daniela Paeybroeck	803
[42] Do o. Antoniego Araoza	804
[43] Do pana Talpino	805
[44] Do Filipa, księcia Hiszpanii	806
[45] Do Franciszka Borgiasza, księcia Gandii	807
[46] Do magistra Jana z Ávili	810
[47] Do Filipa, księcia Hiszpanii	811
[48] Do Hieronimy Olujy i do Teresy Rejadell	812
[49] Do Andrzeja Lippomaniego	813
[50] Do o. Jana Álvareza	815
[51] Do Franciszka Borgiasza, księcia Gandii	817
[52] Instrukcja dla jezuitów udających się do Ingolstadtu	834
[53] Do o. Andrzeja Sidereo	840
[54-55] Do Jana Vegi, wicekróla Sycylii	841
[56] Do o. Michała Ochoya	844
[57] Do Jana Bernarda Díaza de Luco, biskupa Calahorry	845
[58] Do wojsk afrykańskich	846
[59] Do jezuitów w domach w Rzymie	847
[60] Do Jana Vegi, wicekróla Sycylii	848

[61] Do Karola Borgiasza, markiza Lombay	848
[62] Do Jana Vegi, wicekróla Sycylii	850
[63] Do członków Towarzystwa Jezusowego zgromadzonych w Rzymie	851
[64] Do Izabeli Vegi	852
[65] Do Ferdynanda I Habsburga, króla Niemiec	853
[66] Do o. Antoniego Brandão	854
[67] Do o. Urbana Fernandesa	860
[68] Do o. Antoniego Araoza	864
[69] Do o. Jana Pelletiera	865
[70] Do o. Klaudiusza Le Jaya	869
[71] Do o. Elpidiusza Ugolettiego	872
[72] Do o. Emanuela Godinho	873
[73] Do o. Franciszka Ksawerego	874
[74] Do Filipa, księcia Hiszpanii	875
[75] Do o. Franciszka Borgiasza	876
[76] Do o. Hieronima Nadala	878
[77] Do o. Hieronima Nadala	879
[78] Do Jana Stefana Manriquego de Lary, księcia Nájery	883
[79] Instrukcja ogólna o pracy apostolskiej	884
[80] Do Joanny Aragońskiej, księżnej Paliano	886
[81] Do o. Jakuba Miró	890
[82] Do o. Jakuba Miró	891
[83] Do członków Towarzystwa przebywających w różnych miejscach Europy	893
[84] Do rektorów kolegiów we Włoszech	894
[85] Do o. Jakuba Miró	894
[86] List o posłuszeństwie	897
[87] Do św. Tomasza z Villanueva	906
[88] Do o. Franciszka Ksawerego	907
[89] Do o. Jana Violi	909
[90] Do o. Kacpra Gropello	910
[91] Do całego Towarzystwa	911
[92-93] Do brata Jana Baptysty Ottilio	912
[94] Do kardynała Reginalda Pole'a	913
[95-97] Do Mikołaja Piotra Cesariego i do Hektora Pignatellego	914
[98] Do Jana Ludwika Gonzáleza Villasimpleza	917
[99] Do Eleonory Medycejskiej, księżnej Florencji	918
[100] Do Małgorzaty Parmeńskiej	919
[101] Do o. Mikołaja Florisa	920
[102] Do o. Andrzeja Galvanellego	921
[103] Do Ludwika, infanta portugalskiego	921
[104] Do o. Filipa Leerno	922
[105] Do N. N.	923

[106] Do o. Teotonia Braganzy	926
[107] Do Magdaleny Andželiki Doménech	927
[108] Do o. Hieronima Doménecha	928
[109-110] Do Marii Frassony Gesso	930
[111] Do o. Kacpra Berce (Barzeusa)	932
[112] Do cesarza Karola V	934
[113] Do Ojca Świętego Juliusza III	935
[114] Do o. Jana Baptysty Violi	936
[115] Do o. Jakuba Miró	938
[116] Do pana Antoniego Enríqueza	939
[117] Do o. Jakuba Miró	940
[118] Do Jana III, króla Portugalii	942
[119] Do o. Franciszka Manciniego	943
[120] Do pani Katarzyny z Kordoby, markizy Priego	944
[121-123] Do Henryka de la Cuevy	945
[124] Do o. Bartłomieja Hernándezza	947
[125] Do o. Jana Nuñesa Barreto	948
[126] Do Ferdynanda Vasconcelhosa, arcybiskupa Lizbony	949
[127] Do o. Piotra Kanizego	950
[128] Do wdowy po Janie Boquecie	956
[129] Do o. Franciszka Borgiasza	956
[130] Do Michała Nobregi	958
[131-132] Do o. Jana Franciszka Araldo	959
[133] Do o. Filipa Leerno	960
[134] Do o. Krzysztofa Mendozy	961
[135] Instrukcja na temat sposobu zbierania jałmużny	962
[136] Do Jolanty Casali Gozzadiny	963
[137] Do o. Antoniego Araoza	964
[138] Do kardynała Reginalda Pole'a	965
[139] Do Bartłomieja Romano	966
[140] Do św. Jana z Ávili	967
[141] Do o. Poncjusza Cogordána	968
[142] Do Klaudiusza, cesarza Etiopii	970
[143] Instrukcje dla o. Jana Nuñesa, patriarchy Etiopii	975
[144] Do o. Melchiora Nuñesa Barreto	983
[145] Do o. Melchiora Carneiro	984
[146] Do Kacpra Jofrego Borgiasza, biskupa Segorbe	985
[147] Do o. Roberta Clayssona	986
[148] Do o. Gerarda Kalkbrennera, przeora klasztoru kartuzów w Kolonii	987
[149] O sposobie rozmawiania z przełożonymi	989
[150] Do o. Franciszka Borgiasza	990
[151] Do o. Emanuela Lópeza	991

[152] Do o. Alberta z Ferrary	992
[153] Do Franciszka Jimenésza Mirandy, przeora opactwa w Salas	993
[154] Do Piotra Campsa	995
[155] Do o. Franciszka Borgiasza	996
[156] Do o. Szymona Rodriguesa	997
[157-160] Do pana Hieronima Vignesa	998
[161] Do przełożonych Towarzystwa	1000
[162-164] Do Aleksego Fontany	1001
[165] Do doktora Alfonsa Ramíreza Vergary	1003
[166] Do o. Antoniego Soldevili	1003
[167] Do o. Adriana Adriaenssensa	1005
[168] Do o. Lorenza	1006
[169] Do pani Leonory Mascarenhas	1007
[170] Do brata Jana Baptysty	1009
[171] Do o. Emeryka Bonisa	1010
[172] Do o. Jana Baptysty Fermo	1011
[173] Do o. Walentego Marína	1011
[174] Do brata Józefa	1012
[175] Do o. Alfonsa Romána	1013
[176] Do o. Fulwiusza Androzkiego	1014
[177] Do o. Stefana Casanovy	1015
[178] Do Piotra, kapłana z Bolonii	1016
Bibliografia	1018
Wydania	1018
Studia	1019
7. UROCZYSTA PROFESJA. WYBÓR PIERWSZEGO GENERAŁA	1023
Mieczysław Bednarz SJ: Wprowadzenie	1025
<i>Uroczysta profesja. Wybór pierwszego generała</i>	1027
8. WYBÓR, CZYLI ROZWAŻANIE ŚW. IGNACEGO LOYOLI O UBÓSTWIE W TOWARZYSTWIE JEZUSOWYM	1033
9. MAKSYMUS ŚW. IGNACEGO LOYOLI	1045
Mieczysław Bednarz SJ: Wprowadzenie	1049
<i>Wybrane sentencje św. Ignacego</i>	1051
Przekład wierszowanych sentencji św. Ignacego	1055
INDEKS RZECZOWY	1057
INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH	1081
INDEKS OSOBOWY	1085

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAS „Acta Apostolicae Sedis”. Roma (1909–)
- Acta SS „Acta Sanctorum”. Mensis Julius. Tomus septimus. Société des Bollandistes, Parisiis-Romae 1868
- AdP Edizioni Apostolato della Preghiera, Roma
- AHSI Archivum Historicum Societatis Iesu. Roma
- AnB „Analecta Bollandiana”. Bruxelles
- AR „Acta Romana Societatis Iesu”. Roma
- ASS „Acta Sanctae Sedis”. Roma (1865-1908)
- Astrain Astrain Antonio S.I., *Historia de la Compañía de Jesús en la asistencia de España*. T. I: *San Ignacio de Loyola*. Razón y Fe, Madrid 1902. Wyd. 2: Madrid 1912. Całość t. 1-7: Madrid 1902-1925
- BAC Biblioteca de Autores Cristianos
- Bartoli Bartoli Daniello S.I., *Della vita e dell' Instituto di S. Ignatio, fondatore della Compagnia di Gesù, libri cinque*. Appresso Domenico Manelfi, Roma 1650. Przekład łaciński: *De vita et Instituto S. Ignatii, Societatis Iesu Fundatoris*. Sumptibus Laurenti Anisson, Lugduni 1665
- Bartoli-Michel Bartoli Daniel S.I., *Histoire de S. Ignace de Loyola d'après les documents originaux*. T. 1-2. Desclée De Brouwer, Bruges 1893
- Bob *Bobadillae Monumenta. Nicolai Alphonsi de Bobadilla Sacerdotis e Societate Iesu gesta et scripta*. Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1913
- Bohr Bohr Josef S.I., *Das Directorium zu den Geistlichen Übungen des hl. Ignatius von Loyola. Seine Geschichte und seine Weisungen*. Marianischer Verlag, Innsbruck 1924.
- Böhmer Böhmer Heinrich, *Ignatius von Loyola*. Hrsg. Hans Leube, Koehler & Amelang, Leipzig 1941
- Borgia *Sanctus Franciscus Borgia quartus Gandiae dux et Societatis Iesu praepositus generalis tertius*. T. I-V. Typis Augustini Avrial, Matriti 1894-1911
- Bouvier (I) Bouvier Pierre S.I., *Directoire compose par S. Ignace de Loyola a l'usage de celui qui donne les Exercices*, „Recherches de science religieuse” 6 (1916), s. 248-269
- Bouvier (II) *Directoire composé par saint Ignace (texte original et version littérale)...*, Beauchesne, Paris 1917

- Brodrick (I) Brodrick James S.I., *Origines et expansion des Jésuites*. T. 1-2. Sfelt, Paris 1950
- Brodrick (II) Brodrick James S.I., *Saint Ignace de Loyola. Les années du Pèlerin*. Spes, Paris 1956
- Broet *Epistolae PP. Paschasii Broëti, Claudii Jaji, Joannis Codurii et Simonis Rodericii, Societatis Iesu, ex autographis vel originalibus exemplis potissimum depromptae*. Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1903
- CBE „Collection de la Bibliothèque des Exercices de saint Ignace”. T. 1-100. Enghien
- CEI Centro de Espiritualidad Ignaciana
- Chastonay Chastonay Paul de S.I., *Die Satzungen des Jesuitenordens*. Einsiedeln-Köln 1938. W j. franc.: *Les Constitutions de l'ordre des Jésuites*. Aubier, Paris 1941
- Christ „Christus. Cahiers spirituels”. Paris
- Chron Ioannes Alphonsus de Polanco S.I., *Vita Ignatii Loyolae et rerum Societatis Iesu historia*. T. I-VI. Excudebat Typographorum Societas, Matriti 1894-1898
- CiCa „La Civiltà Cattolica”. Roma
- CIS Centrum Ignatianum Spiritualitatis
- Coathalem Coathalem Hervé S.I., *Commentaire du livre des Exercices* (Collection Christus 18). Desclée de Brouwer, Paris 1965
- Cognet Cognet Louis, *La spiritualité moderne*. Chap. I. *La prépondérance espagnole*. W: *Histoire de la Spiritualité chrétienne*. T. III, cz. 2. Aubier, Paris 1966
- Coll. d. *Collectio decretorum Congregationum Generalium Societatis Iesu: A Congregatione Generali XXVII approbata et a Cc. Gg. XXVIII, XXIX, XXX, XXXI et XXXII retractata, cum reliquis decretis dispositivis vigentibus Congregationum Generalium XVIII-XXX, ac indice decretorum C.G. XXXI abrogatorum vel obrogatorum*. Apud Curiam Praepositi Generalis, Romae 1977
- Const *Constitutiones Societatis Iesu*. Apud Curiam Praepositi Generalis, Romae 1949
- CSIC Consejo Superior de Investigaciones Científicas
- Cz. Część
- ĆD *Ćwiczenia duchowe* św. Ignacego Loyoli
- d. dekret Kongregacji Generalnej Towarzystwa Jezusowego
- Dalmases *Obras completas de San Ignacio de Loyola*. Edición del I. Iparraguirre S.I., C. de Dalmases S.I. La Editorial Católica, Madrid 1952

DĆD	Dyrektoria do <i>Ćwiczeń duchowych</i>
Despatie	Despatie Gerard S.I., <i>Le „Directoire des Exercices”; sa genèse et son élaboration.</i> „Lettres du Bas-Canada”, 11 (1957), s. 10-27
DHSI	<i>Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático.</i> T. 1-4. Ch.E. O’Neill, J.M. Domínguez (Directores). Institutum Historicum Societatis Iesu; Universidad Pontificia Comillas, Roma-Madrid 2001
DSp	<i>Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique. Doctrine et histoire.</i> Beauchesne, Paris 1932-1995
DTC	<i>Dictionnaire de théologie catholique.</i> Letouzey et Ané, Paris 1899-1950
Dudon	Dudon Paul S.I., <i>Saint Ignace de Loyola.</i> Beauchesne, Paris 1934
DzD	<i>Dziennik duchowy św. Ignacego Loyoli</i>
Egz.	Pierwszy i ogólny Egzamin Konstytucji Towarzystwa Jezusowego
Epp	<i>Sancti Ignatii de Loyola Societatis Iesu fundatoris epistolae et instructiones.</i> T. I-XII. Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1903-1911
Epp Mixt	<i>Epistolae Mixtae ex variis Europae locis ab anno 1537 ad 1556 scriptae.</i> T. I-V. Typis Augustini Avrial, Matriti 1898-1901
Epp Nadal	<i>Epistolae P. Hieronymi Nadal Societatis Jesu, ab anno 1546 ad 1577.</i> T. 1-4. Typis Augustini Avrial, Matriti 1898
Epp Xaver	<i>Epistolae Sancti Francisci Xaverii aliaque eius scripta. Nova editio ex integro refecta.</i> T. I-II. Ediderunt Georgius Schurhammer et Iosephus Wicki, Romae 1944-1945
Etud	„Etudes”. Paris
Exam	<i>Examen generale</i>
Exer	<i>Exercitia Spirituality Sancti Ignatii Loyolae</i>
Fabr	<i>Beati Petri Fabri primi sacerdotis e Societatis Iesu epistolae, memoriale et processus ex autographis aut archetypis potissimum deprompta.</i> Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1914
Favre-Dorsaz	Favre-Dorsaz André S.I., <i>Calvin et Loyola. Deux Reformes.</i> Editions Universitaires, Paris-Bruxelles 1951
FN	<i>Fontes Narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis.</i> T. I-IV. Monumenta Historica Societatis Iesu, Romae 1943-1965
Form. C.	Formula Congregationis (Gen., Proc., Prov., itd.)
Form. Inst.	Formuła Instytutu
Fouqueray	Fouqueray Henri S.I., <i>Histoire de la Compagnie de Jésus en France.</i> T. I-V. Picard, Paris 1910-1925

- Franciosi Franciosi Xavier SI, *L'Esprit de Saint Ignace*. Édition revue et annotée par H. Pinard de la Boullaye S.I. Spes, Paris 1948
- Gilmont Gilmont Jean François S.I., *Les écrits spirituels des premiers Jésuites. Inventaire commenté*. Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1961
- Gilmont-Daman Gilmont Jean François S.I., Daman Paul S.I., *Bibliographie Ignatienne. 1894-1957* (Museum Lessianum Section Historique, 17) Desclée de Brouwer, Paris-Louvain 1958
- GL „Geist und Leben”. Würzburg
- GrDr *Les grandes directives de la retraite fermée*. Beauchesne, Paris 1930
- Greg „Gregorianum”. Roma
- Guibert Guibert Joseph de S.I., *La spiritualité de la Compagnie de Jésus. Esquisse historique*. Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1953
- Harrasser Harrasser Georg S.I., *Exerzitienleitung*. T. I: *Die Referate des Kurses für Exerzitienleiter der vom 17.-20. August 1922 im Canisianum zu Innsbruck gehalten wurde*. T. II: *Die Referate der zweiten Exerzitientagung, die vom 7. bis 10. August 1923 im Canisianum zu Innsbruck stattfand*. Tyrolia Verlag, Innsbruck 1923/24
- Hevenesi Hevenesi Gábor S.I., *Scintillae ignatianae sive S. Ignatii de Loyola sententiae et effata sacra. Quae per singulos anni dies distribuit P. Gabriel Hevenesi S.I. Cum appendice continente sententias S. Philippi Nerii*. Pustet, Ratisbonae 1919
- Huonder Huonder Anton S.I., *Ignatius von Loyola. Beiträge zu seinem Charakterbild*. Katholischer Tat-Verlag, Köln 1932
- Inst. *Institutum Societatis Iesu*. T. 1: *Bullarium et compendium privilegiorum*. T. 2: *Examen et constitutiones. Decreta Congregationum Generalium. Formulae Congregationum*. T. 3: *Regulae. Ratio studiorum. Ordinationes. Instructiones. Industriae. Exercitia. Directorium*. Ex Typographia a SS. Conceptione, Florentiae 1892-1893
- Iparraguirre (I) Iparraguirre Ignacio S.I., *Orientaciones bibliográficas sobre San Ignacio de Loyola*. Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1957
- Iparraguirre (II) Iparraguirre Ignacio S.I., *Répertoire de spiritualité ignatienne. 1556-1615*. Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1961
- Juambelz Juambelz Jesús S.I., *Bibliografía sobre la vida, obras y escritos de San Ignacio de Loyola. 1900-1950*. Parte I: *Biografías*. Parte II: *Comentarios a sus obras y escritos*. Razón y Fe, Madrid 1956
- KG Kongregacja Generalna Towarzystwa Jezusowego
- KKKW Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich

- Koch Koch Ludwig S.I., *Jesuiten-Lexikon*. Bonifacius Verlag, Paderborn 1934
- Konst. Konstytucje Towarzystwa Jezusowego
- KPK Kodeks Prawa Kanonicznego
- L *Listy św. Ignacego Loyoli*
- Lain *Lainii Monumenta. Epistolae et acta Patris Jacobi Lainii, secundi praepositi generalis Societatis Iesu, ex autographis vel originalibus exemplis potissimum deprompta, a Patribus ejusdem Societatis edita.* T. I-VIII. Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1912-1917
- Larrañaga *Obras completas de San Ignacio de Loyola.* T. I: *Autobiografía – Diario Espiritual.* Introducciones y comentarios del R.P. Victoriano Larrañaga S.I., La Editorial católica, Madrid 1947
- Leturia (I) Leturia Pedro de S.I., *El Gentilhombre Iñigo López de Loyola.* Editorial Labor, Barcelona 1941
- Leturia (II) Leturia Pedro de S.I., *Estudios Ignacianos.* T. I: *Estudios biográficos.* T. II: *Estudios espirituales.* Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1957
- LitQu *Litterae Quadrimestres ex universis praeter Indiam et Brasiliam locis in quibus aliqui de Societate Iesu versabantur Romam missae.* T. I-VII. Excudebat Augustini Avrial, Matriti 1894-1925
- M Maksymy św. Ignacego Loyoli
- Maffei Maffei Ioannes Petru, S.I., *De vita et moribus Sancti Ignatii Loiolae, qui Societatem Iesu fundavit, libri tres.* Apud Maternum Cholinum, Roma 1585
- Mansi Mansi Giovanni Domenico, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio, cujus Johannes Dominicus Mansi et post ipsius mortem Florentius et Venetianus editores ab anno 1758 ad annum 1798 priores triginta unum tomos ediderunt, nunc autem continuat et absoluta.* T. 1-53, Expensis H. Welter, Parisiis 1901-1927
- Marin Marin Canuto Hilario S.I., *Spiritualia Exercitia secundum Romanorum Pontificum documenta.* Librería Religiosa, Barcelona 1941
- Matt-Rahner Matt Leonard, Rahner Hugo S.I., *Ignatius von Loyola.* NZN Buchverlag, Zürich 1955
- Mbras *Monumenta Brasiliae.* T. I-II. Monumenta Historica Societatis Iesu, Romae 1956-1957
- MHSI *Monumenta Historica Societatis Iesu.* Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1894-1925; Institutum Historicum Societatis Iesu, Romae 1932–
- MI *Monumenta Ignatiana*

- MI Const *Monumenta Ignatiana. Series tertia. Constitutiones Societatis Iesu.* T. I-III. Typis Pontificiae Universitatis Gregorianaе, Romae 1934-1938. T. IV: *Regulae Societatis Iesu.* Apud Monumenta Historica Societatis Iesu, Romae 1948
- MI Exer *Monumenta Ignatiana. Series secunda. Exercitia Spiritualia Sti Ignatii et eorum Directoria.* T. I: Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1919. T. II: *Directoria Exercitiorum Spiritualium.* Institutum Historicum Societatis Iesu, Romae 1955
- MIInd *Monumenta Indica.* T. I-IV. Institutum Historicum Societatis Iesu, Romae 1948-1956
- MPaed *Monumenta Paedagogica.* T. I. Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1901. T. II: Institutum Historicum Societatis Iesu, Romae 1965
- Nadal *Epistolae P. Hieronymi Nadal.* T. I-IV. Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1898-1905; T. V: Institutum Historicum Societatis Iesu, Romae 1962
- NIgn *Notes Ignatiennes.* Textes introduits et traduits par les Pères de l'Assistance de France, édites par la Maison Saint-Augustin d'Eng-hien. 1956
- NRTh „Nouvelle revue théologique”. Louvain
- NU Normy Uzupełniająca do Konstytucji Towarzystwa Jezusowego
- Obras Lar. *Obras completas de San Ignacio de Loyola.* T. I: *Autobiografía – Diario Espiritual.* Introducciones y comentarios del R.P. Victoria-no Larrañaga S.I., La Editorial católica, Madrid 1947
- Obras (I) *Obras completas de San Ignacio de Loyola.* Edición del I. Iparraguirre S.I., C. de Dalmases S.I. La Editorial Católica, Madrid 1952
- Obras (II) *Obras completas de San Ignacio de Loyola.* Segunda edición, notablemente corregida y aumentada. Edición del I. Iparraguirre S.I., C. de Dalmases S.I. La Editorial católica, Madrid 1963
- OP *Opowieść Pielgrzyma. Autobiografia św. Ignacego Loyoli*
- Orlandini Orlandini Nicolaus S.I., *Historiae Societatis Iesu. Pars prima.* Apud Bartholomaeum Zannettum, Romae 1614
- Pastor Pastor Ludwig von, *Geschichte der Päpste.* T. I-XVI. Herder, Freiburg 1891-1931
- PG Migne Jacques Paul, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca.* T. 1-161, Parisiis 1857-1866
- PL Migne Jacques Paul, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina.* T. 1-217, Parisiis 1844-1855

- PolCompl *Polanci complementa: Epistolae et commentaria P. Joannis Alphonsi de Polanco e Societate Iesu: Addenda caeteris ejusdem scriptis dispersis in his monumentis: Quibus accedunt nonnulla coaeva, aliorum auctorum, illis conjunctissima.* T. I-II. Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1916-1917
- PW Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze.* T. I-II. Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1968
- r. rozdział w poszczególnych częściach Konstytucji Towarzystwa Jezusowego
- Rahner (I) Rahner Hugo S.I., *Ignatius von Loyola als Mensch und Theologe.* Herder, Freiburg 1964
- Rahner (II) Rahner Hugo S.I., *Ignatius von Loyola. Briefwechsel mit Frauen.* Herder, Freiburg 1956. Przekład franc.: *Ignace de Loyola et les femmes de son temps.* T. I-II (Collection Christus 13-14). Desclée de Brouwer, Paris 1964
- Rahner (III) Rahner Hugo S.I., *Ignatius von Loyola. Geistliche Briefe.* Wyd. 3, Benzinger, Einsiedeln 1956. Wyd. 1: Freiburg 1922, wyd. 2: Karrer-Rahner, Einsiedeln 1942
- RAM „Revue d'ascétique et de mystique”. Toulouse
- Rap „Revue d'apologétique”. Paris 1922-1939
- Rib *Patris Petri de Ribadeneira, Societatis Iesu sacerdotis, Confessiones, epistolae aliaque scripta inedita, ex autographis, antiquissimis apographis et regestis deprompta.* T. I-II. Ex officina typographis „La editorial ibérica”, Matriti 1920, 1923
- Ribadeneira Ribadeneira Petrus S.I., *Vita Ignatii Loiolae, Societatis Iesu fundatoris, libris quinque comprehensa. In quibus initia ipsius Societatis ad annum usque Domini 1556 explicantur,* Neapoli 1572
- Rouquette Rouquette Robert S.I., *Le Directoire des Exercices. Histoire du texte.* „Revue d'ascétique et de mystique”, 14 (1933), s. 395-408
- RSR „Recherches de science religieuse”. Paris
- RU Wybór, czyli rozważanie św. Ignacego Loyoli o ubóstwie w Towarzystwie Jezusowym
- Salmer *Epistolae P. Alphonsi Salmeronis, Societatis Iesu, ex autographis vel originalibus exemplis potissimum depromptae.* T. I-II. Typis Gabrielis López del Horno, Matriti 1906-1907
- Schneider *Der Bericht des Pilgers.* Übersetzt und erläutert von Burkhard Schneider. Herder, Freiburg 1956
- Schurhammer Schurhammer Georg S.I., *Franz Xaver. Sein Leben und seine Zeit.* T. 1: *Europa (1506-1541).* Herder, Freiburg 1955. T. 2: *Asien, Indien und Indonesien (1541-1547).* Herder, Freiburg 1963

- Scr *Monumenta Ignatiana. Series quarta. Scripta de Sancto Ignatio.* T. I-II. Typis Gabrielis López del Horno, Matriri 1904, 1918. Redycji tych źródeł dokonano w: *Fontes Narrativi de Sancto Ignatio.* T. I-IV. Institutum Historicum Societatis Iesu, Romae 1943, 1951, 1960, 1965
- SE „Sciences ecclésiastiques”. Montréal
- Sinthern Sinthern Petrus S.I., *Die Direktorien zum Exerzitiënbüchlein. Ihre Geschichte und ihr Inhalt.* W: Harrasser Georg S.I., *Beiträge zur Geschichte und Aszese des Exerzitiënbuches.* Rauch Verlag, Innsbruck 1925, s. 45-83
- Sommervogel Sommervogel Carlos S.I., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus.* T. I-XI. Oscar Schepens; Alphonse Picard, Bruxelles-Paris 1890-1932
- StimZ „Stimmen der Zeit”. München
- Tacchi Tacchi Venturi Pietro S.I., *Storia della Compagnia di Gesù in Italia.* Vol. I, cz. 1-2; vol. II, cz. 1-2. La Civiltà Cattolica, Roma 1950-1951
- Thiry *Le récit du Pèlerin. Autobiographie de Saint Ignace de Loyola.* Troisième édition entièrement refondue par A. Thiry avec un portrait. Desclée de Brouwer, Louvain 1956
- UP Uroczysta profesja. Wybór pierwszego Generała Towarzystwa Jezusowego
- UTET Unione Tipografico-Editrice Torinese. Torino
- Wulf Wulf Friedrich S.I. et al., *Ignatius von Loyola. Seine geistliche Gestalt und sein Vermächtnis.* 1556-1956. Echter-Verlag, Würzburg 1956
- Xaver *Monumenta Xaveriana. Ex autographis vel ex antiquioribus exemplis collecta.* T. I-II. Typis Augustini Avrial, Matriri 1899, 1912
- ZAM „Zeitschrift für Aszese und Mystik”. München
- ZKTh „Zeitschrift für katholische Theologie”. Innsbruck

WPROWADZENIE OGÓLNE

Św. Ignacy Loyola w szatach kapłańskich przed ołtarzem
Mattheus Borrekens, grafika (1644), Rijksmuseum, Amsterdam

HISTORIOGRAFIA IGNACJAŃSKA. ŚWIĘTY IGNACY LOYOLA NA PRZESTRZENI WIEKÓW¹

Źródła i pierwsze próby biograficzne

Najbliżsi przyjaciele w Panu, a później współpracownicy św. Ignacego, mieli głębokie przekonanie, że jest on człowiekiem niezwykłym, obdarzonym przez Boga wieloma łaskami, także mistycznymi. Chcieli zatem zrobić wszystko, co możliwe, aby jeszcze przed jego śmiercią zgromadzić wszelkie możliwe świadectwa jego niezwykłego życia. Jedną z osób, która bodaj najbliżej i najczęściej przebywała z Ignacym, był ojciec Ludwik Gonsalves da Cámara, ówczesny minister (administrator) Domu Profesów, mieszkający razem ze Świętym. Jego zadaniem było codzienne notowanie niemalże wszystkiego, co mówił św. Ignacy, jak wyrażał swoje opinie i przekonania; jednym słowem – wszystkiego, co ukazywałoby i wyjaśniało sposób myślenia i działania Świętego. Wśród pierwszych ojców, którzy zapisywali wszystkie możliwe informacje o św. Ignacym, byli także: Piotr Ribadeneira, Jan Alfons de Polanco i Hieronim Nadal². Ojcowie ci wykorzystywali informacje o różnych wydarzeniach z życia Ignacego do napisania jak najwierniejszej i jak najpełniejszej historii życia Świętego.

Pierwszym, który zabrał się do tego jakże ważnego i odpowiedzialnego zadania, był ojciec Piotr Ribadeneira. Już w 1546 roku, jeszcze jako student Uniwersytetu w Padwie, chciał opisać życie Ignacego, poczynając od zebrania wszystkich sprawdzonych informacji od osób, które bardzo dobrze go znały. Napisał więc w tej sprawie do

¹ W niniejszym wprowadzeniu korzystam przede wszystkim z informacji zawartych w: R. García-Villoslada, *La figura histórica de San Ignacio de Loyola a través de cuatro siglos*, „Razón y Fe” 153/1956, s. 45-70; R. García-Villoslada, *San Ignacio de Loyola. Nueva biografía*, BAC, Madrid 1986, s. 3-20; I. Iparraguirre, M. Ruiz Jurado, *Historiografía ignaciana*, w: San Ignacio de Loyola, *Obras*, BAC Maior, Madrid 2013, s. XXIII-LXXXIV.

² Por. *Memoriale seu Diarium P. Ludovici González de Cámara*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 1: *Narrationes scriptae ante annum 1557*. Ediderunt Dionysius Fernández Zapico, S.I. et Candidus de Dalmases, S.I., cooperante Petro de Leturia, S.I., MHSI, Romae 1943, s. 508-753 (przekład tego dzieła na j. polski: L. Gonsalves da Cámara SJ, *Memoriale czyli Diariusz o św. Ignacym Loyoli 1555*, przeł. M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008); P. de Ribadeneira, *De actis P.N. Ignatii (1559-1566)*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 2: *Narrationes scriptae annis 1557-1574*. Edidit Candidus de Dalmases, MHSI, Romae 1951, s. 317-394; P. de Ribadeneira, *Vita Ignatii Loyolae*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 4: *Vita Ignatii Loyolae*. Textus latinus et hispanus cum censuris. Edidit Candidus Dalmases, MHSI, Romae 1965; Ioannes Alphonsus de Polanco, *Vita Ignatii Loyolae et rerum Societatis Iesu historia. 1491-1556*, t. 1-6, MHSI, Matriti 1894-1898; P. Hieronymi Nadal *Commentarii de Instituto Societatis Iesu*, t. 5. Edidit M. Nicolau, S.I., MHSI, Roma 1962.

spowiednika Ignacego, ojca Diego de Eguía. Informacje o Ignacym pozyskiwał też od ojca Jana Alfonsa de Polanco, z którym widywał się na tym samym uniwersytecie. Także ojciec Polanco nosił się z zamiarem napisania życiorysu św. Ignacego. Swoje notatki konsultował nie tylko z jezuitami, ale także z osobami świeckimi, które znały Ignacego. Informacje o Ignacym uzyskiwał od ojca Jakuba Layneza, który już w 1547 roku, odpowiadając na jego prośbę, przesłał mu pismo, które w rzeczywistości było krótką biografią. Jak zauważył wybitny historyk Towarzystwa Jezusowego ojciec Piotr de Leturia, biografia ta stała się „zarodkiem i w pewnym sensie pierwszą bazą wszelkiej literatury na temat św. Ignacego”³.

Także ojciec Hieronim Nadal położył wielkie zasługi na polu historiografii ignacjańskiej. W wielu krajach Europy, które wizytował, spotykał młodych jezuitów, którzy nie mieli okazji spotkać założyciela Towarzystwa Jezusowego. Prosił więc ojca Nadala, żeby im przybliżył sylwetkę Świętego. Tak powstały pierwsze zapiski ojca Nadala o życiu św. Ignacego i o początkach zakonu jezuitów. Notatki te umieścił później w swoich pismach, zwłaszcza w *Apologii Ćwiczeń duchowych* (*Apología de los Ejercicios*) i w *Dialogach* (*Diálogos*)⁴. Główną zasługą ojca Nadala jest nie tyle przekazanie nam konkretnych dat i szczegółów z życia św. Ignacego, ile informacji o ważnych wydarzeniach, które najbardziej wpłynęły na jego życie. Ojciec Gonsalves da Cámara, który wiernie zapisywał wiele bezcennych szczegółów z życia św. Ignacego, usilnie prosił ojca Nadala, aby także i on w tych sprawach naprzykrzał się Ojcu. „Powiedział mi wiele razy – pisze Cámara – że w żaden sposób nie mógł Ojciec uczynić więcej dla Towarzystwa ponad to, że potrafił się dzielić swoim życiem, bo to oznaczało zakładać prawdziwe Towarzystwo”⁵. Dzięki temu naprzykrzaniu się i naleganiu ojciec Nadal zdobył prawdziwe źródło autobiograficzne na temat życia św. Ignacego.

Do tej samej kategorii dokumentów źródłowych należy zaliczyć także kilka pojedynczych listów św. Ignacego, jego relacje na temat sposobu wyboru generała i informacje o złożeniu ślubów w Bazylice św. Pawła w Rzymie, a przede wszystkim *Dziennik duchowy* św. Ignacego, który odsłania przed nami najgłębsze tajniki jego serca.

³ P. de Leturia, *Nuevos datos sobre San Ignacio. La labor de Polanco y Nadal en los orígenes de la biografía ignaciana a la luz de documentos inéditos*, Biblioteca de cuestiones discutidas, Bilbao 1925, s. 3.

⁴ Por. P. Hieronymi Nadal *exhortationes in Hispania 1554*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 1: *Narrationes scriptae ante annum 1557*, ediderunt D. Fernández Zapico S.I. et C. de Dalmases S.I., cooperante P. de Leturia S.I., Romae 1943, s. 302-313; P. Hieronymi Nadal *adhortationes in Collegio Romano, 2 et 4 Ianuarii 1557*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 2, dz. cyt., s. 1-10; P. Hieronymi Nadal *adhortationes conimbricenses (Maio-Iunio 1561)*, w: tamże, s. 140-204; P. Hieronymi Nadal *adhortationes colonienses (1567)*, w: tamże, s. 400-407; M. Nicolau, *Jerónimo Nadal. Sus obras y doctrinas espirituales*, CSIC, Madrid 1949; *Pláticas espirituales del P. Jerónimo Nadal S.I.*, w: *Coimbra (1561)*, Facultad de Teología S.I., Granada 1945; *Epistolae P. Hieronymi Nadal, Societatis Iesu, ab anno 1546 ad 1577 nunc primum editae et illustrate a patribus eiusdem Societatis*, t. 4: *Selecta Natalis monumenta in eius epistolis commemorata*, MHSI, Matriti 1905, s. 820-826; *Polanco Cronicon*, dz. cyt., t. 3, s. 527-573; H. Nadal, *Diálogos*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 2, dz. cyt., s. 219-280; P. Hieronymi Nadal *Commentarii de Instituto Societatis Iesu*, dz. cyt.

⁵ *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 1, dz. cyt., s. 360.

Pierwsze opublikowane biografie

W 1567 roku św. Franciszek Borgiasz (1510-1572), trzeci generał Towarzystwa Jezusowego, zlecił ojcu Ribadeneirze zredagowanie upragnionej biografii św. Ignacego. Uznał, że ojciec Ribadeneira jest do tego najlepiej przygotowany. Od 1553 roku gromadził bowiem różne zapiski i dokumenty na ten temat. Po śmierci św. Ignacego jeszcze bardziej poświęcał się swojemu zadaniu. Mając zatem dużą ilość zgromadzonego materiału biograficznego, mógł w krótkim czasie napisać biografię św. Ignacego. Jej redakcja została ukończona już na początku 1569 roku. Na jej druk trzeba było jednak czekać z powodu różnych przeszkód aż do 1572 roku⁶. Biografia ta, czy raczej „protobiografia”, jako oficjalny dokument była napisana w języku łacińskim, ponieważ miała być cenną pomocą dla wszystkich jezuitów na świecie. Po jedenastu latach, w 1583 roku, została przetłumaczona na język hiszpański. Z czasem ukazywały się kolejne wydania tej „protobiografii”, choć nie dokonywało się to bez trudności. Wyznacza ona jakby nową epokę w powszechnej hagiografii. Ojciec Euzebiusz Rey napisał o niej: „Książka o wartości historycznej, najbardziej czysta w całym Złotym Wieku. Nie ma w niej żadnych anegdot, zdań czy słów, które nie zawierałyby znamion dokumentu, potwierdzonego przez naocznych świadków”⁷. Nie oznacza to jednak, że nie zawierała w sobie żadnych przesadnych uproszczeń⁸.

Kilkanaście lat po ojcu Ribadeneirze, w 1585 roku, na życzenie Komisji działającej przy ojcu generale Everardzie Mercurianie (1514-1580), włoski jezuita Jan Piotr Maffei opublikował nową biografię św. Ignacego. Miała ona charakter bardziej retoryczny i akademicki. Nie zawierała przejawów zachwytów, jakie były charakterystyczne dla biografii ojca Ribadeneiry⁹. Brakowało jej ciepłych uczuć, którymi była prześląknięta biografia napisana przez ojca Ribadeneirę, oraz podkreślenia wielkiego autorytetu, jakim cieszył się św. Ignacy wśród współbraci, z którymi żył. Niemniej była bardzo wartościowa, nie tylko ze względu na przybliżenie szerszego kontekstu, w którym żył św. Ignacy, ale także dzięki odwoływaniu się do *Chronicon* ojca Polanco.

Ojcowie Ribadeneira i Maffei mieli bezpośredni dostęp do wszystkich pism św. Ignacego, między innymi do *Autobiografii* czy *Dziennika duchowego*, pieczołowicie chronionych w Archiwum Rzymskim. Po opublikowaniu biografii zarówno ojca Ribadeneiry, jak i ojca Maffeiego pisma św. Ignacego nie były publicznie udostępniane. Obawiano się bowiem, że ich fragmentaryczność czy niedbały styl mogłyby się stać dla potencjalnych autorów, którzy nie znali osobiście św. Ignacego, okazją do pisania

⁶ Por. P. Ribadeneira, *Historia de la Contrarreforma*, introducciones y notas del P.E. Rey, BAC, Madrid 1945, s. 6-10. Na temat historii genezy *Życia św. Ignacego* napisanego przez ojca Ribadeneirę zob. *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 4, dz. cyt., s. 3-52.

⁷ P. Ribadeneira, *Historia de la Contrarreforma*, dz. cyt., s. 16.

⁸ Por. P. de Leturia, *¿Hizo San Ignacio en Montserrat o Manresa vida solitaria?*, „Hispania sacra” 3/1950, s. 251-318.

⁹ Por. D. Bouhours, *La Vie de S. Ignace, fondateur de la Compagnie de Jésus*, Chez Sebastien Marbre-Cramoisy, Paris 1679.

o nim nieprawdziwych historii. Uznano też, że istniejące dwie biografie dają prawdziwy obraz Świętego.

Z powodu takiego podejścia późniejsze biografie św. Ignacego, publikowane między XVII wiekiem i początkiem XVIII wieku, miały nawiązywać do tych dwóch oficjalnych biografii. Pozostałe źródła były niedostępne. Pozostawały bowiem w archiwach przez ponad dwa wieki. Biografia ojca Ribadeneiry wywarła największy wpływ na późniejszą historiografię. Opatrznościowe dla ignacjańskiej hagiografii było to, że ojciec Ribadeneira nakreślił obiektywną sylwetkę Świętego, a jego dzieło miało precyzyjną konstrukcję. Dzięki temu, pomimo fałszywych upiększeń i wygładzeń dołączanych do biografii św. Ignacego, charakterystycznych dla danych epok, zachowano przez pokolenia wierny opis życia św. Ignacego.

Można powiedzieć, że jedynymi upiększeniami były pewne pobożne legendy, dotyczące zwłaszcza okresu dzieciństwa św. Ignacego, czy też opisy jego burzliwej młodości. Ojciec Maffei w swojej biografii chciał jakby złagodzić ten burzliwy okres w życiu św. Ignacego, niektóre wydarzenia z czasu jego młodości, pełnej wyniosłości i próżnej chwały światowej. Aby rozwiać to złe wrażenie, zredukował więc upiększające opisy do dwóch stron lekkich łacińskich ustępów, zaś młodego Ignacego przedstawił jako kogoś chłodnego, a jednocześnie niesprzedajnego i wiernego temu, co w życiu istotne. Inni biografowie, opierając się na autorytecie ojca Maffeiego, wierzyli, że jego opinia dotycząca tych okresów życia św. Ignacego, jak i pozostałych jest prawdziwa. Ponieważ biografia Maffeiego była późniejsza w stosunku do biografii ojca Ribadeneiry, można odnieść wrażenie jakby ojciec Maffei chciał poprawić biografię ojca Ribadeneiry. Faktem jest, że dopóki nie zostały ujawnione inne, bardziej bezpośrednie źródła, które ukazywały bez wątpienia prawdziwy obraz młodości św. Ignacego, biografowie preferowali łagodniejszą interpretację tego okresu jego życia.

Duży wpływ na powstanie biografii św. Ignacego miał także jego przyjaciel w Panu, wielki apostoł Indii, św. Franciszek Ksawery. Przyczyniły się do tego jego listy, z których można było odczytać charakterystyczne cechy życia św. Ignacego. Niemniej i te fakty przeplatały się później z różnymi legendami dotyczącymi św. Ignacego. Tak więc biografie napisane przez ojca Ribadeneirę i ojca Maffeiego pozostały przez długi czas jedynymi źródłami na temat życia św. Ignacego. Również ojciec Mikołaj Lancicio rozpoczął pisanie biografii św. Ignacego, uwzględniając nowo odkryte fakty z jego życia. Miał do nich dostęp, ponieważ pracował w głównym Archiwum Towarzystwa Jezusowego, a także ponieważ rozmawiał z ojcami, którzy bezpośrednio znali św. Ignacego. Nie zdołał jednak dokończyć swojej pracy.

Kolejnym jezuitą, który podjął się próby napisania biografii św. Ignacego, był Francuz, ojciec Franciszek Favard. Pragnął on przybliżyć francuskim czytelnikom postać Świętego. Nie czuł się jednak na siłach, aby napisać całkowicie nową biografię Świętego, ale też nie chciał się ograniczać jedynie do przekładu na język francuski którejs z dwóch istniejących biografii. Postanowił więc, że wydobędzie najistotniejsze elementy, dotyczące życia św. Ignacego, z dzieł obu tych wielkich biografów. Podstawą dla jego pracy była biografia ojca Ribadeneiry. Kiedy jednak zauważał, że ojciec Maffei lepiej

przedstawia pewne istotne wydarzenia z życia św. Ignacego, wówczas je uwzględniał. Tak więc na podstawie dwóch pierwszych wielkich biografii stworzył trzecią, która była jakby konkordancją zestawiającą różne wydarzenia z życia św. Ignacego¹⁰.

Z okazji beatyfikacji Ignacego, a zwłaszcza jego kanonizacji zrodziła się potrzeba przybliżenia wiernym sylwetki nowego kandydata na ołtarze. W prawie wszystkich krajach katolickich zaczęto więc pisać własne biografie św. Ignacego. Odwoływały się one jednak do dwóch podstawowych biografii św. Ignacego – ojca Ribadeneiry i ojca Maffeiego, z jednoczesnym uwzględnieniem różnych kontekstów poszczególnych krajów. Przy okazji beatyfikacji Ignacego włoski jezuita, ojciec Piotr Bombino i czeski jezuita, ojciec Jerzy Ferus opublikowali własne biografie o Błogosławionym. W pozostałych krajach były to zazwyczaj przedruki istniejących już biografii Ignacego.

Natomiast z okazji kanonizacji Ignacego, w 1622 roku, powstały nowe biografie Świętego. Ojcowie Bombino i Ferus ponownie opublikowali swoje biografie, ale powstały też nowe, niemalże we wszystkich krajach. Na przykład Jan Paweł Fons napisał biografię w języku hiszpańskim, a znany pisarz Stefan Binet – w języku francuskim, natomiast ojcowie Jan Martini i Herbert Rosweyde – po flamandzku, Jakub Colens – po niemiecku, ojcowie Jan Hieronim Sopranis i Mikołaj Tebaldini – po włosku. Nadal wznawiane były biografie ojca Ribadeneiry i ojca Maffeiego w języku łacińskim. Nieco skrócone, ale nowe łacińskie tłumaczenie biografii autorstwa ojca Ribadeneiry zostało opublikowane przez Jakuba Bidermanna we *Flos Sanctorum*.

Wśród wielu wspaniałych biografii św. Ignacego na szczególną uwagę zasługuje biografia ojca Jerzego Mayra. Była ona opatrzona wieloma obrazami, podpisanymi w językach łacińskim i niemieckim. W podobnym stylu, także w formie ilustrowanej, opublikowane zostały jeszcze wspanialsze biografie – jedna ojca Lancicio (Rzym 1606), a druga ojca Ribadeneiry (Antwerpia 1610). Ojciec Mayr przed 1616 rokiem przetłumaczył na język grecki kompendium życia św. Ignacego, autorstwa ojca Ribadeneiry, które następnie zostało przetłumaczone na język łaciński przez Kacpra Quartemonta.

Wśród wielu biografii św. Ignacego dwie zasługują na szczególną uwagę: jedna ojca Morina, który chciał stworzyć dzieło poważniejsze i bardziej wyczerpujące, a nie tylko jako okazjonalne streszczenie, druga ojca Herberta Rosweyde'a, który w swojej krótkiej biografii wykazuje zdrowe podejście, opierające się na historycznym kryterium, niejako oczyszczającym biografię Świętego z pewnych zafałszowań, jakie były wcześniej do niej wprowadzane.

W jaki sposób pierwsze biografie przedstawiały postać św. Ignacego? Można ogólnie powiedzieć, że „pierwsze biografie w swoich głównych zarysach zasadniczo zawierały elementy historyczne. Nie oznacza to, że podawały wszystkie fakty historyczne z życia św. Ignacego. Forma tamtych biografii była raczej rozbudowana i dominowało w niej katolickie uniesienie. Było to związane z rodzącą się nową duchową postawą

¹⁰ Por. F. Favard, *La vie du R. Père Ignace de Loyola, fondateur de la Compagnie de Jésus. Nouvellement traduite du latin du R.P. Ribadeneira de la dicte Compagnie, et enrichie de plusieurs choses tirées de R.P. Pierre Maffée*, Jacques Bramereau, Avignon 1599.

pojmowania życia, która przekształcała ludzką działalność we wszystkich jej przejawach, zarówno literackich, ascetycznych, społecznych, jak i politycznych, odnosząc je do nieznannej dotąd transcendentnej i katolickiej wysokości. Taka ewolucja musiała mieć reperkusje w życiu jednego z najbardziej reprezentatywnych świętych okresu odrodzenia katolickiego, który słusznie uważany jest za jednego z mistrzów rodzącego się nowego ruchu¹¹. Nic więc dziwnego, że w jego biografii można wyczuć atmosferę tryumfalizmu tamtych czasów, i że posłużono się retoryczną, uroczystą formą, stylem przesyconym pewną dworską manierą. Aureola podziwu i entuzjazmu jakby otacza wizerunek św. Ignacego, „założyciela i genialnego organizatora”¹².

Ojciec Maffei z niewątpliwą akademicką elegancją, która w tamtym okresie bardzo podkreślała, wręcz egzaltowała formę, niejako wkłada w usta św. Ignacego gotowe wypowiedzi. Retuszuje proste wypowiedzi Świętego, nadając im znamiona pompatyczności, której brakowało w oryginale. W ostatniej jego biografii, w której nakreśla jakby całościowy obraz św. Ignacego, na trzech tylko stronach przedstawia opis jego życia codziennego i domowego, idealizując nieco obraz jego doczesnego życia, natomiast najdłuższy rozdział poświęca „godnym podziwu rzeczom św. Ignacego”¹³. To tworzyło wokół osoby Świętego wielki entuzjazm. Aby to lepiej zrozumieć, wystarczy przypomnieć wpływ, jaki jego osobowość wywarła na postaci literackie i uznanych artystów, takich jak: Cervantes, Quevedo, Lope de Vega, Góngora, Argensola i, nieco później, Calderón de la Barca¹⁴.

Święty Ignacy, opatrnościowy i nadzwyczajny twórca godnej podziwu i niewidzianej dotąd formy religijności, „był rzeczywiście opatrnościowym założycielem nowego zakonu i bohaterem Kościoła. Ale był też człowiekiem. A aspekt ludzki został niejako przytłoczony ogromem jego wielkości. W tej hieratycznej i gigantycznej postaci nie można było dostrzec intymnego bicia serca, psychologicznych reakcji, wewnętrznego procesu jego życia”¹⁵.

Biografie uwzględniające nowe źródła

Żywoty św. Ignacego, pisane z okazji jego beatyfikacji czy kanonizacji, były wyrazem hołdu, pomnikiem wzniesionym na cześć nowego Świętego, jednak „nie wносиły nic nowego z punktu widzenia biografii”¹⁶. Wyniesienie na ołtarze św. Ignacego miało jednak wyrzucić wpływ na ewolucję hagiografii ignacjańskiej. Osoby odpowiedzialne za

¹¹ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. XXVIII-XXIX.

¹² Tamże, s. XXIX.

¹³ Tamże.

¹⁴ Por. J. Isern, *San Ignacio y su obra en el siglo de oro de la literatura castellana (1516-1700)*, Amorrotu, Buenos Aires 1924.

¹⁵ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. XXIX.

¹⁶ Tamże.

procesy beatyfikacyjne czy kanonizacyjne, i związane z tymi procesami wymogi, jak na przykład konieczność wykazania u kandydata na ołtarze heroiczności cnót, zebrały od świadków cenne dane, dotąd nieznanne. Zebrano również pisma, powiedzenia i wspomnienia o świętym. Był to nieznany dotąd skarb, który miał uzupełnić nowe biografie. Niestety, nie wszystkie te nowe dokumenty na temat życia Świętego były drukowane w całości. Jednak niektórym z ojców, na przykład ojcu Jakubowi Gretserowi czy ojcu Bartłomiejowi Kassichowi, udało się opublikować kilka relacji wzbogaconych o nowe dane z procesów¹⁷.

Już w 1629 roku pojawia się anonimowy życiorys św. Ignacego, który odzwierciedla tę nową orientację¹⁸. Poza tym życiorysem, który jest raczej sprawozdaniem niż właściwą biografią, dysponujemy dziełem ojca Daniela Bartolego, włoskiego jezuita, który dostarczył nowych materiałów, zaczerpniętych z dochodzeń kanonizacyjnych złożonych w centralnych Archiwach Towarzystwa Jezusowego. Dzieło to zostało wydane w 1650 roku¹⁹. Jak sam zaznacza, dane czerpie „nie od żadnego współczesnego autora, ale z pierwszych źródeł, z których od początku czerpały inne publikacje, to znaczy z autentycznych rękopisów samego Świętego oraz ojców Piotra Fabera, Jakuba Layneza, Szymona Rodriguesa, Hieronima Nadala, Oliviera Manare, Jakuba Miró, Edmunda Augera, Hannibala du Coudreta, Jakuba de Guzmána i innych, którzy przez jakiś czas z nim żyli. Do tego dochodzi wiele obszernych tomów listów i wszystko to, co siedemdziesięciu pięciu świadków zeznało w procesach kanonizacyjnych”²⁰.

Świętego Ignacego przedstawiano wówczas jako genialnego założyciela i generała nowego zakonu, niezrównanego stratega, pogromcę protestantyzmu i wzniosły przykład wszelkich cnót. Gdzieś w tym wszystkim na drugi plan zeszła jego prosta osobowość, która wyrażała się w tym, że często pozostawał sam w swoim małym pokoju, rozmawiał z dziećmi czy przechadzał się po ogrodzie, by kontemplować piękno wiejskich kwiatów. To wszystko ustąpiło przed wyobrażeniem jego postaci jako osoby „hieratycznej i wyidealizowanej, umieszczonej pośród przepychu chwały Berniniego”²¹.

Kolejnym klasycznym pisarzem, wykorzystującym uroczysty i akademicki styl twórczości biograficznej, był francuski jezuita, ojciec Dominik Bouhours. Można rzec, że był jakby drugim ojcem Bartolim, ale działającym na terytorium Francji. Dobrze poinformowany, wyrafinowany i elegancki stylistą. Jego praca była jedną z najbardziej

¹⁷ Por. J. Gretser, *Duae relationes de B. Ignatio et B. Francisco Xaverio factae in Consistorio secreto coram Sanctissimo D.N. Gregorio XV a Francisco Mariae Episcopo Portuensi S.R.E. Cardenali a Monte*, Dillingen 1622; B. Kassich, *Relatio Vitae, Miraculorum et Canonizationis S.P. Ignatii*, Roma 1623.

¹⁸ Por. *La vie, les miracles et la Canonization de S. Ignace de Loyola. Fondateur de la Compagnie de Jésus. Tirées des informations authentiques du procez de sa Canonization*, Richard l'Allemant, Rouen 1629.

¹⁹ Por. *Della Vita e dell'Istituto di S. Ignatio, fondatore della Compagnia di Gesù*, libri cinque del P. Daniello Bartoli, della medesima Compagnia, Appresso Domenico Manelfi, Roma 1650.

²⁰ D. Bartoli, *Opere*, t. 13: *Della Vita e dell'Istituto di S. Ignazio, fondatore della Compagnia di Gesù*, Per Simone Birindelli, Firenze 1831, s. 25.

²¹ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. XXX.

rozpowszechnionych. Doczekała się dwudziestu pięciu wydań i została przetłumaczona na języki niemiecki i flamandzki²². W tym samym duchu swoją twórczość biograficzną rozwijał ojciec Jan Euzebiusz Nieremberg. Jego biografia również była szeroko rozpowszechniona i tłumaczona na kilka języków²³. Nieremberg chciał, aby już sam tytuł wskazywał na bogactwo materiału i tło historyczne, na którym się opierał. Brzmiał następująco: *Życie... streszczone i uzupełnione bullami i sprawozdaniami z jego kanonizacji oraz innych poważnych autorów* (1629). Wydaje się jednak, że w swoim dziele zbyt uprzywilejował aspekt mirakularny, prorocstwa, nadzwyczajne wydarzenia, powiedzenia, które przypisywano Świętemu z mniejszym lub większym uzasadnieniem, tworząc obraz, który w bardziej ekstrawaganckich punktach przypominał średniowieczne legendy hagiograficzne i który nawet w najlepszych momentach przedstawiał Świętego jako postać wyidealizowaną.

Dostęp do jeszcze bardziej obszernych źródeł aniżeli powyżsi ojcowie miał ojciec Franciszek Garcíá. Wykorzystał on, jak sam zanotował, „papiery rękopiśmienne” pierwszych jezuitów wraz z procesami, „z których wszystkie oryginalne i autentyczne dokumenty znajdują się w Głównym Archiwum Kolegium Towarzystwa Jezusowego w Madrycie, a które mam w swoim posiadaniu”²⁴. W rzeczywistości niektóre fakty z życia św. Ignacego opowiedziane przez ojca Ludwika Gonsalvesa da Cámara zostały z nich przepisane, jak również zostały zaczerpnięte informacje o św. Ignacym od ojca Hieronima Nadala. Dzięki temu jego praca stała się „najobszerniejszą i jedną z tych, które zawierają najbardziej pewne dane”²⁵.

Ojciec Franciszek Garcíá czasami podaje w wątpliwość rzetelność opisywanych wcześniej przez innych autorów wydarzeń z życia św. Ignacego. Na przykład komentując jedną z legend, powstałą na początku XVII wieku, a dotyczącą narodzin św. Ignacego, tak się wyraził: „Piszą, że św. Ignacy urodził się w stajni dzięki pobożności swojej matki i Bożej Opatrzności, aby mógł się narodzić jak Jezus, ten, który miał być naśladowcą Jezusa i chorążym Jego Towarzystwa; ale nie śmiałem tego potwierdzić, ponieważ nie znajduję żadnych podstaw na temat solidności, jakiej życzyłbym sobie dla prawdy mojej historii, z drugiej strony nie mogę jej zaprzeczyć, ponieważ jest wielu, którzy tak twierdzą”²⁶. Nieco później, przy okazji innej jeszcze bardziej nieprawdopodobnej legendy, kontynuuje: „Łatwiej byłoby mi zaprzeczyć, chociaż nie mam żadnego argumentu, który by mnie przekonał, tylko dlatego, że nie mam żadnego wytłumaczenia

²² Por. C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. 1, Oscar Schepens, Alphonse Picard, Bruxelles-Paris 1890, s. 1903-1904.

²³ Por. C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. 5, Oscar Schepens, Alphonse Picard, Bruxelles-Paris 1894, s. 1734-1735.

²⁴ F. Garcíá, *Vida, virtudes y milagros de San Ignacio de Loyola, fundador de la Compañía de Jesus*. En la Imprenta de Don Gregorio Hermofilla, Madrid 1722 (strony prologu nie są numerowane).

²⁵ Jest to opinia umieszczona w: F.X. Fluvia, *Vida de San Ignacio*, Pablo Nadal, Barcelona 1753 (Wstęp nie ma stron numerowanych).

²⁶ F. Garcíá, *Vida, virtudes y milagros de San Ignacio de Loyola, fundador de la Compañía de Jesus*, dz. cyt., s. 23.

na temat tego, co mówi ojciec Wirgiliusz Nolarci (występujący pod pseudonimem Luis Carnoli), cytując nie mało autorów w *Vida de San Ignacio* [...], że kiedy miano ochrzcić niemowlę i dyskutowano nad imieniem, które miano mu nadać, powszechnie pragnąc, aby nazywał się Beltrán, jak jego ojciec, dziecko powiedziało: «Moim imieniem ma być Ignacy». A następnie, aby wyjaśnić swoje krytyczne stanowisko, przywołuje rzadko obecną wówczas zasadę historycznej uczciwości: „Widzę, że o niektórych świętych mówi się raczej mniej lub bardziej cudownie, ale nie chcę mówić tego, co jest wątpliwe, choć prawdopodobne, o tych, których pewność, i to bez wątpienia, nie przystaje do tego, by mierzyć dzieła Boże inną ręką niż ręka samego Boga”²⁷. Życie ojca Franciszka Garcíi przypada na wiek XVII, który generalnie zaznaczył się w historiografii większym wyczuciem obiektywizmu i szacunku dla prawdy historycznej, pomimo nadętego i retorycznego stylu rytmicznego pisarstwa, które zniekształcało niejednokrotnie rzetelność wielu przywoływanych faktów i wydarzeń.

Przed końcem XVII wieku praktycznie odwoływano się do czterech autorów, na których bezpośrednio lub pośrednio opierały się biografie ignacjańskie. Byli nimi: ojciec Ribadeneira, ojciec Maffei, ojciec Bartoli i ojciec García. Postać Ignacego wyłaniająca się z tych trzech ostatnich źródeł jest jakby bardziej wyblakła i zamazana niż ta, która została naszkicowana przez ojca Ribadeneirę. Nagromadzona wielość informacji zewnętrznych nie rekompensuje danych zawartych w pierwszej biografii, która nie była tak dobrze udokumentowana, ale która lepiej odzwierciedlała „ducha” Świętego. Ocena życia Ignacego, dokonana przez ojca Carnolego, w opinii ojca Antoniego Marianiego może być rozszerzona na większość innych biografii tego okresu. Jest to zatem „dzieło o charakterze nie tyle krytycznym, co raczej pobożnym”²⁸.

Dopóki pisma Świętego pozostawały nieznane powszechnie, nie było możliwości wniknięcia w głąb jego duszy i kontemplowania przebijającej się z niej świętości. W ostatecznym rozrachunku zawsze znajdujemy to samo podstawowe źródło historycznych zniekształceń jego biografii: jest nim nieznanostwo pism św. Ignacego.

Z przeprowadzonej analizy, podsumowującej biograficzną twórczość głównych autorów, wynika, że w XVII wieku kontynuowano „reprodukcję” obrazu Ignacego jako opatrnościowego założyciela, wyidealizowanego świętego. Jednak stopniowo i bez emocji ten element wielkości został zepchnięty na dalszy plan, a zamiast niego jego wzorowa i święta sylwetka została podkreślona w bardziej wyraźnych barwach.

Kanonizacja św. Ignacego i wydarzenia z nią związane, a przede wszystkim wygłoszone mowy pochwalne i opublikowane życiorysy, niewątpliwie przyczyniły się do ukazania postaci Ignacego jako człowieka, który wyróżniał się nie tylko dalekowzrocznością w apostołstwie i organizacji, ale także heroiczną doskonałością. O ile przed kanonizacją akcentowano ogrom jego pracy, o tyle teraz podkreślano przede wszystkim jego osobistą świętość. Wydaje się, że wśród różnych biografów Ignacego piszących

²⁷ Tamże, s. 24.

²⁸ A. Mariani, *Della vita di S. Ignazio, fondatore della Compagnia di Gesù*, Girolamo Tasso, Venezia 1845, s. VII.

w tamtych czasach najbardziej obiektywny był ojciec Franciszek Garca, który z kolei wpłynał na wielu innych, zwiszcza w Hiszpanii.

Juz w samym tytule swojego dzieła wyraził on nowy trend w historiografii ignacjańskiej. Do tradycyjnie uzywanego w tytułach biografii słowa „zycie” dodał dwa inne słowa: „cnoty i cuda”. We wstępie najpierw wyjaśnił cel, jaki sobie wyznaczył. Chciał „z tego wybranego naczynia wyłowić drogocenne kamienie – w tym zamiarze odzwierciedla jeszcze poprzednią tendencj historiografii ignacjańskiej, polegającą na głoszeniu otrzymanych przez niego łask, sławieniu jego doskonałci oraz cnót”. Jednak w tym wszystkim pojawiają się juz zarysy nowych tendencji w biografistyce²⁹. Zanim zacznie opowiadać historię zycia Ignacego, poprzedza to jakby „portykiem” zatytułowanym: „Proroctwa, które poprzedziły św. Ignacego i jego religij” jako argumentem osadzającym jego zycie w klimacie, w którym chce je umieścić. W głównej części dzieła poświęca świętości św. Ignacego trzy całe rozdziały, a w trzecim daje „krótką rozpraw o wielkości świętości Ignacego” – ten rozdział jest prawdziwym panegirykiem. Na koniec, jako zwieńczenie, umieszcza księg szóstą, która skłda się z czterestu rozdziałów poświęconych cudom Świętego. To prawie sto stron opisów wszelkiego rodzaju cudów, objawień, proroctw. A na sam koniec jeszcze raz dobitnie przedstawia postać św. Ignacego, której zarysy chciał naszkicować: „Pójdźmy do tego cudotwórcy, którego cudów cały świat jest teatrem [...]. Aby jednak zapewnić sobie jego opiek w zyciu i śmierci, naśladowujmy jego cnoty, bierzmy z niego przykład, a za jego wstawieniem osiągniemy błogosławiony kres”³⁰.

Podsumowując, można powiedzieć, że historiografia ignacjańska tamtego czasu przedstawiała św. Ignacego głównie jako cudotwórc i orędownika, akcentując jego cnoty i cuda dokonane za jego pośrednictwem. Miała więc głównie charakter panegiryczny³¹.

Początki bardziej historycznego trendu

Autorem, który juz na początku XVIII wieku oczyścił hagiografi ignacjańską z pewnych niedoskonałci czy wręcz zniekształceń, jakie przeniknęły do niej w XVII wieku, był współpracownik jezuitów, bollandysta Jan Pien. W swoim erudycyjnym studium wstępnym przeanalizował i w świetle krytyki historycznej krytycznie ocenił niektóre wypowiedzi pewnych autorów na temat zycia św. Ignacego. Następnie opublikował po raz pierwszy *Autobiografię* św. Ignacego, przetłumaczoną przez ojca Hannibala du Coudreeta, oraz łacinsk wersj zyciorysu Ignacego autorstwa ojca Ribadeneiry. Jego wysiłki nie poszły na marne. Bogaty materiał zgromadzony w grubym tomie „Akt lipcowych” posłuzył jako niezastąpione Źródło dla przyszłych biografów, którzy dzięki

²⁹ F. Garca, *Vida, virtudes y milagros de San Ignacio de Loyola, fundador de la Compaa de Jesus*, dz. cyt., s. 4-5.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże, s. 652.

tym doskonałym źródłem zaczęli wkrótce dawać doskonalszy, a przede wszystkim bardziej realistyczny obraz Świętego.

W żywocie św. Ignacego, wydanym dziewięć lat później (1741) w Bolonii przez włoskiego jezuitę ojca Antoniego Marianiego, można zauważyć nową tendencję w historiografii ignacjańskiej. Głównym celem Marianiego było „przekazanie Włochom w języku potocznym owoców tak ważnego studium”, jakim było studium księdza Piena, w którym „zgodnie ze stylem tego dzieła, każda rzecz została zbadana, z jednoczesnym wskazaniem na fundamenty każdej z nich”³².

Przejawem tej nowej tendencji czy wręcz tęsknoty za obiektywizmem jest uroczyście deklaracja bezpośrednio skierowana do czytelnika już na samym początku dzieła Marianiego: „Obiecuję ci, że we wszystkim znajdziesz we mnie wiernego miłośnika prawdy i historycznej prostoty. Chociaż piszę o moim Ojcu, zamierzam to uczynić tak, jakby On nie należał do mnie”³³. Następnie autor zaczyna wymieniać i opisywać źródła swojej pracy: *Autobiografię* – po raz pierwszy wykorzystaną w historiografii ignacjańskiej po Ribadeneirze i Maffeim – świadectwa współczesnych, opracowania Ribadeneiry, Maffeiego, Orlandiniego i bollandystów. Mariani nie podążył jednak ślepo za tymi autorami, lecz sam sprawdzał, na ile potrafił, prawdziwość ich twierdzeń i starał się rzucić nowe światło na wątpliwe fakty³⁴. Tak więc w podejściu do biografii św. Ignacego narodził się nowy styl. Niestety, ojciec Mariani nie zawsze przestrzegał zasad, które sam sobie wyznaczył, i dawał się poniekąd ponieść autorytetowi innych autorów, zwłaszcza Maffeiego, szczególnie jeśli chodzi o czas młodości św. Ignacego. Posługiwał się stylem zbyt emfaticznym i akademickim, co jednak nie przekreśla tego, że to właśnie on zapoczątkował nowy trend w historiografii ignacjańskiej. Ojciec Mariani szybko znalazł naśladowców, którzy podobnie jako on przywiązywali dużą wagę do troski o prawdę historyczną, a co za tym idzie do oczyszczenia życiorysu św. Ignacego z nieprawdziwych naleciałości.

W Hiszpanii, dekadę później (1753), ukazała się biografia napisana przez ojca Franciszka Ksawerego Fluviá, „wzbogacona o liczne i rzetelne informacje ojców jezuitów z Antwerpii”. Już samo umieszczenie w tytule dzieła określenia „rzetelne informacje” i odnotowanie bollandiańskiej proveniencji zawartych w nim informacji jest kolejnym dowodem na to, że biografie pisane w tamtym czasie były bardziej krytyczne, jeśli chodzi o opisy pewnych wydarzeń z życia św. Ignacego. Świadczyło to o pewnej nieufności, z jaką zaczęto wtedy podchodzić do niektórych starych publikacji. Podobnie jak inni autorzy tego okresu, ojciec Fluviá podkreśla w prologu do swego dzieła wiarygodność wykorzystanych źródeł i zaświadcza o krytycznym charakterze opracowania. Wykorzystane przez niego źródła są w takim stopniu „sprawdzone i pewne, w jakim są wzięte albo z procesów sądowych, albo z innych autentycznych dokumentów znajdujących się w archiwach naszego domu zakonnego w Rzymie, albo z innych instrumentów

³² A. Mariani, *Della vita di S. Ignazio fondatore della Compagnia di Gesù*, dz. cyt., s. VII.

³³ Tamże, s. VIII.

³⁴ Por. tamże, s. VIII-XII.

prawnych”. Sam dodaje jednak, że przyjęte przez niego kryteria wyboru są dość elastyczne: „Jeśli istnieje coś, co nie jest tak pewne, lub co jest tylko prawdopodobne, ale nie jest historycznie pewne, odwołam się do tego, dodając jednocześnie podstawę i pozostawiając do uznania tych, którzy czytają tę historię, aby sformułowali swój osąd zgodnie z wagą powodu, na którym się on opiera”³⁵.

W rzeczywistości opisy ojca Fluvia nie zawsze pokrywają się z celami, które on sam sobie wyznaczył. Autor wprowadza bowiem do biografii św. Ignacego pewne wydarzenia, które są mało prawdopodobne. W ostatecznym rozrachunku biografia napisana przez ojca Fluvia wydaje się gorsza od tej, którą opracował ojciec García, pomimo że we wstępie sam zapewnia, że poddał ją procesowi oczyszczenia, „poprawiając to, co nie zgadza się” z nowymi źródłami. Takie przymiotniki jak „nadzwyczajny”, „cudowny” i „heroiczny” powtarzają się jak refren przez wszystkie rozdziały i nadają ton jego pracy.

Dopóki nie zostanie usunięte samo źródło problemu, dopóki nie zostaną odkryte pisma Świętego i wspomnienia jego najbliższych przyjaciół, dopóty nie będzie można myśleć o odtworzeniu autentycznej postaci św. Ignacego w jego prawdziwej wielkości. Było więc oczywiste, że w tym zasadniczo historycznie i encyklopedycznie nastawionym stuleciu, w którym zbiory źródeł wszelkiego rodzaju zaczęto wydawać w tempie i proporcjach dotąd niespotykanych, należało pomyśleć o opublikowaniu ignacjańskich źródeł w całości.

Wielki historyk jezuicki, Hiszpan, ojciec Andrzej Marek Burriel (1719-1762) podjął się w 1750 roku realizacji wielkiego projektu. Chciał założyć w Madrycie Kolegium lub „Akademię Historyków Jezuickich”, którzy przygotowałyby krytyczną redakcję dokumentów związanych z zakonem. Projekt ten był tylko częścią o wiele większego planu polegającego na zebraniu dostępnych źródeł dla hiszpańskiej historii kościelnej. Ojcowie ci mieli opublikować, wraz z wieloma innymi dokumentami, serię poświęconą życiu i pismom św. Ignacego³⁶. Jednak wrogość wobec Towarzystwa Jezusowego, która w tym okresie stale rosła i nie ustawała, aż osiągnęła swoją kulminację w postaci wypędzenia jezuitów z kraju, uniemożliwiła realizację tego wielkiego przedsięwzięcia. Jezuici musieli więc porzucić swoje projekty i udać się na emigrację do Włoch. Nie mogli tam myśleć o prowadzeniu prac, które wymagały wielkich nakładów osobowych i dostępu do źródeł. Nie poddali się jednak całkowicie. Zaczęli więc pracować nad kilkoma projektami dotyczącymi opracowania życia i dzieła św. Ignacego, które były możliwe do realizacji, zwłaszcza że główne rękopisy znajdowały się w archiwach i bibliotekach włoskich. Kilku ojców z ogromnym zapałem przystąpiło do pracy. Jednak tylko ojciec Roque Menchaca z niezrównaną wytrwałością, po pokonaniu niezliczonych trudności, zdołał doprowadzić dzieło do pomyślnego zakończenia, wydając drukiem upragnioną publikację³⁷.

³⁵ F.X. Fluvia, *Vida de San Ignacio de Loyola*, dz. cyt., prolog (bez numeracji stron).

³⁶ Por. *El plan de Burriel*, w: F. Zapico, P. de Leturia, *Cincuentenario de Monumenta Histórica Societatis Iesu 1894-1944*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 13/1944, s. 2-3.

³⁷ Por. *Epistolae S. Ignatii Loyolae. Societatis Iesu fundatoris, libris quatuor distributae*, Typis Gasparis de Francisca ad Columbae Signum, Bononiae 1804.

Dzieło ojca Menchacy jest czymś więcej niż tylko związłym wydaniem 97 listów św. Ignacego. W długiej, liczącej ponad 200 stron przedmowie, oświetla on życie św. Ignacego światłem z publikowanych przez siebie listów. W swoim tekście koryguje nieścisłości wcześniejszych autorów, precyzuje daty, uwzględnia nowe dane. Jego przedmowa słusznie może być uważana za dzieło, w którym po raz pierwszy listy ignacjańskie zostały włączone do biografii Świętego jako oficjalne dokumenty. Nie dziwi więc, że praca ojca Menchacy jest oceniana jako bardziej dokładna niż wszystkie poprzednie. Wraz z publikacją tego dzieła rozpoczęła się „nowa era” w historiografii ignacjańskiej. Sprawdzone i pewne źródła zostały odtąd udostępnione dla innych badaczy, którzy zyskali możliwość zweryfikowania wielu nie do końca potwierdzonych opinii. Można więc powiedzieć, że dzieło ojca Menchacy stanowiło ważny etap w historii historiografii ignacjańskiej, który w późniejszym czasie zaowocował w postaci monumentalnej edycji tekstów źródłowych znanych pod nazwą *Monumenta Historica Societatis Iesu*.

Jednym z pierwszych badaczy, który podążył wytyczoną wcześniej drogą, był jezuita niemiecki, ojciec Christoph Genelli (1800-1850). Nawiązał on kontakt z jednym z jezuitów hiszpańskich, który był najbardziej zaangażowany w publikację źródeł ignacjańskich, ojcem Puyalem, który to pozyskał dla niego wiele niepublikowanych listów św. Ignacego. Ów niemiecki jezuita nie tylko wykorzystał te materiały w swoim zyciorysie założyciela Towarzystwa, ale także opublikował ich treść w aneksie dokumentacyjnym. Jak sam zaznaczył, napisana przez niego biografia miała być „osobistym opracowaniem na podstawie źródeł”³⁸. Faktycznie, cechuje się ona większą głębią i spójnością niż przedmowa ojca Menchacy, który przecież nie zamierzał pisać biografii, lecz tylko rzucić światło na krętą drogę i wskazać nowe szlaki.

Ojciec Genelli we wstępie narzeka, że „poprzednie biografie skupiły się bardziej na zewnętrznych aspektach różnych wydarzeń, a zbyt mało na wewnętrznych powiązaniach, które umożliwiałyby wniknięcie i zrozumienie postępowania i świata idei, w którym św. Ignacy się poruszał”³⁹. Tymczasem jego zamiarem jest usłyszeć samego Ignacego, odkryć wewnętrzne źródła jego działania, do czego – jak mówi – konieczne jest użycie klucza hermeneutycznego, jakim może być lektura jego listów. Wiele miejsca w opracowanym przez siebie zyciorysie Ignacego poświęca również innemu dziełu, jakim jest *Memoriale, czyli Diariusz o św. Ignacym Loyoli (1555)*, autorstwa ojca Ludwika Gonsalvesa da Cámara.

Nie wszyscy biografowie życia św. Ignacego przestrzegali wysokich standardów edytorskich wyznaczonych przez ojców Menchacę i Genellego. Nadal publikowano mniej krytyczne zyciorysy i wznawiano przestarzałe biografie, jak np. biografię ojca Francisco Garcíi czy ojca Jana Euzebiusza Nieremberga, która w ciągu piętnastu lat doczekała się aż pięciu wydań. Pobożni odbiorcy poszukiwali raczej portretowego, godnego podziwu, wyidealizowanego obrazu św. Ignacego.

³⁸ Ch. Genelli, *Das Leben des heiligen Ignatius von Loyola*, Wagner, Innsbruck 1848, s. VI.

³⁹ Tamże, s. III.

Pomimo tych trudności, a nawet niepowodzeń, powoli dokonywano postępów na drodze „oczyszczania” biografii św. Ignacego. Francuski jezuita, ojciec L. Michel zasługuje na wyróżnienie jako jeden z autorów, którzy dali w tej kwestii najsilniejszy impuls. Podobnie jak poprzedni autorzy, już w samym tytule tłumaczonego przez siebie dzieła chciał określić swój zamiar: „Historia – a nie życie, które mogłoby się wydawać bardziej <pobożne> i mniej poważne – św. Ignacego według oryginalnych dokumentów”⁴⁰.

Inny jezuita francuski, ojciec Charles Clair, miał również wpływ na owo oczyszczanie biografii św. Ignacego. To on sprawił, że spuścizna pisarska ojca Ribadeneiry została przywrócona uwadze ówczesnych historyków, zwłaszcza tych, którzy działając poza Hiszpanią, zostali niejako przytłoczeni ogromem niesprawdzonych informacji powtarzanych przez autorów siedemnastowiecznych. Jednocześnie wskazywał on na niedostatki modnych w tamtym czasie autorów, takich jak Bouhours czy nawet Bartoli, którzy w swoich biografiiach św. Ignacego przyjmowali pozycje apologetyczne lub zbyt mocno koncentrowali się na stylu retorycznym⁴¹. Przede wszystkim ten francuski jezuita podkreślał obiektywizm ojca Ribadeneiry, który „przy okazji procesu kanonizacyjnego, zapytany o prawdziwość rzeczy zawartych w jego książce [...], odpowiedział, że jest pewien, iż wszystko, co w niej napisał, jest prawdą, biorąc pod uwagę niezwykłą staranność i pilność, jaką w nią włożył, nie wspominając już o tym, co sam widział lub słyszał od św. Ignacego”. Na Kongregacji Generalnej w 1573 roku zgromadzeni ojcowie potwierdzili prawdziwość stwierdzeń zawartych w jego biografii⁴².

Dotychczasowe analizy dają więc wystarczającą perspektywę, aby móc docenić ewolucję, jaka się dokonała w XVIII i XIX wieku w przedstawianiu osoby i dzieła św. Ignacego. Należy zauważyć, że w obrazie jego osoby w dalszym ciągu podkreślano jego cnoty i opatrznościowe dla Kościoła znaczenie dzieła, jakim było założenie nowego zgromadzenia. Ponadto w dalszym ciągu nie unikano pompatycznego stylu narracji. Jednak tradycyjny barokowy wizerunek, ukształtowany przez poprzednie pokolenia, stopniowo uwalniał się od sztuczności i natłoku różnych kulturowych wątków. Ignacy jest więc w tym czasie coraz częściej przedstawiany nie tyle jako „posąg na ołtarzu”, co raczej jako człowiek z krwi i kości. Ta przemiana w obrazie Ignacego nie dokona się jednak w ciągu kilku dekad, nie będzie też łatwo poprowadzić linii podziału między tymi dwiema tendencjami. Będzie to raczej stopniowy proces odkrywania prawdziwej historii św. Ignacego, który pociągnie jednocześnie za sobą stopniowe odchodzenie od nadmiaru upiększeń jego obrazu, jaki powodował zachwyt wśród poprzednich generacji historyków jezuickich.

⁴⁰ D. Bartoli, *Histoire de Saint Ignace de Loyola d'après les documents originaux*. Traduction, revue, complétée, annotée et enrichie de documents inédits par le P.L. Michel, S.J. Desclée de Brouwer, Brujas 1893.

⁴¹ Por. Ch. Clair, *La Vie de S. Ignace de Loyola, d'après Pierre Ribadeneira, son premier historien*, Plon, Paris 1891, s. I-II.

⁴² Tamże, s. II-III.

Poszerzanie źródeł i perspektywy historycznej

Można powiedzieć, że pod koniec XIX wieku wyłonił się „historyczny” obraz św. Ignacego. Obraz ten wciąż jednak był dość niewyraźnie naszkicowany. Należało go niejako uwolnić od wielu ograniczeń, aby mógł lepiej przemawiać do swoich odbiorców. Impulsem do dalszego rozwoju historiografii ignacjańskiej w tym kierunku mogły być jedynie nowe dane i nowe źródła historyczne. Do tej pory biografowie ograniczali się do korzystania ze znanych już materiałów, które prawie bez wyjątku pochodziły z Rzymu. Tymczasem Ignacy podróżował po wielu innych miastach i krajach oraz spotykał się z wieloma osobistościami wywodzącymi się z różnych nacji. Tak więc myśl o poszerzeniu katalogu źródeł historycznych, a nie tylko „ekshumacji” tego, co dotąd było znane, skłoniła niektórych jezuitów do poszukiwania w różnych krajach Europy nowych i nieznanych dotąd dokumentów⁴³.

W 1870 roku ojciec Antoni Cabré odnalazł cenny rękopis, kodeks ojca Menchacy, starannie opatrzone przypisami i poprawiony przez ojca Mariano Puyala, jezuitę z początku XIX wieku, który dzięki swoim osobistym badaniom zdołał wzbogacić oryginalny zbiór ojca Menchacy o kolejne 45 listów, spośród których prawie wszystkie nie były dotąd publikowane. Zachwycony tym opatrzościowym odkryciem ojciec Cabré rozpoczął poszukiwania nowych dokumentów w różnych archiwach w Hiszpanii, Portugalii i Rzymie. Pisał też do swojego dawnego ucznia Miguela Miry, który również odnalazł nowe, interesujące kodeksy. Obaj ojcowie dotarli również do kopii większości listów św. Ignacego, które zostały odnalezione w Paryżu, a przede wszystkim w Rzymie⁴⁴.

Kilka lat później rozpoczęły się dalsze poszukiwania. Niestrudzony francuski jezuita, ojciec Leonard Cros, podjął się kwerendy naukowej w archiwach niektórych miast szczególnie związanych ze św. Ignacym lub w których przechowywano ważne zbiory, takich jak Azpeitia, Alcalá czy Madryt. Wyniki badań okazały się bardzo cenne. Jego notatki, przechowywane obecnie w Tuluzie, były później wykorzystywane przez historyków, zwłaszcza ojca Dudona, i stanowiły bogatą kopalnię interesujących informacji. W ten sposób rozpoczęły się poszukiwania, które miały przynieść obfite owoce. Starania ojca Cabré, ojca Mira, wraz z ojcem Janem Józefem de la Torre, a później ojcem Józefem M. Vélezem, uwieńczone zostały madryckim wydaniem listów św. Ignacego i przygotowały narodziny wielkiego zbioru *Monumenta Historica Societatis Iesu*⁴⁵. Dzięki tej pracy archiwalnej, kontynuowanej i znacznie poszerzonej przez twórców *Monumenta*, praktycznie wszystkie materiały dotyczące założyciela Towarzystwa Jezusowego zostały zebrane i opublikowane⁴⁶.

⁴³ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. XXXVIII.

⁴⁴ Więcej informacji na ten temat zob. w: *El plan de Burriel*, w: F. Zapico, P. de Leturia, *Cincuentenario de Monumenta Histórica Societatis Iesu 1894-1944*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 13/1944, s. 4-5.

⁴⁵ Tamże, s. 5-7.

⁴⁶ Por. *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 1-4, dz. cyt.

Równoległe z tym dziełem rozpoczęto inną pracę o wielkim znaczeniu. Podjęto mianowicie badania nad środowiskiem i różnymi instytucjami epoki, w której żył i działał św. Ignacy. W ten sposób zaczęto gromadzić nie tylko dokumenty związane bezpośrednio ze Świętym, ale także takie, które mogły się przyczynić do zrozumienia świata, w którym się poruszał. Uważano bowiem, że bez odpowiedniej znajomości ówczesnych instytucji politycznych i kulturalnych nie będzie można zrozumieć zasięgu działania św. Ignacego. Pomyślano również o tym, aby przestudiować postać i działalność Świętego, jaka wyłaniała się z dokumentów pochodzących od osób spoza Towarzystwa Jezusowego.

Jezuici zdawali sobie sprawę z historycznego znaczenia przedsięwzięcia polegającego na poszerzaniu zakresu źródeł. Oczywiście dokumenty „pozajezuickie” stanowiły tylko pewien dodatek dla historiografii ignacjańskiej. W tym kontekście należy wspomnieć np. znaczenie pewnych wybitnych historyków protestanckich, którzy zainspirowani przykładem Leopolda von Rankego, zaczęli w owym czasie badać rolę Towarzystwa Jezusowego w katolickiej odnowie XVI wieku.

I tak na przykład niemiecki historyk Wilhelm Maurenbrecher zwrócił uwagę na wybitnie hiszpański charakter „kontrprotestu”, kierując tym samym zainteresowania innych badaczy czasów reformacji i kontrreformacji w stronę Hiszpanii. W tym hiszpańskim kontekście nie można było oczywiście pominąć wpływu św. Ignacego i Towarzystwa Jezusowego. Podążając tym tropem Eberhard Gothein, profesor Uniwersytetu w Bonn, uznał to, co zwykle się nazywało kontrreformacją, za odbicie i kompendium hiszpańskiej odnowy, a św. Ignacego i Towarzystwo Jezusowe za najlepszych protagonistów tego ruchu. Owocem zakrojonych na szeroką skalę badań Gotheina była jego publikacja pt. *Ignacy i kontrreformacja*. Swoje badania nad znaczeniem dla kontrreformacji św. Ignacego i założonego przez niego zakonu rozpoczął niejako od zewnątrz, zgodnie z najbardziej rygorystycznymi metodami ówczesnej krytyki historycznej. Już na samym początku zaznaczył, że powstanie Towarzystwa Jezusowego „musi być przedstawione w relacji do historii kultury całej epoki. Tylko w takim ujęciu można obiektywnie docenić postać Loyoli i zrozumieć znaczenie Towarzystwa Jezusowego”⁴⁷. Wydaje się, że jeszcze bardziej obiektywny i dogłębny niż Gothein był w swoich badaniach inny wybitny profesor protestancki, Henryk Böhmer, który wraz ze Hermanem Stoeckiussem, dzięki dokumentom wydobytych z archiwów francuskich, włoskich i niemieckich, nakreślił szeroką panoramę ówczesnej kultury oraz wydobył na światło dzienne techniki stosowane przez jezuitów w prowadzeniu działalności gospodarczej oraz ich taktyki zmierzające do infiltracji i przekształcania całych społeczeństw⁴⁸.

Naukowa powaga tych autorów, a zwłaszcza Böhmera, dała solidne podstawy do zrozumienia historycznego wpływu św. Ignacego na ówczesny świat. Jednak żaden

⁴⁷ E. Gothein, *Ignatius und die Gegenreformation*, Niemeyer, Halle 1895, s. III.

⁴⁸ Por. H. Bömer, *Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu*, t. 1: *Loyola*, A. Falkenroth, Bonn 1914, oraz H. Stoeckius, *Forschungen zur Lebensordnung der Gesellschaft Jesu im 16. Jahrhundert*, C.H. Beck, München 1910.

z tych badaczy, pomimo podejmowanych przez nich prób bardziej obiektywnego spojrzenia na szesnastowieczną sytuację społeczno-religijną, nie potrafił w pełni zrozumieć św. Ignacego. Uprzedzenia religijne, a nawet ignorancja w niektórych kwestiach teologicznych i kościelnych powodowały, że wyniki ich badań nie mogły być w pełni obiektywne. Niemniej po raz pierwszy dostrzeżono „w obozie przeciwnika” pozytywne aspekty antyprotestanckiej działalności samej osoby św. Ignacego.

Według Hugo Rahnera Böhmer jest „ojcem obrazu Ignacego, który w obozie liberalnym uznaje wielkość Świętego tylko w sferze naturalnej [...], czyni z niego genialnego psychologa”⁴⁹. Jednak liberalna teologia protestancka nie potrafiła przeniknąć nadprzyrodzonej wielkości świętości św. Ignacego ani tym bardziej dostrzec opatrnościowego działania Boga w jego osobie. Chcąc wyjaśnić narzucający się im fenomen wyjątkowego oddziaływania założyciela Towarzystwa Jezusowego, jej przedstawiciele koncentrowali się jedynie na samej jego osobowości, wielkiej jak mało kogo, badając jej zasoby wewnętrzne, jej potencjalność i wigor. Jak to zwykle bywa, gdy zawęża się pole działania i wyklucza inne czynniki, wyolbrzymia się tym samym czynniki naturalne oraz wpływ „ludzki”. Takie podejście przygotowało grunt pod obraz Ignacego jako politycznego, fascynującego, dyplomatycznego „intryganta”, człowieka o wielkich wpływach w kurii rzymskiej i dysponenta rozległych zasobów politycznych – jak to opisuje René Fülöp-Miller. Współcześni historycy asystencji jezuitów rzucili wiele nowego światła i znacznie poszerzyli tę protestancką perspektywę spojrzenia na osobę i działalność św. Ignacego.

Piotr Tacchi Venturi rozjaśnił świat duchowy swoich czasów oraz obowiązujące wtedy praktyki pobożnościowe. Dzięki temu można było docenić skalę transformacji, jaka dokonała się dzięki Świętemu, jeśli chodzi o praktyki pobożnościowe. Antonio Astráin przeanalizował działania, jakie podjął św. Ignacy przy zakładaniu Towarzystwa. Henri Fouqueray w swoich badaniach skoncentrował się zwłaszcza na pobycie Świętego w Paryżu. Wyżej wymienieni autorzy, jak również Portugalczyk Francisco Rodrigues, Belg Alfred Poncelet i Niemiec Bernhard Duhr, opisując wpływ św. Ignacego na rozwój działalności jezuitów w swoich krajach, nie koncentrowali się jedynie na jego skuteczności organizacyjnej jako generała Towarzystwa⁵⁰. Dostrzegając jej ogrom, podkreślali jednocześnie, że mnogość zarządzeń, poleceń, instrukcji była efektem jego ukrytej pracy w małym pokoju w Rzymie. Na ten sukces wpłynęła niewątpliwie

⁴⁹ H. Rahner, *Umschau. Íñigo López de Loyola*, „*Stimmen der Zeit*” 138/1914, s. 96. Do tej pracy należy dziś dodać prace: R. García-Villoslada, *San Ignacio de Loyola. Nueva biografía*, BAC, Madrid 1986.

⁵⁰ Por. P. Tacchi Venturi, *Storia della Compagnia di Gesù in Italia narrata col sussidio di fonti inedite*, La Civiltà Cattolica, Roma 1950-1951; A. Astráin, *Historia de la Compañía de Jesús en la Asistencia de España*, Sucesores de Rivadeneyra, Madrid 1902; H. Fouqueray, *Histoire de la Compagnie de Jésus en France*, A. Picard, Paris 1910; F. Rodrigues, *História da Companhia de Jesus na Assisência de Portugal*, t. 1-2, Apostolado da Imprensa, Porto 1931-1938; A. Poncelet, *Histoire de la Compagnie de Jésus dans les Anciens Pays-Bas*, Marcel Hayez, Bruxelles 1927; B. Duhr, *Geschichte der Jesuiten in den Lander deutscher Zunge*, t. 1, Herdersche Verlagshandlung, Freiburg im Breisgau 1907.

osobowość Świętego, jego otwartość i elastyczność, które pomagały mu zrozumieć problemy każdego regionu, w którym działali jego współbracia.

To poszerzenie perspektyw historiografii ignacjańskiej dało w pierwszej połowie XX wieku początek nowemu sposobowi studiowania i postrzegania osoby św. Ignacego. Zaczęto postrzegać go teraz jako swoiste „centrum oddziaływania”, które swoim rozmachem pobudza i aktywizuje działania innych osób pracujących w różnych krajach. Historiografia ignacjańska wkroczyła zatem na nowe tory, przestała koncentrować się na ogólnym obrazie Świętego, jaki odziedziczyła od poprzednich epok. Potrzebne były studia nad poszczególnymi obszarami (także w rozumieniu geograficznym) działalności św. Ignacego. Dotychczasowe całościowe spojrzenie na postać św. Ignacego jako założyciela nowego zakonu już nie wystarczało.

W ten sposób zaczęły powstawać monografie, które miały później wnieść wiele nowych wątków do pełniejszego zrozumienia dotychczas zaniedbywanych aspektów jego osobowości. Dopiero teraz rozpoczynały się prawdziwe studia nad osobowością św. Ignacego. Przede wszystkim dokładniej przeanalizowano jego działania w niektórych miastach, takich jak Azpeitia (Pérez Arregui), Arévalo (Fita, Gómez Rodrigues), Pampeluna (Leturia, Pérez Goyena, Ascunce), Montserrat (Albareda, Leturia, March, Creixell), Manresa (Fita, Nonell, Puig, Creixell), Barcelona (Dalmases, Pablo Hernández, Creixell), Jerozolima (Leturia), Alcalá (Serrano y Sanz), Salamanka (Codina) itd., a nawet jego krótkie podróże do Aránzazu (Lizarralde, Joaquín Iriarte), Brugii (Rembry) i Walencji (Tarré). Wnikliwie badano poszczególne etapy jego życia, takie jak młodość, nawrócenie, czas studiów (Astráin, Leturia). Analizowano wpływ na jego życie konkretnych dat i wydarzeń: 1538 rok (Leturia), śluby na Montmartre (Leturia), profesja w Bazylice św. Pawła za Murami (Castellani), pierwsza msza święta (Domenici, Leturia), wizja w La Storta (Fonck, Leturia, Rahner, Larrañaga, Baumann). W ten sposób niejako rozczłonkowano poszczególne etapy jego życia, aby głębiej zrozumieć znaczenie konkretnych wydarzeń z życia Świętego. Zostały podjęte studia nad ignacjańskimi dyrektywami podejmowanymi na polu misyjnym (Huonder, Granero, Dahmen), wśród ludzi Wschodu (Ayrou, Fenoyl, Ortiz de Urbina, Granero), nad społeczną działalnością św. Ignacego wśród zwykłego ludu (Tacchi Venturi, Leturia), nad promocją Eucharystii (Cros, Beguiristáin, Sierp), jego kierownictwem duchowym (De Guibert, Pinard de la Boullaye, Claudio de Jesús Crucificado), nad sposobem, w jaki formował duchowo swoich uczniów (De Guibert). Analizowano jego troskę o zdrowie ciała (Laburu), jego miłość (Lafarge), pracę katechetyczną (Magni), jego idee pedagogiczne (Ruiz Amado, Barberá, Hermán, Misson), podkreślanie przez niego znaczenia łaski uświęcającej (Steger, Truhlar), jego relacje z innymi osobistościami, takimi jak Paweł IV (Veny), Erazm z Rotterdamu (García-Villoslada), Vives (Bataillon, Dudan), studiowano jego kontakty z dominikanami (Constant), wpływy idei franciszkańskich na jego duchowość (Leturia), analizowano niektóre z jego maksym (Kneller, Maldonado, Pinard de la Boullaye), konfrontowano go z ideami jego czasów (Neyron) lub z ruchami mu współczesnymi jak kontrreformacja (García-Villoslada), porównywano go z innymi

postaciami, jak św. Teresa (Larrañaga), Marcin Luter (González Ruiz), św. Franciszek z Asyżu (Rohr), św. Tomasz z Akwinu, Nietzsche (Przywara), Guicciardini (Rovella), a w planie dość karykaturalnym i efekciarsko-literackim nawet z Leninem (Fülop-Miller), Mussolinim i Stalinem (Girgal).

Przede wszystkim dogłębnym studiom poddano jego temperament i charakter (Iriarte), a co jeszcze bardziej interesujące, i co nie było dotąd badane w sposób systematyczny i dogłębny – jego bogatą duchowość, głęboki mistycyzm, życie w ciągłej obecności z Bogiem, jego centralne idee i cechy duchowości (De Guibert, Brou, Filograssi, Peeters, Leturia, Rahner, Larrañaga, Richstatter, Przywara). W tym obszarze badań wielkie zasługi mają studia podjęte przez ojców Roothaana i Watriganta nad znaczeniem *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego⁵¹. Wiele z ich dzieł rozświetliło wielowymiarową osobowość św. Ignacego. Każdy z nich wniósł jakiś promień światła, nowe spojrzenie i pomógł głębiej poznać bogatą postać założyciela zakonu jezuitów.

Wraz z wieloma monografiami wymienionych wyżej autorów ukazały się inne prace o bardziej ogólnym charakterze, które zbierały efekty prowadzonych studiów nad poszczególnymi wymiarami życia, działalności czy duchowości św. Ignacego. Nie miały jednak one charakteru opracowań kompleksowych, które ujmowałyby całość życia św. Ignacego i wyczerpywałyby wszystkie nowo odkryte aspekty. W tym kontekście należy wspomnieć dzieło *Ignacy Loyola. Studium charakteru*, autorstwa ojca Antoniego Huondera⁵². Nie jest to dzieło skończone. Śmierć zaskoczyła szwajcarskiego jezuitę, zanim zdążył osiągnąć swój cel. Trzeba było dobroczynnej interwencji ojca Balthasara Wilhelma, aby cenny skarb notatek, zgromadzony tak żmudną pracą, nie został zaprzepaszczony.

Ojciec Huonder studiował życie św. Ignacego w sposób „wertikalny”. Pod różnymi nagłówkami, np.: myśli Świętego na temat różnych problemów, stosunek do nowicjuszy, zakonnic, kobiet, praktyki różnych cnót, zawarł bezmiar danych i świadectw zebranych podczas jego cierplivej i uważnej lektury *Monumenta*. Można łatwo dostrzec korzyści takiego ujęcia, zarówno dla dogłębnego studium jakiegoś zasadniczego aspektu życia Ignacego, jak też dla tych, którzy chcieliby zgłębić osobowość Świętego. Z drugiej jednak strony takie ujęcie posiada pewną wadę, gdyż daje nam jakby „poszatkowany” obraz św. Ignacego, niejako oderwanego od rzeczywistości, nieoddający głębi jego duchowego życia. Jednak ta bardzo wartościowa praca może być

⁵¹ Listę najważniejszych publikacji na temat *Ćwiczeń duchowych* w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku możemy znaleźć w: I. Iparraguirre, *Orientaciones sobre la literatura de Ejercicios de San Ignacio en los tres últimos decenios*, „Manresa” 21/1949, s. 343-358 oraz przede wszystkim w: I. Iparraguirre, *Orientaciones bibliográficas sobre san Ignacio de Loyola*, t. 1: 1880-1964, IHSI, Roma 1965; M. Ruiz Jurado, *Orientaciones bibliográficas sobre san Ignacio de Loyola*, t. 2: 1965-1976, IHSI, Roma 1977; M. Ruiz Jurado, *Orientaciones bibliográficas sobre san Ignacio de Loyola*, t. 3: 1977-1989, IHSI, Roma 1990, jak również w specjalnym numerze czasopisma „Manresa”: *Indices (1925-1997)*, „Manresa” 70/1998.

⁵² Por. A. Huonder, *Ignatius von Loyola. Beiträge seinem Charakterbild*, red. B. Wilhelm S.J., Katholischer Tat-Verlag, Köln 1932. Dzieło to zostało przetłumaczone na j. włoski przez o. Celestyna Testore i opublikowane jako: *Ignazio di Loyola. Studio del carattere*, La Civiltà Cattolica, Roma 1953.

traktowana jako antologia tekstów i podstawa do dalszych opracowań. Najbardziej autentyczne i osobiste informacje na temat św. Ignacego zostały w tym dziele streszczone i uporządkowane⁵³.

Ze względu na obfitość zebranych danych dzieło ojca Huondera przypomina pierwszy tom dzieła ojca Victoriana Larrañagi zatytułowany *Obras completas de San Ignacio*⁵⁴. Ojciec Larrañaga zebrał i podsumował większość monografii, które były mniej lub bardziej związane z jego osobą. Dostarczył w ten sposób bardzo dużo danych, aby w możliwie pełny sposób ukazać postać Świętego. Opierając się na opracowaniach ojca Josepha de Guiberta, rzucił nowe światło na ignacjańską drogę mistyczną, zwłaszcza przy okazji komentowania *Dziennika duchowego*.

W przeciwieństwie do ojca Larrañagi ojciec Ignacio Casanovas w swoich opracowaniach skoncentrował się nie tyle na szczegółach z życia św. Ignacego, ale raczej na jego portrecie duchowym. Choć wydobyl stosunkowo niewiele skarbów z *Monumenta*, to jednak dzięki nim namalował swego rodzaju harmonijną i kompletną postać Świętego. Dzięki doskonałej percepcji psychologicznej potrafił wnikać głęboko w intymne pokłady duszy św. Ignacego, pulsować jego wibracjami, opisać wewnętrzną trajektorię jego duchowego wstępowania do Boga. To, co zewnętrzne, interesowało go tylko o tyle, o ile stanowiło odbicie jego drogi duchowej⁵⁵.

Podobne walory ma wcześniejsza praca niemieckiego jezuita Wiktora Kolba, wydana ponownie w 1931 roku przez ojca Franza Hatheyera⁵⁶. Choć zawarty w niej życiorys św. Ignacego jest stosunkowo krótki i pozbawiony naukowych analiz, to jednak autor jak mało kto uchwycił ducha Świętego i zdołał nadać swojej pracy wymiar intymności i psychologicznej bliskości, która urzeka i przenika czytelnika. Jeśli chodzi o ten wymiar duchowy życia św. Ignacego, jest miejsce na dalsze jego udoskonalenia, zwłaszcza w zakresie itinerarium mistycznego Świętego – jak to już uczynił o. Larrañaga w innym swoim studium porównującym duchowość św. Ignacego z duchowością św. Teresy Wielkiej⁵⁷.

Dzięki nowym materiałom, bogactwu odkryć dokonanych w ważnych monografiach i wspomnianych wyżej pracach, przygotowana została droga do opracowania w niedalekiej przyszłości pełnej biografii, która uwzględniałaby znaczny postęp, jaki dokonał się w historiografii ignacjańskiej XX wieku. Cel ten nie został jeszcze w pełni zrealizowany, choć były już podejmowane całkiem udane próby. Jedną z nich był

⁵³ Por. P. de Leturia, *A proposito del „Ignatius von Loyola” del P. Huonder*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 2/1933, s. 310-316.

⁵⁴ Por. *Obras de San Ignacio de Loyola*. t. 1: *Autobiografia y Diario espiritual*. Introducciones y notas del P. Victoriano Larrañaga, BAC, Saragossa 1947.

⁵⁵ Por. I. Casanovas, *San Ignacio de Loyola, fundador de la Compañía de Jesús*, Tela Editorial, Barcelona 1944.

⁵⁶ Por. V. Kolb, *Das Leben des hl. Ignatius von Loyola. Unter Benützung der neusten Quellen von Viktor Kolb, Priester derselben Gesellschaft, nach dessen Tod veröffentlicht von Franz Hatheyer S.J.*, Herder, Freiburg im Breisgau 1931.

⁵⁷ Por. V. Larrañaga, *La espiritualidad de San Ignacio de Loyola. Estudio comparativo con la de Santa Teresa de Jesús*, Casa de San Pablo, Madrid 1944.

życiorys św. Ignacego napisany przez ojca Paula Dudona. Jest to bezspornie najlepsza biografia obejmująca całe życie św. Ignacego, jaka została dotąd opracowana⁵⁸.

Precyzyjny, metodyczny, jasny w swoim wykładzie, dobrze zaznajomiony ze źródłami, ojciec Dudon pozostawił w swojej pracy wrażenie obiektywizmu tak ważnego dla współczesnego człowieka. Po raz pierwszy w całościowym życiorysie św. Ignacego, oprócz bogatej spuścizny *Monumenta*, wykorzystał dorobek niestrudzonego ojca Leonarda Crosa. Umieścił Świętego w jego rzeczywistym środowisku, badał postacie, które go otaczały, oraz zakres oddziaływania jego osobowości. Jednak z drugiej strony perspektywa duchowa i głęboki mistycyzm Świętego zostały mocno zatarte. Wynikało to z faktu, że życiorys ten, choć wydany w 1934 roku, został napisany już w 1921 roku. W ciągu trzydziestu lat powstały od tamtego czasu najlepsze monografie na temat wewnętrznego rozwoju duchowego św. Ignacego, najważniejsze z punktu widzenia całościowego i pełnego zrozumienia Świętego. Z tego powodu dzieło ojca Dudona jest już w wielu miejscach nieaktualne.

Ojciec Piotr de Leturia w swoim dziele *El gentilhomme Íñigo López de Loyola*⁵⁹ jeszcze bardziej szczegółowo i wyjaśniająco niż ojciec Dudon wpisał swojego bohatera w środowisko jego czasów, przede wszystkim w kontekst baskijskiej Azpeitii i kastylijskiego Arévalo. Jednocześnie potrafił wniknąć w duszę swojego bohatera, by dotknąć jej najbardziej intymnych wymiarów i prześledzić wewnętrzną ewolucję jego idei i motywy jego działania. Było to niewątpliwie najpełniejsze dzieło, jakie wówczas istniało na temat wczesnych etapów życia Świętego.

Ojciec Leturia pragnął oddać obraz św. Ignacego w sposób kompletny. W zasadzie nie pominął żadnego istotnego miejsca w jego biografii. Potrafił w pełni wykorzystać ogromny materiał rozproszony w najróżniejszych źródłach i w licznych monografiach, znajdując dla każdej informacji precyzyjną podbudowę historyczną. Dzięki temu ogromowi pracy i głębokiemu wniknięciu we wszystkie zależności, które z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem istniały lub mogły istnieć, był w stanie wskazać i uzupełnić wiele szczegółowych aspektów i powiązać z życiem Świętego szeroki wachlarz czynników środowiskowych.

Na wzór ojca Casanovasa ojciec Leturia podążył za duchową trajektorią biografii św. Ignacego, szkicując każdy rys jego bogatej i głębokiej osobowości. Uczynił to uwzględniając bogactwo szczegółów w nie mniejszym stopniu niż ojciec Huonder. Każde wydarzenie z życia św. Ignacego starał się umiejscowić, podobnie jak ojciec Dudon, w określonym kontekście historycznym i społecznym⁶⁰.

Na uwagę w rozwoju historiografii ignacjańskiej zasługuje również praca ojca Ryszarda Garcí-Villoslady⁶¹. Piękny i sugestywny portret Świętego nakreślił w swoim

⁵⁸ Por. P. Dudon, *Saint Ignace de Loyola*, Gabriel Beauchesne et ses Fils, Paris 1934.

⁵⁹ Por. P. de Leturia, *El gentilhomme Íñigo López de Loyola*, Labor, Barcelona 1949.

⁶⁰ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. XLV.

⁶¹ Por. R. Garcí-Villoslada, *Ignacio de Loyola. Un español al servicio del Pontificado*, Hechos y Dichos, Zaragoza 1955.

Manual de historia de la Compañía de Jesús, wydanym z okazji czterechsetlecia śmierci św. Ignacego. Autor, który jak mało kto poznał środowisko kulturowe i duchowe lat pięćdziesiątych XVI wieku, wpisał Świętego w ówczesny, głównie hiszpański, klimat. Odwołując się do pism św. Ignacego lub jemu współczesnych, naszkicował jego podstawowe rysy i główne cechy. Sięgnął też do wcześniejszych prac i w ten sposób nakreślił sugestywną sylwetkę założyciela. Nie chciał wchodzić w labirynt najgłębszych problemów ignacjańskich, a jedynie wydobyć z uznanych publikacji dotyczących życia św. Ignacego to, co najbardziej istotne. Trzeba jednak zauważyć, że jego opracowanie podkreśla czasem zbyt mocno hiszpańskie aspekty Świętego i Towarzystwa.

Konsekwencją uznania osoby św. Ignacego jako postaci kluczowej dla historii kościelnej czasów, w których przyszło mu żyć, a nie tylko jako założyciela zakonu jezuitów, było zainteresowanie się jego osobą przez badaczy świeckich. Obecnie dysponujemy kilkoma opracowaniami bibliograficznymi autorstwa osób świeckich, i to o niemałych walorach, choć nie mogą się one równać z opracowaniami ojca Dudona czy ojca Leturii, zwłaszcza jeśli chodzi o początki życia św. Ignacego.

Wśród nich należy zwrócić uwagę na te najbardziej udane, autorstwa pisarzy spoza Towarzystwa. Są to publikacje zawierające wiele uproszczeń. Nie próbują one „ekshumować” nowych dokumentów, lecz kreślą portret z danych rozproszonych w istniejących źródłach. Nadają jednak postaci Świętego nowe wymiary, podkreślają jego człowieczeństwo, popularność jego osoby w wymiarze historii uniwersalnej. Tym samym przybliżają światu postać św. Ignacego, która nie do końca jest zgodna z jego obrazem utrwalonym w innych, zwłaszcza jezuickich publikacjach.

Pierwszym niejezuickim pisarzem, na którego należy zwrócić uwagę, jest rodak Świętego, Józef de Arteche⁶². Biografia św. Ignacego jego autorstwa wydaje się dość pogłębiona w porównaniu do również jego autorstwa studium postaci św. Franciszka Ksawerego. Autor z psychologiczną finezją przestudiował osobowość i charakter św. Ignacego, i uczynił to w znacznie szerszym zakresie niż w wypadku postaci wielkiego apostoła Indii.

Drugim pisarzem, o którym należałoby wspomnieć w tym kontekście, jest Iginio Giordani⁶³. Ukazana przez niego postać św. Ignacego jest bardziej błyskotliwa, poruszająca i pociągająca. Jest to Ignacy autentyczny, a nie zafałszowany, jak ma to miejsce w opracowaniu np. północnoamerykańskiego protestanta Ludwiga Marcusego, nawet jeśli nie jest to „cały” św. Ignacy. Jego opracowanie jest poruszającym i żywym opisem walki św. Ignacego za Chrystusa i Kościół, to obraz generała w akcji i opis jego taktyki. Dzięki ukazaniu jego strategii i zwycięstw widzimy jego siłę ducha i wewnętrzny entuzjizm.

Życiorys napisany przez Anglika Christophera Hollisa⁶⁴ odniósł jeszcze większy sukces niż opracowania przywołane powyżej. Jego główna zasługa polega na tym, że

⁶² Por. J. de Arteche, *San Ignacio de Loyola. Biografía*, Librería Herder, Barcelona 1941.

⁶³ Por. I. Giordani, *Ignazio di Loyola. Generale di Cristo*, Salani Stampa, Firenze 1941.

⁶⁴ Por. C. Hollis, *San Ignacio de Loyola*, Ediciones del Tridante, Buenos Aires 1946.

w ramach historii powszechnej, której Hollis okazał się głębokim znawcą, potrafił umieścić różne dane przekazane przez pierwszych biografów Świętego i namalować w sposób bardzo przystępny oblicze św. Ignacego dla ówczesnej mentalności, zwłaszcza anglosaskiej. Hollis odszedł od wyrażanego przez biografów poprzednich epok tradycyjnego podziwu wobec św. Ignacego i jego opatrnościowej roli w historii Kościoła. Zamiast tego bardzo cenił sobie absolutną wolność w osądzaniu postępowania Świętego. Niekiedy w tej wolności i krytycyzmie krytykuje postępowanie swojego bohatera, choć należy stwierdzić, że generalnie jego św. Ignacy wychodzi zwycięsko z osądu, któremu jego biograf go poddaje. Hollis sam podaje powód takiego podejścia: nikt nie może powiedzieć, że ktoś postąpił dobrze lub źle, dopóki nie wie, dlaczego postąpił tak, a nie inaczej. Takie podejście zmusiło go do zagłębienia się w motywy działania Świętego i doprowadziło do odkrycia wewnętrznego źródła aktywności św. Ignacego, którym dla Hollisa jest nic innego jak to, że jego bohater jest „zakochany w Bogu” i chce sprawić, by inni ludzie poczuli tę miłość i dzięki temu przemieniali społeczeństwa mocą tej boskiej interwencji.

Nie tylko katolicy zajmowali się św. Ignacym, chcąc odkryć tajemnicę sukcesu jego taktyki. Także protestanci różnych denominacji spędzili wiele lat na „gloryfikowaniu” jednego z tych, którzy na różnych polach swej działalności byli w owym czasie bardzo krytyczni wobec reformacji. Święty Ignacy, który w swoim raporcie pisanym do św. Piotra Kanizjusza nakreślił kompletny program działania w celu wytępienia „tej zarazy dusz, która przez różne herezje pustoszy prowincje króla”⁶⁵, nigdy nie mógł przypuszczać, że potomkowie jego adwersarzy będą później pracować nie po to, aby oczernić jego działania, ale aby je zrozumieć, a nawet pochwalić z obiektywizmem, na jaki pozwalały ich środowiska teologiczne i religijne.

Należy uznać, że biografie św. Ignacego napisane przez protestantów zasługują na uznanie. Przywołano tutaj m.in. opracowania Gotheina i Böhmera. Na uwagę zasługuje również biografia św. Ignacego autorstwa Roberta Harveya, początkowo pastora metodystów, a następnie Zjednoczonego Kościoła Kanady, która jest być może najbardziej wiarygodną próbą napisania życiorysu św. Ignacego przez niekatolika. To prawda, że jej autor przesadnie podkreśla aspekt „militarystyczny”, ale mimo to, jak mówi jezuita Józef Husslein we wstępie do tego dzieła, „nikt nie będzie mógł zaprzeczać wielkości św. Ignacego i temu, co było źródłem siły jego oddziaływania”⁶⁶.

Innym protestantem, który napisał dość dobrą, choć bardziej popularną biografię św. Ignacego jest Amerykanin Henryk Dwight Sedgwick⁶⁷. W jego pracy, wysoko cenionej przez niektórych katolików, widać poważny wysiłek zmierzający do wyzbycia się uprzedzeń religijnych i próbę obiektywnego zrozumienia św. Ignacego.

⁶⁵ *Monumenta Ignatiana. Sancti Ignatii de Loyola, Societatis Iesu fundatoris, Epistolae et Instructiones*, t. VII, MHSI, Matriti 1910, s. 399.

⁶⁶ R. Harvey, *Ignatius Loyola: A General in the Church Militant*, Bruce Publishing Company, Milwaukee (WI) 1936, s. IX.

⁶⁷ Por. H.D. Sedgwick, *Ignatius Loyola: An Attempt at an Impartial Biography*, Macmillan, New York 1923.

Paweł van Dyke, profesor historii na Uniwersytecie Princeton w Stanach Zjednoczonych i członek wspólnoty prezbiteriańskiej, napisał kolejny żywot św. Ignacego, który jest również bardzo przystępny dla współczesnego czytelnika⁶⁸. Nie oferuje on żadnych nowości, jak w przypadku opracowania Hollisa, ani też nie nosi znamion błyskotliwego dzieła jakiegoś wybitnego publicysty. Z drugiej strony jego biografia wydaje się uwzględniać w szerszym zakresie źródła ignacjańskie niż praca Hollisa, która często sprawia wrażenie, jakby jej autor korzystał z danych z drugiej ręki i nie dbał wystarczająco o szczegóły z życia św. Ignacego. Van Dyke ma również gruntowną wiedzę na temat środowiska, w którym poruszał się św. Ignacy – jest autorem innych cenionych historycznie prac na temat renesansu – ale nie jest jego zamiarem umieszczenie swojego bohatera w historycznych ramach w takim zakresie, jak czyni to Hollis. Skupia się raczej na samej postaci Ignacego, którego maluje bardzo realistycznie. Nie udaje mu się jednak dostrzec nadprzyrodzonego tchnienia świętości swojego bohatera. Można odnieść wrażenie, że jego dzieło to przede wszystkim przedstawienie życiorysu wielkiej postaci historycznej, a nie hagiograficzna relacja o świętym.

Życiorys św. Ignacego, autorstwa anglikanki Rose Stewart⁶⁹, przedstawia postać św. Ignacego z innej niż dzieło van Dyke'a perspektywy. Ukazuje raczej osobę świętego niż postać historyczną. W swym dziele oparła się przede wszystkim na dostępnych dokumentach ignacjańskich, co zaowocowało tym, że przybrało ono charakter dość zwięzłego opracowania. Ma ono charakter bardziej klasyczny, w stylu katolickiego Thompsona, tak wysoko cenionego przez angielskich czytelników życiorysów św. Ignacego. Jej podejście jest zasadniczo poprawne, a lektura jej dzieła daje nawet jakiś wgląd w duszę Świętego, co wcale nie jest częste w przypadku pisarzy niekatolickich. Z powyższych powodów opracowanie życiorysu św. Ignacego autorstwa tej znakomitej pisarki zyskało dużą popularność nawet wśród anglojęzycznych katolików.

Ten krótki opis historiografii ignacjańskiej wieku XIX i pierwszej połowy XX wieku daje pewne spojrzenie na sposób, w jaki św. Ignacy był przedstawiany w tych dziesięcioleciach. Dominuje w nim dążenie do obiektywizmu historycznego, duża troska o oczyszczenie z różnych legend z dzieciństwa i młodości św. Ignacego. Widać w tych opracowaniach położenie akcentu na „horyzontalnym” i doczesnym obrazie Ignacego, co można dostrzec np. w akcentowaniu intensywności jego różnych przeżyć, czego nie odnotowują posiadane przez nas źródła. Fülöp-Miller stwierdza na przykład, że Ignacy, podobnie „jak wszyscy młodzi dżentelmeni jego czasów, na każdym kroku oddawał się szaleńczym przygodom i pogoni za cielesnymi przyjemnościami”⁷⁰.

„Historyczny” obraz św. Ignacego, jaki został nam przekazany w niepełnym jeszcze wymiarze w XIX wieku, w nowszych publikacjach został już mocno i wyraźnie

⁶⁸ Por. P. van Dyke, *Ignatius Loyola, the Founder of the Jesuits*, C. Scribner's sons, New York 1927.

⁶⁹ Por. R. Stewart, *St. Ignatius Loyola and the Early Jesuits*, Burns and Oates; Catholic Publication Society, London-New York 1891.

⁷⁰ R. Fülöp-Miller, *Macht und Geheimnis der Jesuiten*, Th. Knaur Nachfolger Verlag, Berlin 1929, s. 37.

rozwięty. Należy zauważyć, że nie tylko sam wizerunek osoby Świętego przekazany przez pokolenia dziewiętnastowiecznych biografów wieku został udoskonalony. Postać Ignacego zaczęto analizować z nowej perspektywy, co pozwoliło spojrzeć głębiej na jego życie i dzieło.

Tę nową orientację można nazwać „psychologiczną” w najgłębszym sensie tego słowa. Objęła ona nie tylko badanie fizjonomii Ignacego, jego charakteru i wewnętrznej ewolucji jego człowieczeństwa, ale także analizę nadprzyrodzonego działania Bóże go w jego duszy i promieniowanie energii trynitarnej, tak głęboko i namacalnie odczuwanej w życiu Świętego, że stała się ona podstawą przeobstwienia całego jego życia i działalności. Jeśli w obrazie św. Ignacego zabraknie owego ducha i otwarcia się na transcendencję, wówczas zostanie on nakreślony jako zimny i pozbawiony pasji życia. Do tego właśnie zmierzają dzieła Richstättera, ojca de Guiberta, ojca Rahnera i innych, którzy poszukując integralnego obrazu Ignacego, uwzględniają w swoich badaniach tę obiecującą perspektywę.

Zgłębianie ducha św. Ignacego zdecydowanie pomaga zrozumieć jego zaangażowanie w działalność zewnętrzną, jego charakter i fizjonomię. „Tylko wtedy, gdy przenikniemy do samego sanktuarium jego duszy, będziemy mieli klucz do jego istoty i będziemy w stanie przedstawić jego zewnętrzną sylwetkę”⁷¹. Portret św. Ignacego nakreślony przez ojca Mauricio de Iriarte przewyższa pod względem głębi i dokładności te, które zostały wcześniej naszkicowane. Dla historiografii ignacjańskiej jest to bardzo ważny argument na to, że dzięki usuwaniu niepotrzebnych „dodatków” można dotrzeć do samej głębi osobowości Świętego. Aby nakreślić wierny portret św. Ignacego, ojciec Iriarte posługuje się metodą psychologiczną i wykorzystuje elementy stanowiące charakterystyczne tło, takie jak fakty, wrażenia i refleksje⁷².

Z tak bogatego i nowego materiału wyłania się ciekawa sylwetka św. Ignacego. Widać w niej rozwijającą się odwagę i nieustępliwość w realizowaniu celów, które z wielkim zapałem są podejmowane przez Ignacego⁷³. Jego osobowość jest otwarta na bodźce zewnętrzne. Ze studium jego budowy ciała wnioskujemy, że według typologii Kretschmera św. Ignacy mieściłby się w typie pyknicznym z całkiem pokaznym komponentem atletycznym⁷⁴. Znajomi Świętego opisują go jako osobę „cieplej karnacji i bardzo choleryczną, zuchwałą i porywczą, śmiałą i żarliwą, żądną zaszczytów, lubiącą wytworność, zainteresowaną zabawą i kobietami, bardzo wrażliwą na kwestie honorowe, łatwą do gniewu i kłótni, a jednocześnie skłonną do pojednania”⁷⁵. Jego umysł był podatny na afekty i emocjonalne reakcje. Miał temperament odważny i niezłomny,

⁷¹ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. XLVIII-XLIX.

⁷² Por. M. de Iriarte, *Figura y carácter de San Ignacio de Loyola. I*, „Razón y Fe” 129/1944, s. 166; M. de Iriarte, *La personalidad de Ignacio vista en sus valoraciones*, „Razón y Fe” 153/1956, s. 23-44.

⁷³ Por. M. de Iriarte, *Figura y carácter de San Ignacio de Loyola. II*, „Razón y Fe” 129/1944, s. 259-260.

⁷⁴ Por. tamże, s. 264-272.

⁷⁵ M. de Iriarte, *Figura y carácter de San Ignacio de Loyola. III*, „Razón y Fe” 129/1944, s. 606-608.

a jednak nie był odporny na uczucia lęku i strachu, łatwo ulegał spontanicznemu śmiechowi, był serdeczny i dyskretnie pogodny, „wesolo poważny i poważnie wesół”, jak go maluje z radosnym rysem ojciec Ribadeneira⁷⁶. Miał wielką wrażliwość na bodźce estetyczne, takie jak muzyka, a nawet poezja, która wypływała z wewnętrznego płomienia uczuciowego, karmionego powabem piękna – płomienia, który żywił również jego głęboką wrażliwość na piękno natury. Formy, jakie przybierała jego religijność, potwierdzają dominującą rolę, jaką w jego życiu psychicznym odgrywały uczucia⁷⁷.

Jego wewnętrzne i emocjonalne przejścia od radości do smutku, od pewności siebie do rozpacz, wykazują widoczną paralełę do faz cyklotymii. Jego dziennik duchowy odkrywa przed czytelnikiem jego wnętrze jako pełne uczucia i emocji. Prawdopodobnie był typowym kinestetykiem, co łatwo dało się zauważyć po sposobie jego zachowania się, uczenia się czy nawet odnoszenia się do innych⁷⁸.

Ignacego można z pewnością zaliczyć do postaci genialnych, których wielkość przekracza wszelką miarę. Przede wszystkim dlatego, że jego osobowość cechowała się integralnością, zwartością, a z drugiej strony wielowymiarowością i złożonością pozbawioną jednak zbytniego skomplikowania. To przedziwna jedność kontrastów! Cechował się harmonią własnego wnętrza i umiejętnością dostosowania się do otaczającego środowiska. Wszystko to miało wpływ na niego jako człowieka, na jego naturę, która była wrażliwa na to, co miało miejsce wokół niego, co go inspirowało oraz pociągało, a jednocześnie bardzo głęboko dotykało jego wnętrza. Jednocześnie Ignacy lubił niejako spotykać się ze sobą samym poprzez poruszenia własnego sumienia, do tego stopnia, że uczuciowe przeżycia, jakich doświadcza w duszy, stają się inspiracją i busolą wyznaczającą kierunki dalszych działań. Jego zdolności intelektualne, jeśli chodzi o analizę, były raczej przeciętne, ale jego inteligencja praktyczna – nadzwyczajna. Stąd też brało się jego wyjątkowe wycucie historycznego kairosu oraz niezrównane umiejętności organizacyjne⁷⁹.

Ignacy posiadał również niezwykle wiedzę o ludziach. Był obdarzony wrodzoną intuicją, która pozwalała mu dostrzec i dobrze ocenić osobowość, cechy charakteru, a co za tym idzie „przydatność” innych osób, które pozostawały w kręgu jego oddziaływania. Był typem realisty, który potrafił dostosować się do czasów i okoliczności. Z jednej strony pozostawał elastyczny w wyborze metod działania, z drugiej zaś, gdy już podjął jakąś decyzję, był dosłownie nieugięty w jej realizacji. Posiadał wielkie i rozległe wizje, dysponował dużą jak na owe czasy wiedzą psychologiczną oraz potrafił w mądry sposób dobierać środki do realizacji założonych celów. Był człowiekiem o wielkiej inicjatywie, który wiedział, jak połączyć ją z najdoskonalszym posłuszeństwem. Z wielką dyskrecją i taktem dyplomatycznym utrzymywał relacje z wielkimi swojego czasu.

⁷⁶ Tamże, s. 609.

⁷⁷ Por. tamże, s. 609-616.

⁷⁸ Por. M. de Iriarte, *Figura y carácter de San Ignacio de Loyola. IV*, „Razón y Fe” 130/1944, s. 87-89.

⁷⁹ Por. tamże, s. 90-92.

Umiał wyczuć temperamenty, dostosować się do każdego z nich, ulec w konkretnych sytuacjach, wyczuć odpowiedni moment i zdobyć zaufanie innych.

Ignacy, jako człowiek nakierowany na osiągnięcie przyjętych celów, osiągnął szlachetną równowagę i złotą dojrzałość, nie tracąc przy tym swej wrodzonej wrażliwości⁸⁰.

Zniekształcenia obrazu św. Ignacego

Należy zauważyć, że przywołane powyżej biografie św. Ignacego, które powstały w niekatolickich kręgach, niosły za sobą także niebezpieczeństwo zniekształcenia jego prawdziwego obrazu⁸¹. Jest niewątpliwie prawdą, jak napisał ojciec Koch, że „obraz św. Ignacego został zafałszowany na przestrzeni dziejów zarówno przez antyhistoryczne, chwalebne wywyższanie go przez jego przyjaciół, jak i przez fałszywą krytykę jego przeciwników i wrogów”⁸². Ale ten osąd, jeśli chodzi o obóz przeciwników, odnosi się szczególnie do dzieł powstałych w pierwszej połowie XX wieku. Głównie pochodzą one z niemieckiego środowiska protestanckiego. Autorzy biografii św. Ignacego powstałych w tychże środowiskach wykazywali się częstokroć niezrozumieniem teologii katolickiej oraz naturalistycznym podejściem nieuwzględniającym znaczenia czynnika nadprzyrodzonego. W efekcie przedstawiali św. Ignacego jako politycznego i intrygującego „dyktatora dusz”. Podstawową przyczyną takiego stanu rzeczy nie był brak danych historycznych, ale utrwalone od samego początku w tych kręgach rozmycie pierwotnego obrazu św. Ignacego. Jednym z autorów, którzy najbardziej zniekształcili prawdziwy profil duchowy św. Ignacego, był genialny mówca i publicysta Emilian Castelar, który postrzegał Świętego przez pryzmat jego zaangażowania politycznego oraz wpływu, jaki wywierał na uniwersum ówczesnie panujących idei⁸³.

Castelar, będąc orędownikiem wszelkiego rodzaju swobód, głosicielem postępu wśród intelektualistów XIX wieku, postrzegał św. Ignacego jako przeciwnika wszelkiego postępu i rozwoju. Widział w nim prototyp wszelkich działaczy reakcyjnych, „gotowych do walki, jak dzikie zwierzę idące na rzeź”. Według niego to w Ignacym „zogniskowały się wszelkie reakcyjne siły działające w ludzkiej historii, wraz z wszystkimi jej błędami”⁸⁴.

Castelar nie był jednak zaślepiony do tego stopnia, by nie dostrzegać wrodzonych walorów św. Ignacego. We właściwym sobie stylu, bogatym i pełnym dobitnych sformułowań oraz błyskotliwych metafor, wychwala swojego nieprzejednanego przeciwnika.

⁸⁰ Por. tamże, s. 93-102.

⁸¹ Por. San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. L.

⁸² *Jesuiten Lexikon. Die Gesellschaft Jesu, einst und jetzt*, Verlag Bonifacius-Druckerei, Paderborn 1934, s. 850.

⁸³ Por. E. Castelar, *La revolución religiosa*, t. 1, Montaner y Simón, Barcelona 1883, s. 10-11. Por. także J. Alarcón, *San Ignacio de Loyola según Castelar. Genialidades*, Imprenta del Corazón de Jesús, Bilbao 1892.

⁸⁴ E. Castelar, *La revolución religiosa*, dz. cyt., t. 4, s. 451, 453-454.

Przedstawia go jako „największego geniusza organizacyjnego, jakiego znały wieki”, jako „wielkiego generała [...], ze wszystkimi zdolnościami, jakie cechują najlepszych wojskowych”⁸⁵.

Uroczyste określenia i błyskotliwe porównania zaczerpnięte z języka militarnego nie służyły Castelarowi po to, aby naszkicować prawdziwy obraz św. Ignacego. Miały raczej namalować jego postać w taki sposób, który by uwypuklał bardzo wyraźne rysy jego „wojskowej fizjonomii”. Dla niego św. Ignacy był jednocześnie człowiekiem ponurym, posępnym, tajemniczym, wyrachowanym, nieczułym na uczucia, sztywnym i zimnym. Żadne ludzkie uczucie nie zdawało się mieć dostępu do jego duszy⁸⁶. Według Castelara zasadniczą misją Ignacego było zniszczenie ludzkiej wolności, sumienia, charakteru, osobowości, aż do całkowitego i absolutnego unicestwienia człowieka – powszechnego samobójstwa!

Nie dziwi więc, że taki sposób postrzegania postaci św. Ignacego budził u Castelara wrogość. Według niego Ignacy swoimi *Ćwiczeniami*, swoją obojętnością, narzucanym ślepym posłuszeństwem położył kres wolności ducha. Stworzył wielką siłę, działającą jak automatycznie nakręcona maszyna, ale pozbawioną wielkiej „sprężyny”, jaką jest duch wolności⁸⁷. Poprzez to „całkowite unicestwienie i zniknięcie istoty ludzkiego bytu” udało mu się oddać na służbę Kościoła potężne moce obskurantyzmu gotowego do walki z wszelkim postępek i wolnością. Tego rodzaju działania dla Castelara nosiły wręcz znamiona zbrodni: „kiedy wydawało się, że siły reakcyjne zostały już rozcieńczone jak gaz unoszący się w powietrzu, przybrały niestety postać cielesną, z krwi i kości – ta postać to Loyola”⁸⁸. Unicestwienie osobowości było koniecznym warunkiem przynależności do obskuranckiej armii sił reakcyjnych dowodzonych przez Ignacego. Jego żołnierze byli „chodzącymi trupami, których dusze rzucały smutne cienie w pogoni za realizacją wymaganych celów”⁸⁹.

Castelar w swoich syntezach historycznych, bardziej błyskotliwych niż dokładnych, uznaje znaczenie wyrzeczenia się własnej woli na rzecz realizacji ideału życia zakonnego. Jednak nie dostrzega w tym wyzwalającym akcie wzniosłej sublimacji, która daje człowiekowi prawdziwą wolność dzieci Bożych. W taki właśnie sposób Ignacy był postrzegany przez mistrza dziewiętnastowiecznej, fałszywej wolności.

Inne zniekształcenia obrazu św. Ignacego zawdzięczamy historykowi kultury i publicyście austriackiego pochodzenia René Fülöp-Millerowi. Podobnie jak Castelar uznawał wielki potencjał osobowości św. Ignacego i siłę, jaką w czasach kontrreformacji dysponował „potężny organizm światowy”, jakim było dla niego Towarzystwo Jezusowe. W swoich badaniach zaczął poszukiwać źródeł tej siły i – jak się wydaje – tylko na tym aspekcie się zatrzymał. Nie dziwi więc, że w swoich publikacjach w sposób

⁸⁵ Tamże, s. 466-470.

⁸⁶ Por. tamże, s. 129.

⁸⁷ Por. tamże, s. 125-131.

⁸⁸ Tamże, s. 158.

⁸⁹ Tamże, s. 414.

nadmierny, z niezachowaniem odpowiednich proporcji wychwala potęgę jezuitów, którzy – według niego – tak mocno wpłynęli na ówczesny świat katolicki, że „cały rozwój naszej kultury europejskiej, zarówno w wymiarze religijnym, filozoficznym, edukacyjnym, jak również i w sztuce, nosi ich piętno, czy to przez bezpośredni wpływ, czy pośrednio jako wyzwanie, które jezuita rzucili energicznej opozycji”⁹⁰.

Przyjęte przez Fülöpa-Millera redukcyjne i czysto horyzontalne podejście do biografii św. Ignacego w celu odkrycia „tajemnicy władzy jezuitów” musiało doprowadzić do wypaczeń w obrazie założyciela zakonu jezuitów. W historiografii ignacjańskiej dokonywało się tymczasem stopniowe poszerzanie zakresu wykorzystywanych źródeł oraz ich naukowa ewaluacja. Ten proces przyczynił się do udoskonalenia i swego rodzaju „uszlachetnienia” jego biografii.

Krytykując historiografię ignacjańską Fülöp-Miller odwołuje się do wielu obrazowych porównań zaczerpniętych ze świata przyrody, aby zdeprecjonować samą postać św. Ignacego, jak i założony przez niego zakon: „Można [w historiografii ignacjańskiej – przyp. W.K.] przywołać jako dowód grzęzawisko, w którym utknął obóz wroga; grzęzawisko to, choć obecnie podmokłe, zostało utworzone przez wodę płynącą ze źródła, jakim są dokumenty historyczne. Odsączając błoto można zebrać tę wodę, która w przeciwnym razie przepadłaby dla historii”⁹¹. Jednocześnie Fülöp-Miller dość osobliwie podchodzi do wykorzystywanej przez siebie metody badania źródeł historycznych: „Ten, kto w naszych czasach szuka prawdy o jezuityzmie, znajdzie w różnych rozproszonych pismach polemicznych cenniejszą pomoc niż w kontrastujących z nimi twierdzeniach historyków [...]. Dają one nieporównywalnie głębszy wgląd, który pozwala nam dotrzeć do natury i prawdziwego znaczenia jezuityzmu, do tyłu ropiejących oszczerstw, fałszywych prezentacji, kalumnii i promiennych apologii, przyozdobionych relacji i gloryfikacji czynów zakonu”⁹².

Trudno zaprzeczyć, że w owym grzęzawisku polemik znajdują się nierzadko cenne dla historiografii ignacjańskiej źródła zapomniane przez historyków, którzy – chcąc zachować obiektywność i bezstronność – rezygnują z wykorzystania tego rodzaju źródeł. Mają one swoją wartość choćby dlatego, że można w nich znaleźć użyteczne dla historiografii tło historyczne i kulturowe. Jednak apologie, oszczerstwa i kwieciste panegiriki nigdy nie mogą być same w sobie źródłami historycznymi, a Fülöp-Miller traktuje je na równi z najważniejszymi dokumentami źródłowymi dla historiografii ignacjańskiej. Nie dziwi więc, że takie podejście spowodowało, iż w jego opracowaniach obok obszernego materiału dokumentacyjnego można znaleźć liczne aberracje.

Fülöp-Miller, podobnie jak przed nim Böhmer, poszukuje źródeł wielkości św. Ignacego jedynie w tym, co czysto ludzkie. Przyjmując tylko horyzontalną perspektywę, bez odwołania się do transcendencji, koncentruje się na czysto ludzkich przymiotach

⁹⁰ R. Fülöp-Miller, *Macht und Geheimnis der Jesuiten*, Th. Knaur Nachfolger Verlag, Berlin 1929, s. 30.

⁹¹ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. LII.

⁹² R. Fülöp-Miller, *Macht und Geheimnis der Jesuiten*, dz. cyt., s. VII.

i cechach Ignacego. Ukazuje go więc jako doskonałego polityka odnoszącego wielkie sukcesy na arenie międzynarodowej, jako „prawdziwego Machiavellego” w działalności apostołskiej, który z dużym wyrafinowaniem obejmuje swoimi mackami całe społeczeństwa. Fülöp-Miller wprost oskarża św. Ignacego o to, że „w pogoni za zdobywaniem dusz zsekularyzował Kościół, wprowadził do niego światowy system polityczny, stosował taktykę, którą papież renesansu wykorzystywali dla osiągania osobistych korzyści oraz ze względu na zachłanną politykę Państwa Kościelnego”⁹³.

Wydaje się, że na tego rodzaju podejście Fülöpa-Millera do postaci św. Ignacego duży wpływ miało swego rodzaju pomieszanie źródeł historycznych z opracowaniami literackimi. W tym wypadku widać inspirowanie się zwłaszcza literaturą rosyjską, a konkretnie prawosławną, która z zasady jest bardzo krytycznie nastawiona zarówno do samego Ignacego, jak i do działalności zakonu jezuitów. W tym kontekście Fülöp-Miller przywołuje legendę o Wielkim Inkwizytorze z *Braci Karamazow* Fiodora Dostojewskiego. Według niego to wybitne dzieło literackie jest również „wysoce obiektywne”, jeśli chodzi o prawdę historyczną, do tego stopnia, że „prawie w całej apologetyce katolicyzmu nie można znaleźć dzieła, które by objaśniało ideę jezuityzmu z tak głęboką inteligencją jak argumentacja, którą Dostojewski wkłada w usta Wielkiego Inkwizytora”⁹⁴.

Należy jednak zauważyć, że w opracowaniu Fülöpa-Millera, obok tego zasadniczego ograniczenia się do perspektywy czysto horyzontalnej, pojawiają się pewne przebliski czy błyskotliwe spojrzenia na wielkość postaci św. Ignacego. Jego dzieło jest niewątpliwie jednym z najważniejszych protestanckich pomników wzniesionych na cześć św. Ignacego.

Jeszcze dalej w deformacji obrazu św. Ignacego idzie dzieło niemieckiego protestanta o żydowskich korzeniach Ludwiga Marcusego⁹⁵. Już sam jego tytuł *Ignace de Loyola, le dictateur des âmes* (*Ignacy Loyola, dyktator dusz*) zdradza „militarne” podejście autora do swojego bohatera. Jak w tego typu książkach bywa, nie brakuje tu uroczystych, dobitnych afirmacji. Już na wstępie pada bardzo kategoryczne sformułowanie: „To on [Ignacy Loyola – przyp. W.K.], a nie Napoleon, jest najbardziej znanym na świecie europejskim organizatorem”⁹⁶.

To między innymi dzięki Marcusemu szybko rozpowszechniła się karykatura św. Ignacego jako oschłego, szorstkiego, panującego mnicha, hipokryty, podporządkowującego prawo miłości nakazowi ślepego posłuszeństwa, nie liczącego się z żadnym podwładnym, aby osiągnąć cel, który sobie wyznaczył; przywódcy, który nie miał nic przeciw temu, aby swoich współbraci uczynić mięsem armatnim. Coraz częściej zaczęto przedstawiać go jako uodpornionego na wszelkie uczucia, niewzruszonego, wytwornego spryciarza, wykonującego swoje obowiązki bezwzględnie i ze stoickim spokojem.

⁹³ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. LIII.

⁹⁴ R. Fülöp-Miller, *Macht und Geheimnis der Jesuiten*, dz. cyt., s. 536-537.

⁹⁵ Por. L. Marcuse, *Ignace de Loyola, le dictateur des âmes*, Payot, Paris 1936.

⁹⁶ Tamże, s. 6.

Nic nie wspominając o atmosferze zaufania, jaką Święty wytworzył wokół siebie, Marcuse pisał, że Ignacy „nie był ojcem, który cieszyłby się lub smucił ze swoimi współpracownikami. Słowo «ojciec» było w środowiskach jezuickich czystą alegorią”⁹⁷. Dalej z nieskrywaną ironią kreślił obraz biznesowych umiejętności Ignacego: „Rano jego wizje kazały mu prosić niebo o decyzje. Po południu, kiedy wydaje polecenia swojemu sekretarzowi, inspiruje się wizjami szatana. W istocie, on lepiej penetruje piekło niż niebo. Człowiek Rzymu zna dźwignię, którą porusza ludźmi, rządzi nimi z mistrzostwem, jakie może osiąść tylko Lucyfer lub Aretino [...]. Przyzwyczajony do szpiegowania świata piekielnego, odkrył najskuteczniejsze manewry diabła”⁹⁸. Natomiast odnosząc się do polityki Ignacego, Marcuse wyraża się następująco: „Ramię generała jest niewątpliwie bardzo silne, ale ma on wielką słabość: ulega koronowanym głowom. Bez wątplenia on wie z doświadczenia, że każda praca duchowa, za którą nie stoją karabiny, jest bezsilna”⁹⁹.

Wypada tylko żałować, że całościowy obraz św. Ignacego, jaki wyłania się spod pióra Marcusego, został w tak dużym stopniu zafalszowany. Marcuse korzystał bowiem z dobrych źródeł i opracowań historycznych. Prawie zawsze podawał dokładne dane, znał źródła jak mało kto i wykazywał się szeroką wiedzą nie tylko na temat ogólnego kontekstu społeczno-religijnego czasów św. Ignacego, ale też w kwestii przytaczanych przez siebie historycznych ciekawostek.

Inna, mniej widoczna deformacja postaci św. Ignacego jest zawarta w utworach pisarzy o mniej lub bardziej ugruntowanej sławie. Usiłowali oni namalować taki obraz Ignacego, który przez wyrazistość jego osobowości, ostre skonstrastowanie ze światem, w którym się poruszał, i rozległość jego wpływu nadawałby się do wykorzystania w błyskotliwych opisach. Wykorzystując w tym celu bardzo ogólne i upraszczające studium jego osobowości, krótką bibliografię, nakreślano obraz Ignacego jako dynamicznego, impulsywnego działacza religijno-politycznego. Tym samym powstawały biografie o ograniczonych walorach literackich i o niewielkiej wartości historycznej.

Naszkicowane powyżej deformacje postaci św. Ignacego dobrze oddaje krytyczna wypowiedź, jaką ojciec Leturia kieruje pod adresem José Maríi Salaverrii: „To nie Ignacy z Rzymu Pawła III i Juliusza III ożywia się i przemawia tutaj [...]; to subiektywny i barwny pisarz XX wieku, który projektuje swoje własne spenglerowskie koncepcje sprzed wieków, opakowując je ponadto w sądy tak niekatolickie, że czasami niesięgające nawet poziomu chrześcijaństwa”¹⁰⁰. To, co sam ojciec Leturia mówi na przykład o przedstawieniu przez Salaverrię pobytu św. Ignacego w Rzymie, można odnieść do jego całościowego wizerunku Świętego: „Są to subiektywne ozdobniki artyzmu, który

⁹⁷ Tamże, s. 249.

⁹⁸ Tamże, s. 255.

⁹⁹ Tamże, s. 292.

¹⁰⁰ P. de Leturia, *Apuntes ignacianos*, Editorial Razón y Fe, Madrid 1930, s. 101.

jest zarówno wytrawnym mistrzem słowa, jak i obrazoburczym dewastatorem historii. Historia nie zna takiego Loyoli z 1523 roku¹⁰¹.

Miguel de Unamuno, inny pisarz o sławie większej od Salaverri, miał również zamiar napisać żywot św. Ignacego, w którym – jak się zdaje – dostrzegął „duszę narodu baskijskiego”¹⁰². Unamuno nie zdążył jednak napisać swojej wymarzonej książki, ale w *Żywocie Don Kichota i Sancza (Vida de Don Quijote y Sancho)* pokrótce naszkicował obraz św. Ignacego, który nosił w sobie głęboko. Czuł się z nim wewnątrz zjednoczony, odczuwał bliskie „braterstwo” ze swoim rodakiem¹⁰³. We wspomnianym *Żywocie Don Kichota i Sancza* przeplata on bowiem przygody słynnego szlachcica z motywami ignacjańskimi, co instynktownie wynika z zestawienia tych dwóch postaci. Dla Unamuno Ignacy jest bowiem „Don Kichotem Kościoła”, szlachcicem, który dla większej chwały Bożej pozwala się doprowadzić do szaleństwa. W zestawieniu tych dwóch postaci widać geniusz Unamuna, jednak sama interpretacja jest również typowa dla niego: są to raczej sentymentalne przebłyski, powstałe z żaru idei zrodzonej z przytłaczającego doświadczenia. „Braterstwo” Unamuna, tak głęboko w nim ugruntowane, było zakorzenione w jego obrazie św. Ignacego, a nie w autentycznym i historycznym św. Ignacym. Ma więc rację ojciec González Caminero, kiedy twierdzi, że „nic nie straciśmy z tego powodu, że Unamuno nie zrealizował swych planów napisania biografii św. Ignacego. Pomijając ewidentne zafalszowania i przeinaczenia, które by ją z pewnością skaziły, byłaby to zwykła, choć nowatorska interpretacja, a przy tym niespójna i bezużyteczna”¹⁰⁴.

Richard Blunk, ideolog nazizmu, był również zafascynowany siłą oddziaływania św. Ignacego¹⁰⁵. Widział w nim człowieka Kościoła, bohatera ślepo mu oddanego. W tym miał rację. Blunk nie potrafił jednak zrozumieć Kościoła katolickiego i jego wewnętrznej siły: życiodajnego działania Ducha Świętego. Przedstawiony przez niego Ignacy jest intrygującą postacią, przebiegłym, diabolicznie wyrafinowanym „łowcą ludzkiej woli”. Jak sam podsumował w tytule swojego opracowania, Ignacy jest „czarnym papieżem”.

Inni pisarze niemieckojęzyczni, jak na przykład Käthe Bayer¹⁰⁶, skupiają się bardziej na poszukiwaniu sensacji i próbach wyjaśnienia „enigmatycznych aspektów” z życia Świętego i założonego przez niego zakonu. Autorka wydaje się zwolenniczką teorii spiskowych. Wszędzie widzi zagrożenie, jakie niesie działalność jezuitów, którzy zostali opanowani przez siły masońsko-żydowskie i dążą do władania całym światem.

¹⁰¹ Tamże. Zob. J.M. Salaverri, *Loyola* (Grandes figuras históricas, t. 5), Ediciones La Nave, Madrid 1926.

¹⁰² A. Allas, *Epistolario a Clarín*, Ediciones Escorial, Madrid 1941, s. 64.

¹⁰³ Por. N. González Caminero, *Unamuno*, t. 1: *Trayectoria de su ideología y de su crisis religiosa*, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 1948, s. 369.

¹⁰⁴ Tamże, s. 132.

¹⁰⁵ Por. R. Blunk, „*Der schwarze Papst*”. *Das Leben des Ignatius von Loyola*, Verlag Holle & Co., Berlin 1937.

¹⁰⁶ Por. K. Bayer, *Lösung des Rätsels der jesuitischen Sphinx*, Verlag für Volkseinheit, Berlin 1929.

Podążając tym tropem, niektórzy „biografowie” św. Ignacego w swoich subiektywnych interpretacjach i projekcjach własnych uprzedzeń dochodzą do najbardziej absurdalnych wniosków. Postrzegają go na przykład jako osobowość historyczną, przenikniętą na wskroś żydowskim duchem, jako uosobienie wszystkiego, co antyniemieckie¹⁰⁷. Tego rodzaju wizerunek Ignacego spopularyzował wcześniej Emilian Castelar. Swoistą podbudową teoretyczną dla takich poglądów Castelara były promowane przez niego idee pangermańskie, które z jednej strony idealizowały rolę i misję niemieckiego społeczeństwa z jego poczuciem indywidualności i wyjątkowości, a z drugiej strony tropiły wszelkiego rodzaju zagrożenia. W ten obraz dobrze wpisywała się postać Ignacego jako adwersarza wszystkiego, co niemieckie¹⁰⁸.

Chcąc dostrzec wielkość osoby św. Ignacego, trzeba koniecznie usiłować zrozumieć to, co inspirowało go do działania, czyli trzeba usiłować przeniknąć tajniki jego duszy. W przeciwnym razie jego obraz zawsze pozostanie niepełny, ograniczony tylko do tego, co zewnętrzne. Ojciec Hugo Rahner słusznie zauważył przed laty: „Nawet najbardziej historycznie pewne narracje o Ignacym zawsze pozostaną enigmatyczne i zimne jak maska nakładana na twarz, jeżeli nie uwzględni się jego inteligencji jako teologa, mistyka, i jego miłości do Kościoła, która kazała mu się całkowicie oddać na jego służbę”¹⁰⁹.

Obraz św. Ignacego po II Soborze Watykańskim

Historiografia ignacjańska, która zatrzymałaby się w połowie XX wieku, byłaby niekompletna, gdyby nie to, co się wydarzyło po Soborze Watykańskim II. Nie chodzi o to, że po soborze zostały wydane drukiem ważne niepublikowane dokumenty, które należałoby wykorzystać jako źródło informacji. Powstają dzisiaj nowe studia, monografie i rozprawy doktorskie poświęcone różnym aspektom osobowości i działalności św. Ignacego, a ostatnio ukazują się także biografie, które lepiej niż dotychczasowe wykorzystują istniejące opracowania i źródła ogólne lub szczegółowe.

Wkrótce po zakończeniu soboru, który wezwał do powrotu do źródeł, otwarto w Rzymie Ignacjańskie Centrum Duchowości. Kontynuując jego działalność, w różnych krajach i na różnych kontynentach stopniowo powstały inne podobne ośrodki, wspierane przez władze jezuickie, które promują studia i publikacje na temat

¹⁰⁷ Wystarczy spojrzeć na tytuły następujących dzieł: E. Krebs, *Jesuitischer und deutscher Geist*, Waibel, Freiburg im Breisgau 1934; G. Schultze-Pfaelzer, *Das Jesuitenbuch. Weltgeschichte eines falschen Priestertums*, Brunnen Verlag, Berlin 1936; G. Lomer, *Ignatius von Loyola. Vom Erotiker zum Heiligen*, Johann Ambrosius Barth, Leipzig 1913; H. Ahlwardt, *Mehr Licht! Der Orden Jesu in seiner wahren Gestalt und in seinem Verhältnis zum Freimaurer- und Judentum*, Freideutscher Verlag, Dresden 1910.

¹⁰⁸ E. Castelar, *La revolución religiosa*, dz. cyt., ks. XI, rozdz. 8, s. 367.

¹⁰⁹ H. Rahner, *Íñigo López de Loyola. Ein Überblick über die neueste Ignatius-Literatur*, „Stimmen der Zeit” 138/1941, s. 97.

najróżniejszych aspektów duchowości, historii i działalności Świętego, jego samego lub jego relacji z dzisiejszym Towarzystwem Jezusowym.

W posoborowej literaturze ignacjańskiej początkowo dominowało postrzeganie Ignacego jako odnowiciela koncepcji i struktur zakonnych swoich czasów. Poszukiwano więc na przykład tematów, w których Święty mógłby się okazać zwolennikiem współczesnego kościelnego *aggiornamento*. Były to często wysiłki jednostronne, ale już samo podkreślanie konieczności powrotu do źródeł umożliwiło dostrzeżenie wagi obiektywizmu historycznego. Widać to na przykład w opracowaniu Jimeneza Oñate dotyczącym genezy Towarzystwa Jezusowego *Origen de la Compañía de Jesús. Carisma fundacional y génesis histórica*¹¹⁰ czy ojca Maurizio Costy *Legge religiosa e discernimento spirituale nelle Costituzioni della Compagnia di Gesù*¹¹¹. Oczywiście w historiografii ignacjańskiej tego okresu mamy też do czynienia z opracowaniami, które jednostronnie interpretują czy to samą osobę św. Ignacego, czy też założony przez niego zakon. Do takich opracowań można zaliczyć choćby publikację Raymunda Schwagera¹¹², w której autor usiłuje rozwijać „dramatyczne rozumienie” Kościoła przez Ignacego. Również francuskojęzyczne wprowadzenie do *Konstytucji Towarzystwa Jezusowego* autorstwa François Roustanga¹¹³ czy opracowanie Mariano Madurgi dotyczące relacji natury i łaski oraz relacji do świata, jakie wyłaniają się z pism św. Ignacego, mogą budzić wiele wątpliwości¹¹⁴. Można również mówić o pewnej deformacji obrazu św. Ignacego, czego możemy doświadczyć w trakcie lektury dzieła Rolanda Barthes'a pt. *Sade, Fourier, Loyola*¹¹⁵, czy o niezrozumieniu motywów działania Świętego przez Elio Bartoliniego¹¹⁶, który uważa Ignacego za osobę niewrażliwą na ludzkie cierpienie i jego społeczne oraz polityczne przyczyny.

Równocześnie posoborowa historiografia ignacjańska podąża w kierunku lepszego i głębszego zrozumienia osobowości Ignacego. Wymienić tu należy na przykład opracowania, których autorami są jezuita: Jesús M. Granero¹¹⁷ w Hiszpanii, Maurice

¹¹⁰ Por. J. Oñate, *Origen de la Compañía de Jesús. Carisma fundacional y génesis histórica* (Bibliotheca Instituti Historici Societatis Iesu, t. 25), IHSI, Roma 1966.

¹¹¹ Por. M. Costa, *Legge religiosa e discernimento spirituale nelle Costituzioni della Compagnia di Gesù*, Paideia, Brescia 1973.

¹¹² Por. R. Schwager, *Das dramatische Kirchenverständnis bei Ignatius von Loyola*, Benziger-Verlag, Zürich-Einsiedeln-Köln 1970.

¹¹³ Por. F. Roustang, *Introduction à une lecture*, w: *Constitutions de la Compagnie de Jésus*, Desclée de Brouwer, Paris 1967.

¹¹⁴ Por. M. Madurga, *¿Conversion al mundo? Dimensiones teológicas de la vida y escritos de S. Ignacio de Loyola en el tema de la relación Naturaleza-Gracia*, Potest, México 1972.

¹¹⁵ Por. R. Barthes, *Sade, Fourier, Loyola*, Seuil, Paris 1971.

¹¹⁶ Por. E. Bartolini, *Ignazio di Loyola*, Rusconi, Milano 1986.

¹¹⁷ Por.: J.M. Granero, *San Ignacio de Loyola. Panoramas de su vida*, Razón y Fe, Madrid 1967; J.M. Granero, *San Ignacio de Loyola. La misión de su vida*, Razón y Fe, Madrid 1984; J.M. Granero, *Espiritualidad ignaciana*, Villa s. José, Madrid 1987.

Giuliani¹¹⁸ we Francji, a w Rzymie: Antonio M. de Aldama¹¹⁹, Ignacio Iparraguirre¹²⁰, Cándido de Dalmases¹²¹ oraz nieco później Jesús Iturrioz¹²² i Manuel Ruiz Jurado¹²³.

W historiografii ignacjańskiej tego okresu szczególny nacisk zostaje położony na rozeznanie duchowe jako kluczowy moment obecny w osobowości i duchowości Ignacego. Publikacje Jesús M. Granera¹²⁴, Pieta Penninga de Vries¹²⁵, Gervais'a Dumeige'a¹²⁶, Jeana Gouvernaire'a¹²⁷, Benigno Juanesa¹²⁸ i Jules'a J. Toner'a¹²⁹ starają się pogłębić i określić różne wymiary duchowego rozeznania obecne u św. Ignacego. Jego czucie Kościoła i życia duchowego staje się przedmiotem coraz większego zainteresowania badaczy. Wymienić tutaj wypada przede wszystkim takich autorów jak: Gaston Fessard¹³⁰,

¹¹⁸ Por. M. Giuliani, *Prière et action. Études de spiritualité ignatienne*, Desclée de Brouwer, Paris 1966.

¹¹⁹ Por.: A.M. Aldama, *S. Paolo e la vocazione ignaziana*, „Rivista di ascetica e mistica” 14/1969, s. 331-344; A.M. Aldama, *¿Los Ejercicios Espirituales son el alma de las Constituciones?*, „Manresa” 48/1976, s. 129-140.

¹²⁰ Por. I. Iparraguirre, *San Ignacio hombre de la Iglesia*, „Ephemerides Carmeliticae” 17/1966, s. 284-304.

¹²¹ Por.: P. de Ribadeneira, *Vita Ignatii Loyolae*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 4, dz. cyt.; C. de Dalmases, *Le esortazioni del P. Laínez sull'Examen Constitutionum*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 35/1966, s. 132-185; M. del Piazze, C. de Dalmases, *Il processo sull'ortodossia di S. Ignazio e dei suoi compagni svoltosi a Roma nel 1538. Nuovi documenti*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 38/1969, s. 431-453.

¹²² Por. J. Iturrioz, *El peregrino de París a Roma. El año 1537 de san Ignacio. Recuerdo a los 450 años*, „Manresa” 60/1988, s. 21-43; J. Iturrioz, *Primer año de san Ignacio en Roma*, „Manresa” 60/1988, s. 343-366.

¹²³ Por. M. Ruiz Jurado, *Los votos de Montmartre. Historia y espiritualidad*, „Centrum Ignatianum Spiritualitatis”, 16/1985, s. 9-84; M. Ruiz Jurado, *Orígenes del noviciado en la Compañía de Jesús*, IHSI, Roma 1980.

¹²⁴ Por. J.M. Granero, *Los imperativos de la espiritualidad ignaciana, en teología y mundo contemporáneo*, „Manresa” 47/1975, s. 195-212.

¹²⁵ Por. P. Penning de Vries, *Discernimiento. Dinámica existencial de la doctrina y del espíritu de san Ignacio de Loyola*, Mensajero, Bilbao 1967.

¹²⁶ Por. G. Dumeige, *Le rôle de l'Esprit et de la Hiérarchie dans la vocation apostolique de Saint Ignace de Loyola*, „Cahiers de spiritualité ignatienne” 8/1984, s. 155-175 i 227-241.

¹²⁷ J. Gouvernaire, *Quand Dieu entre à l'improviste. L'énigme ignatienne de la «consolation sans cause»*, Desclée-Bellarmin, Paris 1980.

¹²⁸ Por. B. Juanes, *La elección ignaciana por el segundo y tercer tiempo. Discernimiento y deliberación*, CIS, Roma 1980.

¹²⁹ Por. J.J. Toner, *A Commentary on Saint Ignatius' Rules for the Discernment of Spirits: A Guide to the Principles and Practice*, The Institute of Jesuit Sources, St. Louis (MO) 1982.

¹³⁰ Por. G. Fessard, *La dialectique des Exercices Spirituels de Saint Ignace de Loyola*, Aubier Éditions Montaigne, Paris 1956.

Jesús M. Granero¹³¹, Michel Ledrus¹³², Jean-Claude Dhôtel¹³³, Luis Mendizábal¹³⁴ czy José Ramón Martínez Galdeano¹³⁵. Dziś św. Ignacy jest postrzegany przede wszystkim jako wielki promotor doświadczenia duchowego, jako człowiek, dla którego rozeznanie duchowe odgrywało ogromną rolę zarówno w kierownictwie duchowym, jak i w podejmowaniu strategicznych decyzji dotyczących całego zakonu. Wśród wielu prac naukowych powstałych w tym czasie niektóre z nich ukazują różne aspekty osobowości i działalności św. Ignacego, na przykład jego relacje z królami i władcami krajów europejskich¹³⁶, jego wskazówki dla zakonników wysyłanych na misje¹³⁷, wagę jego koncepcji chwały światowej i chwały Bożej¹³⁸ czy szukania i znajdowania Boga we wszystkim¹³⁹. Na uwagę zasługuje odkrycie i edycja zbioru tekstów *Collectanea Polanci*¹⁴⁰, która pozwala dokładniej określić wpływ reguł i konstytucji istniejących już zakonów na konstytucję i reguły św. Ignacego.

W ostatnich latach szczególnie znaczenie zyskało pogłębienie studiów nad *Ćwiczeniami duchowymi*, a przede wszystkim nad *Konstytucjami Towarzystwa Jezusowego*. Międzynarodowy kongres poświęcony studiom nad *Ćwiczeniami duchowymi*, który odbył się w Loyoli po zakończeniu soboru, stał się inspiracją do podjęcia zakrojonych na szeroką skalę studiów nad samymi *Ćwiczeniami* oraz nad ich związkiem z kulturą współczesną, teologią, psychologią, Biblią, pedagogiką, różnymi formami adaptacji *Ćwiczeń* i możliwościami ich praktykowania w różnych kontekstach eklezyjalnych. W tym miejscu należy podkreślić znaczenie kilku ważnych publikacji, m.in. ojca Gilles'a Cussona¹⁴¹,

¹³¹ Por. J.M. Granero, *Sentir con la Iglesia*, „Manresa” 47/1975, s. 291-310.

¹³² Por. M. Ledrus, *Discernimento ed elezione*, Provincia d'Italia della Compagnia di Gesù, Roma 1986.

¹³³ Por. J.C. Dhôtel, *Actualiser les règles d'Ignace?*, „Christus” 34/1987, s. 355-368.

¹³⁴ Por. L. Mendizábal, *Reglas ignacianas sobre el sentido verdadero en la Iglesia*, Editorial Cete, Madrid 1983, szczególnie strony: 193-233.

¹³⁵ Por. J.R. Martínez Galdeano, *Adaptación de las Reglas para sentir con la Iglesia*, „Manresa” 59/1987, s. 99-102.

¹³⁶ Por. J.A. Borges Flores, *Ignacio de Loyola y los Reyes*, PUG, Roma 1973.

¹³⁷ Por. D. Spanu, *Inviati in missione. Le istruzioni date da S. Ignazio*, CIS, Roma 1979.

¹³⁸ Por. H. Didier, *Gloire de Dieu et gloire du monde chez St. Ignace de Loyola*, Thèse à la Faculté de lettres de la Sorbonne, Paris 1970.

¹³⁹ Por. R. Mejía Saldarriaga, *Chercher et trouver Dieu en toutes choses*, „Cahiers de spiritualité ignacienne”. Supplément 15/1983, s. 1-88; R. Mejía Saldarriaga, «Avoir toujours Dieu devant les yeux». *La pirère continue selon Ignace de Loyola*, „Vie consacrée” 53/1981, s. 327-342; R. Mejía Saldarriaga, *La dinámica de la integración espiritual. Buscar y hallar a Dios en todas las cosas*, CIS, Roma 1980.

¹⁴⁰ Por. A. Hsu, *Texts of Collectanea Polanci: «Regulae aliarum religionum»*. *Polanco Notae Autographae*, 1973 Archivum PUG, Dissert. doctor., PUG, Roma 1970.

¹⁴¹ Por. G. Cusson, *Pédagogie de l'expérience spirituelle personnelle. Bible et Exercices spirituels*, Desclée de Brouwer, Bruges-Paris 1968.

Monique Verheecke¹⁴², a także opracowań ojca Jacques'a Lewisa¹⁴³ oraz licznych artykułów opublikowanych w czasopismach: „Christus”, „Manresa”, „Cahiers de spiritualité ignatienne” czy „Korrespondenz zur Spiritualität der Exerzitien”.

Równie ważne kroki poczyniono w studiach nad *Konstytucjami*, ich kompozycją i źródłami oraz nad ich głębszym zrozumieniem przez pryzmat charyzmatu św. Ignacego. Ważne w tym względzie były prace ojca Anonia M. de Aldamy¹⁴⁴, zmierzające do głębszego poznania poszczególnych etapów ich powstawania oraz osobistego wkładu św. Ignacego w ich autorstwo, czy wreszcie jego relacji z sekretarzem Polanco oraz interpretacji i egzegezy *Konstytucji* z perspektywy działalności apostolskiej prowadzonej przez zakon. Należy również zauważyć inne opracowania o charakterze przyczynkarskim, odnoszące się na przykład do specyfiki ignacjańskiego ubóstwa¹⁴⁵ czy posłuszeństwa, w tym kontekście można wymienić opracowania: Carlosa Palmésa de Genover¹⁴⁶, José Iturrioz¹⁴⁷, Luisa Mendizábal¹⁴⁸, Josepha Thomasa¹⁴⁹, czy wreszcie publikacje na temat czwartego ślubu składanego przez jezuitów (Johannes G. Gerhartz¹⁵⁰, Albert Chapelle¹⁵¹, John R. Sheets¹⁵²).

Na wiele różnych języków została przetłumaczona także *Autobiografia* św. Ignacego (wydanie polskie pt. *Opowieść Pielgrzyma. Autobiografia*). Inspiracją do tego było zwiększone zainteresowanie w czasach posoborowych doświadczeniem życia duchowego czy choćby chęć poznania życia świętych w konkretnych okolicznościach ich życia. Święty z Loyoli, z Manresy, z Jerozolimy jest nazywany „pielgrzymem”. Ten aspekt „bycia w drodze”, jako typowa cecha osobowości św. Ignacego, również dobrze

¹⁴² Por. M. Verheecke, *L'itinéraire du chrétien d'après les Exercices Spirituels d'Ignace de Loyola et ses présupposés anthropologique*, Centre Cerfaux-Lefort, Louvain-la-Neuve 1984.

¹⁴³ Por. J. Lewis, «*Le sens des Exercices spirituels*»: *Lettres du Bas-Canada* 20, Montréal 1966; J. Lewis, *Connaissance des Exercices Spirituels de Saint Ignace*, Bellarmin, Montréal 1981.

¹⁴⁴ Por. A.M. de Aldama, *La composición de las Constituciones de la Compañía de Jesús*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 42/1973, s. 201-245; A.M. de Aldama, *Iniciación al estudio de las Constituciones*, CIS, Roma 1981; A.M. de Aldama, *Imagen ignaciana del jesuita en los escritos de Polanco*, CIS, Roma 1975; A.M. de Aldama, *Notas para un comentario a la Fórmula del Instituto*, CIS, Roma 1981; A.M. de Aldama, *La misión, centro focal de las Constituciones ignacianas*, w: *Ejercicios-Constituciones. Unidad vital*, Mensajero, Bilbao 1975.

¹⁴⁵ Por. G. Switek, «*In Armut predigen*». *Untersuchungen zur Armutsgedanken bei Ignatius von Loyola*, Echter Verlag, Würzburg 1972.

¹⁴⁶ Por. C. Palmés de Genover, *La obediencia religiosa ignaciana*, Eugenio Subirana, Barcelona 1963.

¹⁴⁷ Por. J. Iturrioz, *Dos líneas de obediencia en la Compañía de Jesús*, „Manresa” 43/1971, s. 59-78.

¹⁴⁸ Por. L. Mendizábal, *El modo perfecto de obedecer según san Ignacio*, Ángeles en misiones, Bériz 1967.

¹⁴⁹ Por. J. Thomas, *Un chemin vers Dieu. Les Constitutions de la Comagnie de Jésus*, Nouvelle Cité, Paris 1989.

¹⁵⁰ Por. J.G. Gerhartz, «*Insuper promitto*»... *Die feierlichen Sondergelübde katholischer Orden*, PUG, Roma 1966.

¹⁵¹ Por. A. Chapelle, *Le quatrième vœu de la Compagnie*, CIS, Roma 1978.

¹⁵² Por. J.R. Sheets, *The Fourth Vow of the Jesuits*, w: *To Believe is to Exist: Theological Reflections for a Time of Crisis*, Dimension Books, Denville (N.J.) 1986, s. 261-272.

wpisujący się w posoborową teologię, która zwłaszcza w eklezjologii rozwijała kategorię pielgrzymującego Ludu Bożego.

Także *Dziennik duchowy*¹⁵³ zaczyna być badany w tym czasie z nową intensywnością i z wykorzystaniem nowych technik interpretacyjnych. Uwaga badaczy koncentruje się zwłaszcza na najmniej zbadanych obszarach z życia świętego z Loyoli. Z jednej strony analizowane jest środowisko, w którym dorastał i stawał się mężczyzną – jego rodzinne korzenie, wykształcenie, okres młodości, jaki spędził w rodzinnym zamku przed nawróceniem. W tym kontekście należy przywołać studia Luisa Fernández de Martína¹⁵⁴, a także odnowione zainteresowanie średniowiecznym dziełem *Vita Christi* autorstwa Ludolfa Kartuzja, które jak wiadomo wywarło duży wpływ na przemianę duchową św. Ignacego w czasie jego rekonwalescencji oraz na metodę zastosowaną przez niego w *Ćwiczeniach duchowych*. Z drugiej strony w posoborowej historiografii ignacjańskiej zauważa się duże zainteresowanie rządami św. Ignacego sprawowanymi w czasie jego generalatu. Ignacy otrzymał staranne wykształcenie w dworskim środowisku, w którym przywiązywano dużą wagę zarówno do szlacheckich manier, jak i do pilnej nauki, którą zdobywano na renomowanych uniwersytetach. Jego dom w Rzymie był tygłem, w którym wykuwał się nowy typ życia zakonnego zainauguowany pod jego kierownictwem przez Towarzystwo Jezusowe¹⁵⁵. To tam stopniowo dojrzewał nowy typ formacji zakonnej, tam też upływało życie znaczone przestrzeganiem Reguł ignacjańskich, zgodne z własnym charyzmatem zakonu, tam również formowano w nowym stylu przyszłych liderów pracujących później w różnych regionach Europy.

Wszystkie przywołane powyżej opracowania i monografie sprawiają, że współczesna hagiografia ignacjańska przeżywa swój rozkwit. Z drugiej jednak strony wydaje się, że wartościowa synteza mnogości istniejących źródeł stanowi poważne wyzwanie dla potencjalnych autorów, którzy chcieliby zmierzyć się z wyzwaniem polegającym na opracowaniu całościowej biografii św. Ignacego, która uwzględniałaby wszystkie potwierdzone historycznie wydarzenia z jego życia.

Należy jednak zauważyć, że w ostatnich latach ukazało się kilka godnych uwagi biografii Świętego. Jedną z nich jest opracowanie autorstwa ojca Cándido de Dalmasesa¹⁵⁶ pod tytułem *El Padre Maestro Ignacio*. To krótkie i zwięzłe, ale jednocześnie treściwe opracowanie uwzględnia wiele nowych danych historycznych na temat osoby i życia

¹⁵³ Por.: J.C. Futrell, *The Mystical Vocabulary of Ignatius in the Diario*, w: *Dossier «Constitutiones» A*, CIS, Roma 1972, s. 143-183; J.A. Munitiz (red.), *Inigo: Discernment Log-Boog. The Spiritual Diary of Saint Ignatius Loyola*, Inigo enterprises, London 1988; M. Ruiz Jurado, *En torno a la gracia de acatamiento amoroso*, „Manresa” 35/1963, s. 145-154.

¹⁵⁴ Por.: L.F. Martín, *Los años juveniles de Inigo de Loyola. Su formación en Castilla*, Caja de Ahorros Popular, Valladolid 1981; P. de Leturia, J. Iturriz, L. Fernández Martín, R. García Mateo, *Ignacio de Loyola en Castilla. Juventud – formación – espiritualidad*, Caja de Ahorros Popular, Valladolid 1989.

¹⁵⁵ Por. M. Ruiz Jurado, *Noticias inéditas sobre la casa profesa de Roma en tiempos de S. Ignacio*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 53/1984, s. 281-311.

¹⁵⁶ Por. C. de Dalmases, *El Padre Maestro Ignacio. Breve biografía Ignaciana*, wyd. 3, BAC Popular, Madrid 1986.

św. Ignacego. Opublikowane w popularnej kolekcji „Biblioteki Autorów Chrześcijańskich”, zostało przetłumaczone na wiele języków i wydane w różnych wydawnictwach naukowych¹⁵⁷. Autorem innej współczesnej biografii św. Ignacego jest José Ignacio Tellechea Idígoras¹⁵⁸. Jego opracowanie jest bardzo atrakcyjne ze względu na koncentrację na osobistym doświadczeniu Świętego. Na szczególną uwagę zasługuje biografia napisana przez ojca Ricarda Garcíę-Villoslada zatytułowana *San Ignacio de Loyola. Nueva biografía*¹⁵⁹. Jej wyjątkowość polega między innymi na tym, że dzięki wykorzystaniu udokumentowanych źródeł historycznych autorowi udało się spenetrować w szerszym niż dotąd zakresie zarówno kontekst rodzinny Świętego, jego działalność, osobowość jego towarzyszy, jak również ukazać jego dzieło pośród ludzi i czasów, w których przyszło mu żyć.

Wszystkie te opracowania mają jednak swoje braki. W przyszłych historiografiach św. Ignacego można by w większym stopniu wykorzystać istniejące już monografie. Ojciec Ignacio Iparraguirre we wprowadzeniu do hiszpańskojęzycznego opracowania dzieł wszystkich św. Ignacego wyraził nadzieję, że już dzisiaj możemy dostrzec, iż ta poliwalentna i wyjątkowa postać, oświetlona od wewnątrz i usytuowana w swoich historycznych ramach, przestaje być nieodgadnioną enigmą. Nawrócony Loyola „nie był bowiem wojskowym, ale rycerzem o szlachetnych uczuciach i wielkim duchu, gotowym do największych czynów, przemienionym w ubogiego pielgrzyma, a następnie w mistycznego apostoła działającego dla większej chwały Bożej. Był sługą, który wraz z Jezusem pracował dla swoich braci, mając zawsze na uwadze większe i powszechne dobro wszystkich ludzi. Oświecony założyciel nowego zakonu, stał się wybitnym kierownikiem ludzkich serc, niezwykle wrażliwym na działające w duszy poruszenia Boga i na różnorodność wyzwań i ludzkich problemów. Zawsze pozostawał otwarty na wyzwania Kościoła swoich czasów, a zarazem uważny na problemy pojawiające się w jego otoczeniu, nie dając przy tym się uwieść pokusom legalizmu czy drobiazgowości. Mnogość kontrastów obecnych w jego osobowości zaświadcza tylko o tym, że jest on bliski także naszemu dzisiejszemu doświadczeniu, a jednocześnie na swój sposób kimś bardzo „odległym” ze względu na swoje intymne i nadzwyczajne doświadczenie Boga, którego uległym narzędziem zawsze chciał być dla Jego większej służby i chwały”¹⁶⁰.

Koniec XX i początek XXI wieku

Studia nad różnymi aspektami osobowości oraz duchowości św. Ignacego są kontynuowane także współcześnie. Wciąż przybywa opracowań, które usiłują w pełniejszym

¹⁵⁷ Dzieło to zostało przetłumaczone także na język polski. Zob. C. de Dalmases, *Ignacy Loyola. Życie i dzieło*, przeł. B. Steczek, A. Wolanin, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

¹⁵⁸ Por. J.I. Tellechea Idígoras, *Ignacio de Loyola. Solo y a pie*, Ediciones Sígueme S.A.U., Salamanca 1990. Także to dzieło zostało przetłumaczone na język polski. Zob. J.I. Tellechea Idígoras, *Ignacy Loyola. Sam i na piechotę*, przeł. K. Jachimska-Małkiewicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.

¹⁵⁹ Por. R. García-Villoslada, *San Ignacio de Loyola. Nueva Biografía*, BAC, Madrid 1986.

¹⁶⁰ San Ignacio Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. LXII.

świetle ukazać jego autentyczny obraz, który oddawałby możliwie najlepiej to, co ludzkie i boskie w tej niezwyklej postaci¹⁶¹. Powstają różnorodne studia porównawcze, które na przykład: zestawiają jego osobowość i doktrynę z dziedzictwem św. Pawła z Tarsu¹⁶², analizują jego podobieństwo do św. Jana od Krzyża w aspekcie praktyk ascetycznych, porównują jego duchowość i mistykę z duchowością terezańską¹⁶³, wskazują na teologiczną oryginalność i głębię jego mistyki¹⁶⁴, podkreślają i analizują aspekty psychologiczne oraz metodologiczne obecne w *Ćwiczeń duchowych*¹⁶⁵, poddają badaniom jego oddziaływanie pedagogiczne odzwierciedlone w warstwie teoretycznej już w *Konstytucjach Towarzystwa Jezusowego*, a realizowane w różnych kontekstach historycznych i geograficznych przez Towarzystwo Jezusowe¹⁶⁶. Podejmowane są także pogłębione studia nad możliwościami dostosowania *Ćwiczeń duchowych*, analizowana jest duchowość ignacjańska w kontekście wyzwań współczesności¹⁶⁷. Powstają również

¹⁶¹ Por. *Ignacio de Loyola en la gran crisis de s. XVI. Congreso Internacional de Historia. Madrid 19-21 noviembre de 1991*, red. A. Quintín, Universidad Complutense, Mensajero, Bilbao 1993; *La «conversione spirituale»: progetto apostolico nel «modo di procedere» ignaziano*, red. H. Alphonso, PUG, Roma 2006; *Escritos esenciales: Dios en todas las cosas*, Sal Terrae, Santander 2007; F.J. Ruiz Pérez, *Teología del camino. Una aproximación antropológico-teológica a Ignacio de Loyola*, Mensajero; Sal Terrae, Bilbao-Santander 1998; T. Špidlik, *El «starets» Ignacio: un ejemplo de paternidad espiritual*, Monte Carmelo, Burgos 2005; M. Ruiz Jurado, *Dios «Padre eternal» en la espiritualidad de san Ignacio*, Centro Loyola, Madrid 2000; K. Rahner, *Ignatianischer Geist. Schriften zu den Exerzitien und zur Spiritualität des Ordensgründer*, Herder, Freiburg 2006; *Diccionario de espiritualidad ignaciana*, red. J.A. García de Castro, Mensajero; Sal Terrae, Bilbao-Santander 2007.

¹⁶² Por. F. Pieri, *Pablo e Ignacio: testigos y maestros del discernimiento espiritual*, Sal Terrae, Santander 2005.

¹⁶³ Por. T. O'Reilly, *From Ignatius to John of the Cross: Spirituality and Literature in Sixteen Century Spain*, Variorum, Aldershot 1995; G. Chiappini, *Esperienza di mistica spagnola: Santa Teresa d'Avila, San Giovanni della Croce, Sant'Ignazio di Loyola*, Alinea, Firenze 1999; V. Larrañaga, *Sainte Thérèse d'Avila, Saint Ignace de Loyola: Convergences*, Téqui, Paris 1998.

¹⁶⁴ Por.: M. Strücken, *Trinität aus Erfahrung: Ansätze zu einer trinitarischen Ontologie in der Mystik von Ignatius von Loyola*, Philosophischen Fakultät, Bonn 1999; *Actualité de la mystique ignatienne. Colloque 20-21 octobre 2000*, Médiasèvres, Paris 2001; G. Maron, *Ignatius von Loyola: Mystik, Theologie, Kirche*, Vandenhoeck-Ruprecht, Göttingen 2001; W. Repges, *Nach Spanien reisen, um Gott zu finden: auf den Spuren der Mystiker*, Josef Knecht, Frankfurt am Main 1996; S. Madrigal, *Estudios de eclesiología ignaciana*, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2002.

¹⁶⁵ Por.: *Psicología y Ejercicios ignacianos*, t. 1-2, red. C. Alemany, J.A. García Monge, Mensajero, Bilbao 1991; C. Domínguez, *Psicodinámica de los Ejercicios ignacianos*, Mensajero, Bilbao 2003; M. Ruiz Jurado, *El psicoanálisis de san Ignacio. A propósito de una obra reciente*, „Gregorianum” 74/1993, s. 737-748.

¹⁶⁶ Por.: *Ignatius von Loyola und die Pädagogik der Jesuiten. Ein Model für Schule und Persönlichkeitsbildung*, Auer, Donauwörth 2000; W. Lambert, *Die Kunst der Kommunikation. Entdeckungen mit Ignatius von Loyola*, Herder, Freiburg 1999; *Ratio studiorum: L'ordenació dels estudis dels jesuïtes*, introd. M. Batllori, Eumo Editorial, Barcelona 1999; T. Daly, *Faith and Freedom: Religious Education through Ignatian Spirituality*, Spectrum Publications, Richmond 2004.

¹⁶⁷ Por.: *Espiritualidade inaciana. Textos da Semana de estudos em Fátima 1991*, Editorial A.O., Braga 1992; M. Ruiz Jurado, *La oración de san Ignacio en su „Diario espiritual”*, „Manresa” 84/2012, s. 63-77.

odrębne badania ukazujące wpływ konkretnych miejsc i środowisk, które wpłynęły na kształtowanie się osobowości i duchowości św. Ignacego¹⁶⁸.

Jednak tym, co wydaje się najbardziej uderzające we współczesnej historiografii ignacjańskiej, jest szczególna koncentracja na mistyce Świętego¹⁶⁹, a także na poszczególnych aspektach jego życia¹⁷⁰. W 2005 roku ojciec Manuel Ruiz Jurado opublikował nową biografię św. Ignacego, która w pewnym sensie kontynuuje format przyjęty w biografii autorstwa José Ignacia Tellechea Idígorasa. Uwzględniając najnowsze wyniki badań historycznych i studiów nad duchowością ignacjańską, jego biografia koncentruje się przede wszystkim na wewnętrznym doświadczeniu św. Ignacego¹⁷¹. W tym kontekście należy także zauważyć inne opracowania, które bardziej koncentrują się na znaczeniu specyfiki teologii św. Ignacego, jak na przykład publikacja Francisca José Ruiza Péreza o teologii pielgrzymowania według św. Ignacego czy książka Manuela Ruiza Jurado poświęcona teologicznym podstawom *Ćwiczeń duchowych*¹⁷².

Dla współczesnej historiografii ignacjańskiej wielkie znaczenie posiada opublikowany w 2001 roku *Słownik historyczny Towarzystwa Jezusowego*¹⁷³. W jego czterech obszernych tomach pomieszczono bardzo wiele haseł, które są niezwykle przydatne do lepszego poznania św. Ignacego, jego osobowości, rządów, efektów działalności apostołskiej, pozostawionych pism oraz jego dzieła, jakim jest Towarzystwo Jezusowe. Wiarygodność przekazanych informacji historycznych zawartych w poszczególnych hasłach jest gwarantowana przez dobrze dobrane grono współautorów. Dzięki temu słownik ten stanowi dla innych badaczy cenne narzędzie do prowadzenia dalszych poszukiwań. Autorzy haseł omawiają bardzo różne kwestie historyczne, na przykład pobyt Ignacego w Seville, jego proces karny w młodości, jego relacje z ówczesną polityką śródziemnomorską czy jego stosunek do Żydów (Francisco de Borja Medina)¹⁷⁴.

¹⁶⁸ Por.: M. Lop, *Recuerdos ignacianos en Barcelona*, Cristianisme i Justicia, Barcelona 2005; Ph. Lécivain, *Paris au temps d'Ignace de Loyola (1528-1535)*, Faculté des Jésuites de Paris, Paris 2006; M. Ruiz Jurado, *I luoghi di sant'Ignazio di Loyola a Roma*, Elledici-Velar, Milano 2011.

¹⁶⁹ Por.: *Actualité de la mystique ignatienne. Colloque 20-21 octobre 2000*, Médiasèvres, Paris 2001; R. Haub, *Gott in allen Dingen finden*, Lahn Verlag, Hevelaer 2006; *Ignazio di Loyola. Un mistico in azione*, red. S. Barlone, Città Nuova, Roma 1994; S. Kiechle, *Ignacio de Loyola: mística y acción*, Herder, Barcelona 2006.

¹⁷⁰ Por.: I. Echarte, *Concordancia ignaciana. Con la colaboración del Institut of Jesuit Sources de espiritualidad ignaciana*, Mensajero, Bilbao 2006; *Gli Esercizi Spirituali di sant'Ignazio: linguistica – storia – spiritualità*, red. H. Alphonso, PUG, Roma 1997; M. Ruiz Jurado, *¿Escritura de Polanco o de san Ignacio?*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 77/2008, s. 321-345.

¹⁷¹ Por. M. Ruiz Jurado, *El peregrino de la voluntad de Dios. Biografía espiritual de San Ignacio de Loyola*, BAC, Madrid 2005.

¹⁷² Por.: F.J. Ruiz Pérez, *Teología del camino. Una aproximación antropológico-teológica a Ignacio de Loyola*, Mensajero; Sal Terrae, Bilbao-Santander 1998; M. Ruiz Jurado, *Bases teológicas de los Ejercicios ignacianos*, CEI, Santiago de Chile 2010.

¹⁷³ Por. *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Ch. O'Neill, J. Domínguez, t. 1-4, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2001.

¹⁷⁴ Por. F. de Borja Medina, *Íñigo de Loyola y los judíos*, Universidad de Deusto, San Sebastián 1997.

Z punktu widzenia duchowości cennym wkładem do współczesnej historiografii ignacjańskiej są dwa tomy *Słownika duchowości ignacjańskiej*¹⁷⁵, a także publikacja będąca owocem międzynarodowego sympozjum, jakie miało miejsce w Loyoli w dniach 15-19 września 1997 roku. To ostatnie opracowanie poszerza dostępną wiedzę na temat źródeł ignacjańskich, zwłaszcza dotyczących genezy *Ćwiczeń duchowych*¹⁷⁶. Autorzy artykułów aktualizują wiele wątków duchowości ignacjańskiej i dają syntezę wcześniejszych dokonań w tym względzie.

Na zakończenie należy dodać, że dla praktycznej recepcji osiągnięć historiografii ignacjańskiej duże znaczenie mają rozsiane po całym świecie ośrodki duchowości ignacjańskiej, które powstają w miejscach, gdzie pracują jezuiti. Dostrzega się również obecnie wzrost zainteresowania osób konsekrowanych oraz świeckich duchowością ignacjańską. Wydaje się, że „postać św. Ignacego jawi się w pierwszych dekadach XXI wieku jako ciągle żywa, aktualna i bardziej niż kiedykolwiek wcześniej uniwersalna”¹⁷⁷. Trwający Jubileuszowy Rok Ignacjański 2021-2022, ogłoszony z okazji 500-lecia narodzin św. Ignacego i 400-lecia jego kanonizacji, również może się przyczynić do rozpowszechnienia w świecie chrześcijańskim duchowości św. Ignacego Loyoli.

BIBLIOGRAFIA

- Actualité de la mystique ignatienne. Colloque 20-21 octobre 2000*, Médiasèvres, Paris 2001.
- Ahlwardt H., *Mehr Licht! Der Orden Jesu in seiner wahren Gestalt und in seinem Verhältnis zum Freimaurer- und Judentum*, Freideutscher Verlag, Dresden 1910.
- Alarcón J., *San Ignacio de Loyola según Castelar. Genialidades*, Imprenta del Corazón de Jesús, Bilbao 1892.
- Aldama A.M. de, *Imagen ignaciana del jesuita en los escritos de Polanco*, CIS, Roma 1975.
- Aldama A.M. de, *Iniciación al estudio de las Constituciones*, CIS, Roma 1981.
- Aldama A.M. de, *La composición de las Constituciones de la Compañía de Jesús*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 42/1973, s. 201-245.
- Aldama A.M. de, *La misión, centro focal de las Constituciones ignacianas*, w: *Ejercicios-Constituciones. Unidad vital*, Mensajero, Bilbao 1975.
- Aldama A.M. de, *Notas para un comentario a la Fórmula del Instituto*, CIS, Roma 1981.
- Aldama A.M. de, *¿Los Ejercicios Espirituales son el alma de las Constituciones?*, „Manresa” 48/1976, s. 129-140.
- Aldama A.M. de, *S. Paolo e la vocazione ignaziana*, „Rivista di ascetica e mistica” 14/1969, s. 331-344.
- Allas A., *Epistolario a Clarín*, Ediciones Escorial, Madrid 1941.
- Arteche J. de, *San Ignacio de Loyola. Biografía*, Librería Herder, Barcelona 1941.

¹⁷⁵ Por. *Diccionario de espiritualidad ignaciana*, red. J.A. García de Castro, t. 1-2, Mensajero; Sal Terrae, Bilbao-Santander 2007.

¹⁷⁶ Por. *Las fuentes de los ejercicios espirituales de san Ignacio. Actas del Simposio Internacional (Loyola 15-19 septiembre 1997)*, Mensajero, Bilbao 1998.

¹⁷⁷ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. LXV.

- Astráin A., *Historia de la Compañía de Jesús en la Asistencia de España*, Sucesores de Rivadeneyra, Madrid 1902.
- Barthes R., *Sade, Fourier, Loyola*, Seuil, Paris 1971.
- Bartoli D., *Histoire de Saint Ignace de Loyola d'après les documents originaux*. Traduction, revue, complété, annotée et enrichie de documents inédits par le P.L. Michel, S.J. Desclée de Brouwer, Brujas 1893.
- Bartoli D., *Opere*, t. 13: *Della Vita e dell'Istituto di S. Ignazio, fondatore della Compagnia di Gesù*, Per Simone Birindelli, Firenze 1831.
- Bartolini E., *Ignazio di Loyola*, Rusconi, Milano 1986.
- Baumgarten P.M., *Ordenszucht und Ordensstrafrecht. Beiträge zur Geschichte der Gesellschaft Jesu besonders in Spanien*, t. 1, Franz Aker Verlag, Traunstein 1932.
- Bayer K., *Lösung des Rätsels der jesuitischen Sphinx*, Verlag für Volkseinheit, Berlin 1929.
- Blunk R., „*Der schwarze Papst*”. *Das Leben des Ignatius von Loyola*, Verlag Holle & Co., Berlin 1937.
- Bömer H., *Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu*, t. 1: *Loyola*, A. Falkenroth, Bonn 1914.
- Borges Flores J.A., *Ignacio de Loyola y los Reyes*, PUG, Roma 1973.
- Borja Medina F. de, *Íñigo de Loyola y los judíos*, Universidad de Deusto, San Sebastián 1997.
- Bouhours D., *La Vie de S. Ignace, fondateur de la Compagnie de Jésus*, Chez Sebastien Marbre-Cramoisy, Paris 1679.
- Casanovas I., *San Ignacio de Loyola, fundador de la Compañía de Jesús*, Tela Editorial, Barcelona 1944.
- Castelar E., *La revolución religiosa*, t. 1, Montaner y Simón, Barcelona 1883.
- Chapelle A., *Le quatrième voeu de la Compagnie*, CIS, Roma 1978.
- Chiappini G., *Esperienza di mistica spagnola: Santa Teresa d'Ávila, San Giovanni della Croce, Sant'Ignazio di Loyola*, Alinea, Firenze 1999.
- Clair Ch., *La Vie de S. Ignace de Loyola, d'après Pierre Ribadeneira, son premier historien*, Plon, Paris 1891.
- Costa M., *Legge religiosa e discernimento spirituale nelle Costituzioni della Compagnia di Gesù*, Paideia, Brescia 1973.
- Cusson G., *Pédagogie de l'expérience spirituelle personnelle. Bible et Exercices spirituels*, Desclée de Brouwer, Bruges-Paris 1968.
- Ćwiczenia duchowne św. ojca Ignacego (według dosłownego przekładu O. Roothaana)*, przeł. M.I. Morawski, Druk Wł. L. Anczyca i Spółki, Kraków 1894.
- Dalmases C. de, *El Padre Maestro Ignacio. Breve biografía Ignaciana*, wyd. 3, BAC Popular, Madrid 1986.
- Dalmases C. de, *Ignacy Loyola. Życie i dzieło*, przeł. B. Steczek, A. Wolanin, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Dalmases C. de, *Le esortazioni del P. Lainez sull'Examen Constitutionum*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 35/1966, s. 132-185.
- Daly T., *Faith and Freedom: Religious Education through Ignatian Spirituality*, Spectrum Publications, Richmond 2004.
- Del Piazzo M., Dalmases C. de, *Il processo sull'ortodossia di S. Ignazio e dei suoi compagni svoltosi a Roma nel 1538. Nuovi documenti*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 38/1969, s. 431-453.

- Della Vita e dell'Istituto di S. Ignatio, fondatore della Compagnia di Gesù*, libri cinque del P. Daniello Bartoli, della medesima Compagnia, Appresso Domenico Manelfi, Roma 1650.
- Dhôtel J.C., *Actualiser les règles d'Ignace?*, „Christus” 34/1987, s. 355-368.
- Diccionario de espiritualidad ignaciana*, red. J.A. García de Castro, t. 1-2, Mensajero; Sal Terrae, Bilbao-Santander 2007.
- Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Ch. O'Neill, J. Domínguez, t. 1-4, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2001.
- Didier H., *Gloire de Dieu et gloire du monde chez St. Ignace de Loyola*, Thèse à la Faculté de lettres de la Sorbonne, Paris 1970.
- Domínguez C., *Psicodinámica de los Ejercicios ignacianos*, Mensajero, Bilbao 2003.
- Dudon P., *Saint Ignace de Loyola*, Gabriel Beauchesne et ses Fils, Paris 1934.
- Duhr B., *Geschichte der Jesuiten in den Lander deutscher Zunge*, t. 1, Herdersche Verlags-handlung, Freiburg im Breisgau 1907.
- Dumeige G., *Le rôle de l'Esprit et de la Hiérarchie dans la vocation apostolique de Saint Ignace de Loyola*, „Cahiers de spiritualité ignatienne” 8/1984, s. 155-175 i 227-241.
- Echarte I., *Concordancia ignaciana. Con la colaboración del Institut of Jesuit Sources de espiritualidad ignaciana*, Mensajero, Bilbao 2006.
- El plan de Burriel*, w: F. Zapico, P. de Leturia, *Cincuentenario de Monumenta Histórica Societatis Iesu 1894-1944*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 13/1944, s. 1-61.
- Epistolae P. Hieronymi Nadal, Societatis Iesu, ab anno 1546 ad 1577 nunc primum editae et illustrate a patribus eiusdem Societatis*, t. 4: *Selecta Natalis monumenta in eius epistolis commemorata*, MHSI, Matriti 1905.
- Epistolae S. Ignatii Loyolae. Societatis Iesu fundatoris, libris quatuor distributae*, Typis Gasparis de Franciscis ad Columbae Signum, Bononiae 1804.
- Escritos esenciales: Dios en todas las cosas*, Sal Terrae, Santander 2007.
- Espiritualidade inaciana. Textos da Semana de estudos em Fátima 1991*, Editorial A.O., Braga 1992.
- Favard F., *La vie du R. Père Ignace de Loyola, fondateur de la Compagnie de Jésus. Nouvellement traduite du latin du R.P. Ribadeneira de la dicte Compagnie, et enrichie de plusieurs choses tirées de R.P. Pierre Maffée*, Jacques Bramereau, Avignon 1599.
- Fessard G., *La dialectique des Exercices Spirituels de Saint Ignace de Loyola*, Aubier Éditions Montaigne, Paris 1956.
- Fluviá F.X., *Vida de San Ignacio*, Pablo Nadal, Barcelona 1753.
- Fouqueray H., *Histoire de la Compagnie de Jésus en France*, A. Picard, Paris 1910.
- Fülöp-Miller R., *Macht und Geheimnis der Jesuiten*, Th. Knauer Nachfolger Verlag, Berlin 1929.
- Futrell J.C., *The Mystical Vocabulary of Ignatius in the Diario*, w: *Dossier «Constitutiones» A*, CIS, Roma 1972, s. 143-183.
- García F., *Vida, virtudes y milagros de San Ignacio de Loyola, fundador de la Compañía de Jesus*. En la Imprenta de Don Gregorio Hermofilla, Madrid 1722.
- García-Villoslada R., *Ignacio de Loyola. Un español al servicio del Pontificado*, Hechos y Dichos, Zaragoza 1955.
- García-Villoslada R., *La figura histórica de San Ignacio de Loyola a través de cuatro siglos*, „Razón y Fe” 153/1956, s. 45-70.
- García-Villoslada R., *San Ignacio de Loyola. Nueva biografía*, BAC, Madrid 1986.
- Genelli Ch., *Das Leben des heiligen Ignatius von Loyola*, Wagner, Innsbruck 1848.

- Gerhartz J.G., «*Insuper promitto*»... *Die feierlichen Sondergelübde katholischer Orden*, PUG, Roma 1966.
- Giordani I., *Ignazio di Loyola. Generale di Cristo*, Salani Stampa, Firenze 1941.
- Giuliani M., *Prière et action. Études de spiritualité ignatienne*, Desclée de Brouwer, Paris 1966.
- Gli Esercizi Spirituali di sant'Ignazio: linguistica – storia – spiritualità*, red. H. Alphonso, PUG, Roma 1997.
- Gonsalves da Cámara L., *Memoriale czyli Diariusz o św. Ignacym Loyoli 1555*, przeł. M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- González Caminero N., *Unamuno*, t. 1: *Trayectoria de su ideología y de su crisis religiosa*, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 1948.
- Gothein E., *Ignatius und die Gegenreformation*, Niemeyer, Halle 1895.
- Gouvernaire J., *Quand Dieu entre à l'improviste. L'énigme ignatienne de la «consolation sans cause»*, Desclée-Bellarmin, Paris 1980.
- Granero J.M., *Espiritualidad ignaciana*, Villa s. José, Madrid 1987.
- Granero J.M., *Los imperativos de la espiritualidad ignaciana, en teología y mundo contemporáneo*, „Manresa” 47/1975, s. 195-212.
- Granero J.M., *San Ignacio de Loyola. La misión de su vida*, Razón y Fe, Madrid 1984.
- Granero J.M., *San Ignacio de Loyola. Panoramas de su vida*, Razón y Fe, Madrid 1967.
- Granero J.M., *Sentir con la Iglesia*, „Manresa” 47/1975, s. 291-310.
- Gretser J., *Duae relationes de B. Ignatio et B. Francisco Xaverio factae in Consistorio secreto coram Sanctissimo D.N. Gregorio XV a Francisco Mariae Episcopo Portuensi S.R.E. Cardenali a Monte*, Dillingen 1622.
- Harvey R., *Ignatius Loyola: A General in the Church Militant*, Bruce Publishing Company, Milwaukee (WI) 1936.
- Haub R., *Gott in allen Dingen finden*, Lahn Verlag, Hevelaer 2006.
- Hollis C., *San Ignacio de Loyola*, Ediciones del Tridente, Buenos Aires 1946.
- Hsu A., *Texts of Collectanea Polanci: «Regulae aliarum religionum»*. *Polanco Notae Autographae*, 1973 Archivum PUG, Dissert. doctor., PUG, Roma 1970.
- Huonder A., *Ignatius von Loyola. Beiträge seinem Charakterbild*, red. B. Wilhelm S.J., Katholischer Tat-Verlag, Köln 1932.
- Huonder A., *Ignazio di Loyola. Studio del carattere*, La Civiltà Cattolica, Roma 1953.
- Ignacio de Loyola en la gran crisis de s. XVI. Congreso Internacional de Historia. Madrid 19-21 noviembre de 1991*, red. A. Quintín, Universidad Complutense, Mensajero, Bilbao 1993.
- Ignatius von Loyola und die Pädagogik der Jesuiten. Ein Model für Schule und Persönlichkeitsbildung*, Auer, Donauwörth 2000.
- Ignazio di Loyola. Un mistico in azione*, red. S. Barlone, Città Nuova, Roma 1994.
- Indices (1925-1997)*, „Manresa” 70/1998.
- Ioannes Alphonsus de Polanco, *Vita Ignatii Loyolae et rerum Societatis Iesu historia. 1491-1556*, t. 1-6, MHSI, Matrini 1894-1898.
- Iparraguirre I., *Orientaciones bibliográficas sobre san Ignacio de Loyola*, t. 1: 1880-1964, IHSI, Roma 1965.
- Iparraguirre I., *Orientaciones sobre la literatura de Ejercicios de San Ignacio en los tres últimos decenios*, „Manresa” 21/1949, s. 343-358.

- Iparraquirre I., *San Ignacio hombre de la Iglesia*, „Ephemerides Carmeliticae” 17/1966, s. 284-304.
- Iparraquirre I., Ruiz Jurado M., *Historiografía ignaciana*, w: San Ignacio de Loyola, *Obras*, BAC Maior, Madrid 2013.
- Iriarte M. de, *Figura y carácter de San Ignacio de Loyola. I*, „Razón y Fe” 129/1944, s. 165-177.
- Iriarte M. de, *Figura y carácter de San Ignacio de Loyola. II*, „Razón y Fe” 129/1944, s. 259-272.
- Iriarte M. de, *Figura y carácter de San Ignacio de Loyola. III*, „Razón y Fe” 129/1944, s. 605-616.
- Iriarte M. de, *Figura y carácter de San Ignacio de Loyola. IV*, „Razón y Fe” 130/1944, s. 87-102.
- Iriarte M. de, *La personalidad de Ignacio vista en sus valoraciones*, „Razón y Fe” 153/1956.
- Isern J., *San Ignacio y su obra en el siglo de oro de la literatura castellana (1516-1700)*, Amorrortu, Buenos Aires 1924.
- Iturrioz J., *Dos líneas de obediencia en la Compañía de Jesús*, „Manresa” 43/1971, s. 59-78.
- Iturrioz J., *El peregrino de París a Roma. El año 1537 de san Ignacio. Recuerdo a los 450 años*, „Manresa” 60/1988, s. 21-43.
- Iturrioz J., *Primer año de san Ignacio en Roma*, „Manresa” 60/1988, s. 343-366.
- Jesuiten Lexikon. Die Gesellschaft Jesu, einst und jetzt*, Verlag Bonifacius-Druckerei, Paderborn 1934.
- Juanes B., *La elección ignaciana por el segundo y tercer tiempo. Discernimiento y deliberación*, CIS, Roma 1980.
- Kassich B., *Relatio Vitae, Miraculorum et Canonizationis S.P. Ignatii*, Roma 1623.
- Kiechle S., *Ignacio de Loyola: mística y acción*, Herder, Barcelona 2006.
- Kolb V., *Das Leben des hl. Ignatius von Loyola. Unter Benützung der neusten Quellen von Viktor Kolb, Priester derselben Gesellschaft, nach dessen Tod veröffentlicht von Franz Hatheyer S.J.*, Herder, Freiburg im Breisgau 1931.
- Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy Uzupelniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację*, red. B. Steczek, J. Kołacz, wyd. 2, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
- Krebs E., *Jesuitischer und deutscher Geist*, Waibel, Freiburg im Breisgau 1934.
- La «conversazione spirituale»: progetto apostolico nel «modo di procedere» ignaziano*, red. H. Alphonso, PUG, Roma 2006.
- La deliberación de los primeros padres*, w: *Sancti Ignatii de Loyola Constitutiones Societatis Iesu*. Tomus primus: *Monumenta Constitutionum praevia*, ed. A. Codina, D. Fernández Zapico, MHSI, Roma 1934, s. 14-21.
- La vie, les miracles et la Canonization de S. Ignace de Loyola. Fondateur de la Compagnie de Jésus. Tirées des informations authentiques du procez de sa Canonization*, Richard l'Allemant, Rouen 1629.
- Lambert W., *Die Kunst der Kommunikation. Entdeckungen mit Ignatius von Loyola*, Herder, Freiburg 1999.
- Larrañaga V., *La espiritualidad de San Ignacio de Loyola. Estudio comparativo con la de Santa Teresa de Jesús*, Casa de San Pablo, Madrid 1944.
- Larrañaga V., *Sainte Thérèse d'Avila, Saint Ignace de Loyola: Convergences*, Téqui, Paris 1998.

- Las fuentes de los ejercicios espirituales de san Ignacio. Actas del Simposio Internacional (Loyola 15-19 septiembre 1997)*, Mensajero, Bilbao 1998.
- Lécrivain Ph., *Paris au temps d'Ignace de Loyola (1528-1535)*, Facultés Jésuits de Paris, Paris 2006.
- Ledrus M., *Discernimento ed elezione*, Provincia d'Italia della Compagnia di Gesù, Roma 1986.
- Leturia P. de, *¿Hizo San Ignacio en Montserrat o Manresa vida solitaria?*, „Hispania sacra” 3/1950, s. 251-318.
- Leturia P. de, *A proposito del „Ignatius von Loyola” del P. Huonder*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 2/1933, s. 310-316.
- Leturia P. de, *Apuntes ignacianos*, Editorial Razón y Fe, Madrid 1930.
- Leturia P. de, *El gentilhombre Íñigo López de Loyola*, Labor, Barcelona 1949.
- Leturia P. de, *Estudios ignacianos*, t. 1: *Estudios biográficos*, IHSI, Roma 1957.
- Leturia P. de, *Nuevos datos sobre San Ignacio. La labor de Polanco y Nadal en los orígenes de la biografía ignaciana a la luz de documentos inéditos*, Biblioteca de cuestiones discutidas, Bilbao 1925.
- Leturia P. de, Iturriz J., Fernández Martín L., García Mateo R., *Ignacio de Loyola en Castilla. Juventud – formación – espiritualidad*, Caja de Ahorros Popular, Valladolid 1989.
- Lewis J., *«Le sens des Exercices spirituels»: Lettres du Bas-Canada 20*, Montréal 1966.
- Lewis J., *Connaissance des Exercices Spirituels de Saint Ignace*, Bellarmin, Montréal 1981.
- Lomer G., *Ignatius von Loyola. Vom Erotiker zum Heiligen*, Johann Ambrosius Barth, Leipzig 1913.
- Lop M., *Recuerdos ignacianos en Barcelona*, Cristianisme i Justícia, Barcelona 2005.
- Madrigal S., *Estudios de eclesiología ignaciana*, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2002.
- Madurga M., *¿Conversión al mundo? Dimensiones teológicas de la vida y escritos de S. Ignacio de Loyola en el tema de la relación Naturaleza-Gracia*, Potest, México 1972.
- Marcuse L., *Ignace de Loyola, le dictateur des âmes*, Payot, Paris 1936.
- Mariani A., *Della vita di S. Ignazio, fondatore della Compagnia di Gesù*, Girolamo Tasso, Venezia 1845.
- Maron G., *Ignatius von Loyola: Mystik, Theologie, Kirche*, Vandenhoeck-Ruprecht, Göttingen 2001.
- Martín L.F., *Los años juveniles de Íñigo de Loyola. Su formación en Castilla*, Caja de Ahorros Popular, Valladolid 1981.
- Martínez Galdeano J.R., *Adaptación de las Reglas para sentir con la Iglesia*, „Manresa” 59/1987, s. 99-102.
- Mejía Saldarriaga R., *«Avoir toujours Dieu devant les yeux». La pirère continue selon Ignace de Loyola*, „Vie consacrée” 53/1981, s. 327-342.
- Mejía Saldarriaga R., *Chercher et trouver Dieu en toutes choses*, „Cahiers de spiritualité ignacienne”. Supplément 15/1983, s. 1-88.
- Mejía Saldarriaga R., *La dinámica de la integración espiritual. Buscar y hallar a Dios en todas las cosas*, CIS, Roma 1980.
- Memoriale seu Diarium P. Ludovici González de Cámara*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 1: *Narrationes scriptae ante annum 1557*. Ediderunt Dionysius Fernández Zapico, S.I. et Candidus de Dalmases, S.I., cooperante Petro de Leturia, S.I., MHSI, Romae 1943, s. 508-753.

- Mendizábal L., *El modo perfecto de obedecer según san Ignacio*, Ángeles en misiones, Bérriz 1967.
- Mendizábal L., *Reglas ignacianas sobre el sentido verdadero en la Iglesia*, Editorial Cete, Madrid 1983.
- Mir M., *Historia interna documentada de la Compañía de Jesús*, Imprenta de J. Ratés Martín, Madrid 1913.
- Monumenta Ignatiana. Sancti Ignatii de Loyola, Societatis Iesu fundatoris*, Epistolae et Instructiones, t. VII, MHSI, Matriti 1910, s. 399.
- Mújica P., *Reminiscencias de la lengua vasca en el „Diario” de San Ignacio*, „Revista internacional de estudios vascos” 27/1936.
- Munitiz J.A. (red.), *Inigo: Discernment Log-Boog. The Spiritual Diary of Saint Ignatius Loyola*, Inigo enterprises, London 1988.
- Nadal H., *Diálogos*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 2: *Narrationes scriptae annis 1557-1574*. Edidit Candidus de Dalmases, MHSI, Romae 1951, s. 219-280.
- Nicolau M., *Jerónimo Nadal. Sus obras y doctrinas espirituales*, CSIC, Madrid 1949.
- Oñate J., *Origen de la Compañía de Jesús. Carisma fundacional y génesis histórica* (Bibliotheca Instituti Historici Societatis Iesu, t. 25), IHSI, Roma 1966.
- O'Reilly T., *From Ignatius to John of the Cross: Spirituality and Literature in Sixteen Century Spain*, Variorum, Aldershot 1995.
- Obras de San Ignacio de Loyola*, t. 1: *Autobiografía y Diario espiritual*. Introducciones y notas del P. Victoriano Larrañaga, Biblioteca de Autores Cristianos, Saragossa 1947.
- P. Hieronymi Nadal adhortationes colonienses (1567)*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 2: *Narrationes scriptae annis 1557-1574*. Edidit Candidus de Dalmases, MHSI, Romae 1951, s. 400-407.
- P. Hieronymi Nadal adhortationes conimbricenses (Maio-Iunio 1561)*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 2: *Narrationes scriptae annis 1557-1574*. Edidit Candidus de Dalmases, MHSI, Romae 1951, s. 140-204.
- P. Hieronymi Nadal adhortationes in Collegio Romano, 2 et 4 Ianuarii 1557*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 2: *Narrationes scriptae annis 1557-1574*. Edidit Candidus de Dalmases, MHSI, Romae 1951, s. 1-10.
- P. Hieronymi Nadal Commentarii de Instituto Societatis Iesu*, t. 5. Edidit M. Nicolau, S.I., MHSI, Roma 1962.
- P. Hieronymi Nadal exhortationes in Hispania 1554*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 1: *Narrationes scriptae ante annum 1557*, ediderunt D. Fernández Zapico S.I. et C. de Dalmases S.I., cooperante P. de Leturia S.I., MHSI, Romae 1943, s. 302-313.
- Palmés de Genover C., *La obediencia religiosa ignaciana*, Eugenio Subirana, Barcelona 1963.
- Penning de Vries P., *Discernimiento. Dinámica existencial de la doctrina y del espíritu de san Ignacio de Loyola*, Mensajero, Bilbao 1967.
- Pieri F., *Pablo e Ignacio: testigos y maestros del discernimiento espiritual*, Sal Terrae, Santander 2005.
- Pinard de la Boullaye H., *Saint Ignace de Loyola directeur d'âmes*, Aubier, Paris 1947.
- Pláticas espirituales del P. Jerónimo Nadal S.I.*, w: *Coimbra (1561)*, Facultad de Teología S.I., Granada 1945.

- Poesía nueva de jesuitas. Prólogo y selección de José M. Pemán*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Instituto Antonio de Nebrija, Madrid 1948.
- Poncelet A., *Histoire de la Compagnie de Jésus dans les Anciens Pays-Bas*, Marcel Hayez, Bruxelles 1927.
- Psicología y Ejercicios ignacianos*, t. 1-2, red. C. Alemany, J.A. García Monge, Mensajero, Bilbao 1991.
- Rahner H., *Íñigo López de Loyola. Ein Überblick über die neueste Ignatius-Literatur*, „Stimmen der Zeit” 138/1941.
- Rahner H., *Umschau. Íñigo López de Loyola*, „Stimmen der Zeit” 138/1914.
- Rahner K., *Ignatianischer Geist. Schriften zu den Exerzitien und zur Spiritualität des Ordensgründer*, Herder, Freiburg 2006.
- Ratio studiorum: L'ordenació dels estudis dels jesuïtes*, introd. M. Batllori, Eumo Editorial, Barcelona 1999.
- Recalde I. de, *Les mensonges de Ribadeneira. Des miracles et de la mort de S. Ignace*, Librairie moderne, Paris 1929.
- Repges W., *Nach Spanien reisen, um Gott zu finden: auf den Spuren der Mystiker*, Josef Knecht, Frankfurt am Main 1996.
- Ribadeneira P. de, *De actis P.N. Ignatii (1559-1566)*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 2: *Narrationes scriptae annis 1557-1574*. Edidit Candidus de Dalmases, MHSI, Romae 1951, s. 317-394.
- Ribadeneira P. de, *Vita Ignatii Loyolae*, w: *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 4: *Vita Ignatii Loyolae. Textus latinus et hispanus cum censuris*. Edidit Candidus Dalmases, MHSI, Romae 1965.
- Ribadeneira P., *Historia de la Contrarreforma*, introducciones y notas del P.E. Rey, BAC, Madrid 1945.
- Rodrigues F., *História da Companhia de Jesus na Assistência de Portugal*, t. 1-2, Apostolado da Imprensa, Porto 1931-1938.
- Roustang F., *Introduction à une lecture*, w: *Constitutions de la Compagnie de Jésus*, Desclée de Brouwer, Paris 1967.
- Ruiz Jurado M., *¿Escritura de Polanco o de san Ignacio?*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 77/2008, s. 321-345.
- Ruiz Jurado M., *Bases teológicas de los Ejercicios ignacianos*, CEI, Santiago de Chile 2010.
- Ruiz Jurado M., *Dios «Padre eternal» en la espiritualidad de san Ignacio*, Centro Loyola, Madrid 2000.
- Ruiz Jurado M., *El peregrino de la voluntad de Dios. Biografía espiritual de San Ignacio de Loyola*, BAC, Madrid 2005.
- Ruiz Jurado M., *El psicoanálisis de san Ignacio. A propósito de una obra reciente*, „Gregorianum” 74/1993, s. 737-748.
- Ruiz Jurado M., *En torno a la gracia de acatamiento amoroso*, „Manresa” 35/1963, s. 145-154.
- Ruiz Jurado M., *I luoghi di sant'Ignazio di Loyola a Roma*, Elledici-Velar, Milano 2011.
- Ruiz Jurado M., *La oración de san Ignacio en su „Diario espiritual”*, „Manresa” 84/2012, s. 63-77.
- Ruiz Jurado M., *Los votos de Montmartre. Historia y espiritualidad*, „Centrum Ignatianum Spiritualitatis”, 16/1985, s. 9-84.

- Ruiz Jurado M., *Noticias inéditas sobre la casa profesa de Roma en tiempos de S. Ignacio*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 53/1984, s. 281-311.
- Ruiz Jurado M., *Orientaciones bibliográficas sobre san Ignacio de Loyola*, t. 2: 1965-1976, IHSI, Roma 1977.
- Ruiz Jurado M., *Orientaciones bibliográficas sobre san Ignacio de Loyola*, t. 3: 1977-1989, IHSI, Roma 1990.
- Ruiz Jurado M., *Orígenes del noviciado en la Compañía de Jesús*, IHSI, Roma 1980.
- Ruiz Pérez F.J., *Teología del camino. Una aproximación antropológico-teológica a Ignacio de Loyola*, Mensajero; Sal Terrae, Bilbao-Santander 1998.
- Salaverria J.M., *Loyola* (Grandes figuras históricas, t. 5), Ediciones La Nave, Madrid 1926.
- Schultze-Pfaelzer G., *Das Jesuitenbuch. Weltgeschichte eines falschen Priestertums*, Brunnen Verlag, Berlin 1936.
- Schwager R., *Das dramatische Kirchenverständnis bei Ignatius von Loyola*, Benziger-Verlag, Zürich-Einsiedeln-Köln 1970.
- Sedgwick H.D., *Ignatius Loyola: An Attempt at an Impartial Biography*, Macmillan, New York 1923.
- Sheets J.R., *The Fourth Vow of the Jesuits, w: To Believe is to Exist: Theological Reflections for a Time of Crisis*, Dimension Books, Denville (N.J.) 1986, s. 261-272.
- Sommervogel C., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. 1, Oscar Schepens, Alphonse Picard, Bruxelles-Paris 1890.
- Sommervogel C., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. 5, Oscar Schepens, Alphonse Picard, Bruxelles-Paris 1894.
- Spanu D., *Inviati in missione. Le istruzioni date da S. Ignazio*, CIS, Roma 1979.
- Špidlik T., *El «starets» Ignacio: un ejemplo de paternidad espiritual*, Monte Carmelo, Burgos 2005.
- Stewart R., *St. Ignatius Loyola and the Early Jesuits*, Burns and Oates; Catholic Publication Society, London-New York 1891.
- Stoekius H., *Forschungen zur Lebensordnung der Gesellschaft Jesu im 16. Jahrhundert*, C.H. Beck, München 1910.
- Strücken M., *Trinität aus Erfahrung: Ansätze zu einer trinitarischen Ontologie in der Mystik von Ignatius von Loyola*, Philosophischen Fakultät, Bonn 1999.
- Switek G., *«In Armut predigen». Untersuchungen zur Armutsgedanken bei Ignatius von Loyola*, Echter Verlag, Würzburg 1972.
- Święty Ignacy Loyola, *Listy wybrane*, przeł. K. Jachimska-Małkiewicz, R. Skórka, S. Filipowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.
- Święty Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 1-2, oprac. M. Bednarz, przy współpracy A. Bobera, S. Filipowicza, R. Skórki, Wydawnictwo WAM, Kraków 1968.
- Święty Ignacy Loyola, *Opowieść Pielgrzymia. Autobiografia*, przekład oraz przypisy M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2018.
- Tacchi Venturi P., *Storia della Compagnia di Gesù in Italia narrata col sussidio di fonti inedite*, La Civiltà Cattolica, Roma 1950-1951.
- Tellechea Idígoras J.I., *Ignacio de Loyola. Solo y a pie*, Ediciones Sígueme S.A.U., Salamanca 1990.
- Tellechea Idígoras J.I., *Ignacy Loyola. Sam i na piechotę*, przeł. K. Jachimska-Małkiewicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.

- Thomas J., *Un chemin vers Dieu. Les Constitutions de la Comagnie de Jésus*, Nouvelle Cité, Paris 1989.
- Toner J.J., *A Commentary on Saint Ignatius' Rules for the Discernment of Spirits: A Guide to the Principles and Practice*, The Institute of Jesuit Sources, St. Louis (MO) 1982.
- Van Dyke P., *Ignatius Loyola, the Founder of the Jesuits*, C. Scribner's sons, New York 1927.
- Verheecke M., *L'itinéraire du chrétien d'après les Exercices Spirituels d'Ignace de Loyola et ses présupposés anthropologique*, Centre Cerfaux-Lefort, Louvain-la-Neuve 1984.
- Zasady życia doskonałego z listów św. Ignacego Loyoli 1892*, zebrał J. Badeni, Drukarnia „Czas” Fr. Kluczyckiego i Spółki, Kraków 1892.

CHRONOLOGIA ŻYCIA ŚW. IGNACEGO LOYOLI

Chronologia życia św. Ignacego stanowi uzupełnienie historiografii ignacjańskiej, swego rodzaju przewodnik w interpretacji faktów przytoczonych w pismach Świętego, zwłaszcza w *Autobiografii* i *Listach*. Jest zarazem wiarygodnym dowodem wartości tych pism, pomocnym do ustalenia ram jego życia, gdyż to dzięki tym właśnie pismom zostały wydobyte na światło dzienne różne daty i poszczególne okoliczności wielu wydarzeń z życia Świętego. Do czasu ich publikacji pozostawały one albo zupełnie nieznanne, albo znane tylko fragmentarycznie.

Poniższa chronologia została opracowana na podstawie publikacji ojca Piotra de Leturii¹⁷⁸. Zawiera ona wykaz historycznie udokumentowanych wydarzeń z życia św. Ignacego Loyoli potwierdzonych w pismach samego Świętego, jak i w innych źródłach zewnętrznych.

1491

Przed 23 października – urodził się w Loyoli Iñigo López de Loyola.

1505

23 października – Iñigo występuje w Azpeitii jako świadek przy sprzedaży konia.

1506 (lub 1507)

Iñigo udaje się na dwór do Arévalo jako paź wielkiego podskarbiego króla Ferdynanda Katolickiego, znanego szlachcica kastylijskiego, zażyłego przyjaciela i krewnego Loyolów, Juana Velázqueza de Cuéllar.

1507

Przed 8 marca – ojciec Iñiga, Beltrán, umiera w Loyoli. Głową rodu zostaje Marcin García de Oñaz y Loyola, starszy brat Iñiga.

1515

Luty – Iñigo popełnia wraz z bratem Pero Lopezem bliżej nieznanne przestępstwo w Azpeitii. Odwołuje się od sądu świeckiego do sądu biskupiego w Pampelunie. Dalszy przebieg procesu nie jest znany.

1517

12 sierpnia – umiera Juan Velázquez de Cuéllar. Z końcem tego roku Iñigo przechodzi na służbę wicekróla Nawarry, księcia Antoniego Manrique de Lara.

¹⁷⁸ P. de Leturia, *Estudios ignacianos*, t. 1: *Estudios biográficos*, IHSI, Roma 1957, s. 11-52.

1518

Luty – dworzanie Kastylii i León w Valladolid. Prawdopodobnie asystuje im Iñigo, towarzysząc wicekrólowi Nawarry.

20 grudnia – prosi króla o pozwolenie na noszenie broni, ponieważ groził mu śmiercią Francisco de Oya.

1520

18 września – Iñigo bierze udział w szturmie i w zdobyciu zbuntowanej Najery. Nie uczestniczy w łupach.

1521

Styczeń-kwiecień – wicekról Nawarry, Antoni Manrique de Lara, wysłał Iñiga do prowincji Guipúzcoa z misją nawiązania stosunków pokojowych między frakcjami dyssydenckimi, które domagają się wyroku arbitrażowego wicekróla.

12 kwietnia – wyrok arbitrażowy wicekróla Nawarry w związku z konfliktem pomiędzy miejscowościami prowincji Guipúzcoa. Iñigo miał udział w pokojowym zakończeniu tego konfliktu.

18 maja – Iñigo zostaje w twierdzy w Pampelunie z zamiarem bronienia jej przeciw wojskom francuskim.

19 maja – nie dopuszcza do kapitulacji twierdzy.

20 maja – zostaje ranny kulą armatnią w prawą nogę. Otrzymuje pierwszą pomoc medyczną od Francuzów.

23 lub 24 maja – twierdza w Pampelunie poddaje się wrogom.

2-20 czerwca – przeniesienie rannego Iñiga do Loyoli.

24 czerwca – przygotowanie na śmierć. Iñigo przyjmuje sakramenty chorych.

28/29 czerwca – przesilenie choroby. Iñigo uratowany za szczególnym wstawieniem św. Piotra Apostoła.

Wrzesień – Iñigo zaczyna wstawać z łóżka. Nawrócenie. Wizja Matki Boskiej.

Od października do grudnia Iñigo oddaje się lekturom duchowym: *Vita Christi* Ludolfa z Saksonii i *Flos Sanctorum*.

1522

Koniec lutego – Iñigo rozpoczyna pielgrzymkę przez Aránzazu, Navarrete i Montserrat. W czasie pielgrzymki składa ślub czystości.

21 marca – przybywa do Montserratu.

22-24 marca – odbywa trzydniową spowiedź.

24/25 marca – zmiana stroju i całonocne czuwanie przed figurą Matki Boskiej z Montserratu.

25 marca – udaje się do Manresy, gdzie przebywa do lutego następnego roku.

Kwiecień-lipiec – w Manresie powadzi życie przepelnione modlitwą i pokutą.

Sierpień-wrzesień – doznaje wewnętrznego oświecenia nad rzeką Cardoner, pod wpływem czego przeżywa wewnętrzną transformację, zaczyna też pisać *Ćwiczenia*.

1523

Około 18 lutego – Iñigo udaje się z Manresy do Barcelony. W połowie marca wypływa z Barcelony do Gaety.

29 marca – przybywa do Rzymu.

13/14 kwietnia – wyrusza z Rzymu do Wenecji.

Połowa maja – przebywa w Wenecji.

24 lipca – odpływa na Cypr na „Negronie”.

31 sierpnia – przybywa do Jaffy.

4 września – przybywa do Jerozolimy. Przez cały wrzesień zwiedza miejsca święte w Palestynie (Betlejem, Jordan, Góra Kuszenia).

3 października – odpływa z Jaffy do Wenecji.

1524

Połowa stycznia – przybywa do Wenecji.

Początek lutego – udaje się do Genui, skąd płynie do Barcelony.

Wielki Post – przybywa do Barcelony, odwiedza Manresę.

1525

Przez cały ten rok uczy się łaciny w Barcelonie i pomaga duszom.

1526

Początek marca – udaje się do Alkali (Alcalá de Henares).

Listopad – kłopoty z władzami kościelnymi, pierwszy proces.

1527

6 marca – drugi proces w Alkali.

19 kwietnia – Iñigo w więzieniu.

2-21 maja – trzeci proces w Alkali.

1 czerwca – Iñigo wychodzi z więzienia.

21 czerwca – opuszcza Alkalę i udaje się do Valladolid.

Początek lipca – przybywa do Salamanki. Z końcem lipca doświadcza nowych kłopotów z władzami kościelnymi; uwięzienie aż do 22 sierpnia.

Połowa września – udaje się do Barcelony, a stamtąd do Paryża.

1528

2 lutego – przybywa do Paryża. Nauka łaciny w kolegium Montaigu.

Po 12 kwietnia – z powodu braku pieniędzy przeprowadza się do szpitala św. Jakuba.

1529

Luty-marzec – pierwsza podróż do Flandrii (Brugia, Antwerpia) w celu zebrania jałmużn. Spotkanie w Brugii z Ludwikiem Vivesem.

Maj-czerwiec – udziela *Ćwiczeń duchowych* Peralcie, Castro i Amadorowi.

1 października – rozpoczyna studia filozoficzne w kolegium św. Barbary. Znajomość z Piotrem Faberem i Franciszkiem Ksawerym.

1530

Sierpień-wrzesień – druga podróż do Flandrii.

1531

Iñigo kontynuuje studia filozoficzne w Paryżu.

Jesienią odbywa trzecią podróż do Flandrii, a następnie do Londynu.

1532

Styczeń – zostaje bakałarzem filozofii.

Październik – poznaje Szymona Rodriguesa i zaprzyjaźnia się z nim.

1533

13 marca – licencjat z filozofii. Prawdopodobnie w kwietniu po Wielkanocy Iñigo rozpoczyna studia teologiczne.

Listopad-grudzień – zawiera przyjaźń z Laynezem i Salmerónem.

1534

Kwiecień – uzyskuje stopień magistra filozofii.

Wiosną tegoż roku – daje *Ćwiczenia duchowe* Laynezowi, Salmerónowi, Rodriguesowi i Bobadilli.

15 sierpnia – śluby na Montmartre.

Wrzesień – daje *Ćwiczenia duchowe* Ksaweremu.

1535

14 marca – otrzymuje dyplom magistra filozofii z rąk rektora F. Jacquarta.

Koniec marca – udaje się do inkwizytora Walentego Liévina OP.

Początek kwietnia – opuszcza Paryż i udaje się do Azpeitii i Loyoli.

Sierpień-wrzesień – podróż do Almazanu, Siguenzy, Madrytu, Toledo i Walencji. W Madrycie spotkanie z ośmioletnim Filipem II.

Październik-listopad – podróż morską z Walencji do Genui. Droga lądem z Genui do Bolonii.

Grudzień – choroba w Bolonii, jest hospitalizowany w Kolegium św. Klemensa.

1536

Pobył w Wenecji. Studia teologiczne i praca apostolska.

Grudzień – konflikt z Janem Piotrem Carafą, współzałożycielem teatynów, późniejszym papieżem Pawłem IV.

1537

8 stycznia – przybycie towarzyszy z Paryża do Wenecji.

Marzec-maj – towarzysze bez Ignacego udają się do Rzymu, uzyskują od papieża Pawła III pozwolenie na podróż do Palestyny i na przyjęcie święceń kapłańskich.

Czerwiec (10, 15, 17, 24 czerwca) – Ignacy i towarzysze (oprócz najmłodszego Salmeróna) przyjmują kolejne święcenia w Wenecji.

Lipiec-sierpień – pobyt Ignacego z Faberem i Laynezem w Vicenzie.

Koniec października – Ignacy z tymiż towarzyszami udaje się w drogę do Rzymu.

Połowa listopada – wizja w La Storta. Przybycie do Rzymu.

Grudzień – zaczynają mieszkać wspólnie w domu Quirina Garzoni koło kościoła Trinità dei Monti.

1538

Przed Wielkanocą – Ignacy spędza 40 dni na Monte Cassino, dając rekolekcje Piotrowi Ortizowi.

Początek czerwca – przeprowadzka do innego domu, bliżej centrum miasta; brak bliższego określenia.

Czerwiec-sierpień – prześladowanie Ignacego i towarzyszy ze strony augustianina A. Mainardiego i jego zwolenników. Z końcem sierpnia Ignacy udaje się do papieża Pawła III, przebywającego wtedy we Frascati, w sprawie tego prześladowania.

Październik – przeprowadzka do nowego domu, do Antoniego Frangipaniego, w pobliżu wieży „del Melangolo”. Mieszkają tam przez półtora roku.

18 listopada – zapada wyrok korzystny dla Ignacego.

Około 20 listopada – Ignacy i towarzysze, wypełniając ślub złożony na Montmartre (15 sierpnia 1534), oddają się do dyspozycji papieża Pawła III.

25 grudnia – pierwsza msza św. Ignacego w bazylice Matki Boskiej Większej.

Zima 1538/1539 – opieka nad biednymi i chorymi w Rzymie.

1539

Od połowy marca do 24 czerwca – narady (*Deliberationes*) nad przyszłym losem całej grupy. Rezultatem narad jest decyzja o założeniu zakonu.

Czerwiec – papież Paweł III rozsyła ich po Italii na prace apostołskie.

Lipiec-sierpień – kardynał Contarini przedstawia papieżowi Pawłowi III Formułę *Institutoi Towarzystwa Jezusowego*.

3 września – papież Paweł III aprobuje ustnie (*oraculo vivae vocis*) Formułę. Kardynałowie Ghinucci i Guidiccioni są przeciwni założeniu nowego zakonu.

1540

Marzec – Szymon Rodrigues i Franciszek Ksawery udają się do Lizbony z zamiarem pracy misyjnej w Indiach Portugalskich.

27 września – bulla *Regimini militantis Ecclesiae* zatwierdzająca Towarzystwo Jezusowego z ograniczeniem liczby członków do 60.

1541

Początek lutego – Ignacy i towarzysze przeprowadzają się do domu koło kościoła Matki Boskiej della Strada.

7 lutego – Ignacy uzyskuje zatwierdzenie bractwa dla opieki nad sierotami (*Compagnia degli orfani*).

Marzec – Ignacy i Jan Codure opracowują szkic *Konstytucji*, tzw. 49 punktów.

8 kwietnia – Ignacy wybrany jednomyślnie generałem zakonu. Ma obawy przed przyjęciem decyzji aż do 19 kwietnia.

22 kwietnia – uroczysta profesja Ignacego i towarzyszy u św. Pawła za murami w Rzymie.

24 czerwca – papież Paweł III oddaje kościół Matki Boskiej della Strada Towarzystwu Jezusowemu. Jest to pierwszy kościół zakonu.

Wrzesień – Broët i Salmerón udają się do Irlandii jako legaci papiescy.

W tym roku Ignacy układa pierwsze konstytucje kolegiów.

1542

21 marca – Ignacy uzyskuje u papieża Pawła III brewe *Cupientes* na korzyść nawracających się Żydów.

Kwiecień – założenie kolegiów w Coimbrze i Padwie.

15 grudnia – motu proprio papieża Pawła III *Alias postquam*: kościoły parafialne św. Andrzeja della Fratta i świętych Mikołaja, Wincentego i Anastazego przyłączone do kościoła Matki Boskiej della Strada.

1543

16 lutego – bullą *Divina summaque* papież Paweł III zatwierdza bractwo Matki Boskiej de Gratia dla opieki nad upadłymi kobietami.

19 lutego – otwarcie kolegium dla katechumenów przy kościele św. Jana de Mercatello.

Z końcem roku Ignacy zaczyna budowę nowego domu profesów na miejscu zburzonego kościoła św. Andrzeja.

1544

Przez cztery miesiące Ignacy choruje. Sekretarzem do spraw korespondencji mianuje ojca Hieronima Doménecha.

Styczeń – zostaje otwarty *Dom św. Marty* dla pokutujących kobiet; Ignacy rozpoczyna pisanie *Konstytucji*, poczynając od części dotyczącej ubóstwa.

Luty – Ignacy pisze główną część *Dziennika duchowego* (rozważania w sprawie ubóstwa kościołów Towarzystwa).

14 marca – bullą *Iniunctum Nobis* papież Paweł III ponownie zatwierdza Towarzystwo Jezusowe już bez ograniczenia liczby jego członków.

15 marca – Ignacy rozpoczyna pisanie *Konstytucji* na temat misji.

Wrzesień – przeprowadzka do nowego domu profesów z wynajmowanego dotychczas domu przy kościele Matki Boskiej della Strada.

Przez cały ten rok Ignacy pracuje nad *Konstytucjami* i prowadzi zapiski *Dziennika duchowego*.

1545

Listopad – nowy dom profesów powiększa się o nowe pokoje i ogród.

Listopad – Hieronim Nadal odprawia miesięczne rekolekcje i 29 listopada wstępuje do Towarzystwa.

25 grudnia – Izabela Roser i jej towarzyszkę składają śluby zakonne.

Z końcem roku Laynez i Salmerón zostają wyznaczeni jako teologowie papiescy na Sobór Trydencki.

1546

Kwiecień – za sprawą Ignacego przy kościele św. Katarzyny de Funariis powstaje bractwo opieki nad zagrożonymi dziewczętami (*Compagnia delle vergini miserabili*).

5 czerwca – papież Paweł III wydaje brewe *Exponi Nobis*, w którym zezwala na przyjmowanie do Towarzystwa koadiutorów duchowych i braci zakonnych.

1 sierpnia – Piotr Faber umiera w Rzymie.

1 października – rozwiązanie żeńskiej gałęzi Towarzystwa (Isabela Roser).

9 października – Franciszek Borgiasz wstępuje do Towarzystwa.

25 października – powstaje prowincja portugalska jako pierwsza prowincja Towarzystwa Jezusowego, Szymon Rodrigues jest jej przełożonym.

1547

Marzec – Jan Alfons de Polanco zostaje sekretarzem Ignacego i Towarzystwa, nadto prokuratorem generalnym zakonu.

7 maja – list Ignacego o doskonałości i gorliwości apostołskiej do jezuitów w Coimbrze (List 35).

20 maja – Ignacy uzyskuje od papieża Pawła III zwolnienie Towarzystwa od opieki nad zakonnicami i innymi kobietami żyjącymi wspólnie.

11 czerwca – unia duchowa z kartuzami w Kolonii (przeor Gerard Kalkbrenner, zwany też Hammontanus).

29 lipca – wybór rektora kolegium w Gandii (jedyny raz w Towarzystwie).

1 września – Antoni Araoz zostaje prowincjałem Hiszpanii.

4 listopada – dzięki staraniom Franciszka Borgiasza powstaje uniwersytet w Gandii, pierwszy w Towarzystwie.

1548

1 lutego – uroczysta profesja Franciszka Borgiasza.

6 czerwca – zakończenie budowy domu profesów przy kościele Matki Boskiej della Strada (40 pokoi).

31 lipca – papież Paweł III w brewe *Pastoralis officii cura* zatwierdza książkę *Ćwiczeń duchowych*. Druk *Ćwiczeń* we wrześniu u Antoniego Bładio w Rzymie.

Grudzień – Ignacy ciężko choruje.

24 grudnia – Laynez mianowany wizytatorem jezuitów na Sycylii.

1549

Luty – pierwsi misjonarze jezuitcy wyruszają do Brazylii.

16 lutego – Ignacy rozpoczyna przygotowania do wysłania na wielką misję w Niemczech ojców Le Jaya, Salmeróna i Piotra Kanizego.

25 marca – audiencja u papieża Pawła III na Kwirynale.

5 kwietnia – przeniesienie parafii przy kościele Matki Bożej della Strada do kościoła św. Marka.

27 czerwca – Ignacy ujawnia pomysł ufundowania Kolegium Rzymskiego i zbudowania nowego kościoła dla Towarzystwa.

24 września – Ignacy wysyła Kanizego, Salmeróna i Le Jaya do Niemiec.

10 października – powstaje prowincja Towarzystwa w Indiach pod rządami Franciszka Ksawerego.

1550

Styczeń – Hieronim Nadal zakłada pierwszy dom probacji na Sycylii.

21 lipca – papież Juliusz III bullą *Exposcit debitum* zatwierdza na nowo Towarzystwo Jezusowe w formie pełniejszej niż w 1540 r.

Pod koniec roku Ignacy ciężko choruje.

1551

Styczeń – *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego* (tekst A) zostają poddane ocenie ojców zebranych w Rzymie z racji jubileuszu.

30 stycznia – chory Ignacy prosi o dymisję z urzędu generała, bez skutku.

22 lutego – inauguracja Kolegium Rzymskiego.

5 grudnia – powstaje prowincja Italii (poza Rzymem) pod rządami Broëta.

1552

Styczeń – powstaje prowincja Aragonii.

Luty – Hieronim Domenech zostaje pierwszym prowincjałem Sycylii.

Marzec – Ignacy kończy tekst B (*autograf*) *Konstytucji*. Nadal promulguje z polecenia Ignacego *Konstytucje* w Europie.

11 czerwca – Laynez mianowany prowincjałem Italii na miejsce Broëta.

6 sierpnia – umiera Klaudiusz Le Jay (Jajus). Ignacy wysuwa plan budowy wielkiej floty przeciw Turkom.

31 sierpnia – fundacja Kolegium Germanicum.

1553

26 marca – Ignacy wysłał do Portugalii sławny list o posłuszeństwie (List 86).

10 kwietnia – Ignacy mianuje Nadala komisarzem zakonu w Hiszpanii i Portugalii i zleca mu promulgowanie *Konstytucji*.

15 kwietnia – Polanco prosi o modlitwy o zdrowie dla Ignacego. Latem Ignacy ciężko choruje.

9 lipca – Ignacy tworzy prowincję Brazylii, Emanuel de Nóbrega zostaje prowincjałem.

Koniec sierpnia – Ignacy zaczyna dyktować Gonsalvesowi da Cámara swoją autobiografię.

Listopad – początek prowadzenia kursów filozofii i teologii w Kolegium Rzymskim.

1554

Styczeń – Ignacy gorliwie zajmuje się sprawą misji w Etiopii.

7 stycznia – podział Hiszpanii na trzy prowincje: Kastylia (Araoz), Aragonia (Estrada) i Baetica (Torres). Franciszek Borgiasz zostaje komisarzem zakonu w Hiszpanii i Portugalii.

7 lutego – wyrok w sprawie Szymona Rodriguesa, złagodzony przez Ignacego.

1 maja – Ignacy wyraża radość, że Piotr Kanizy pisze *Katechizm*. Raduje się również z tego, że biskupi w Polsce proszą jezuitów o otwarcie kolegium.

Latem Ignacy jest ciężko chory.

Czerwiec – powstaje plan budowy nowego kościoła dla Towarzystwa, architektem kościoła ma być Michał Anioł Buonarrotti.

19 września – Andrzej Oviedo i towarzysze udają się do Portugalii, skąd mają odpłynąć do Etiopii.

26 października – narada nad dopuszczeniem do ślubów Towarzystwa córki Karola V, Juany Austriackiej; Ignacy wyraża zgodę.

1 listopada – Hieronim Nadal zostaje wikariuszem generalnym.

11-17 listopada – Ignacy jest w bardzo ciężkim stanie (nieprzytomny).

30 listopada – Ignacy wyraża pragnienie, aby każda prowincja hiszpańska prowadziła własny nowicjat.

Z końcem roku Ignacy poleca zakupić winnicę na Awentynie jako miejsce odpoczynku i rozrywki dla młodzieży zakonnej (tzw. *villa*).

1555

26 stycznia – Ludwik Gonsalves da Cámara zaczyna pisać swój *Memoriał* (Diarus), zapisując wszystko, co dotyczy osoby i postępowania św. Ignacego.

23 lutego – list Ignacego do cesarza Etiopii, negusa Klaudiusza (Asnaf Sagad).

23 maja – Jan Piotr Carafa zostaje papieżem jako Paweł IV. Obawy Ignacego.

Sierpień – powstaje prowincja Towarzystwa we Francji pod rządami Broëta.

13 listopada – Ignacy ustanawia Franciszka Borgiasza komisarzem generalnym Hiszpanii, Portugalii i Indii.

1556

Od początku roku Ignacy ciężko choruje.

Maj – Ignacy podejmuje zabiegi o założenie drukarni Towarzystwa w Rzymie.

20 maja – Bernard Oliverius zostaje prowincjałem Niemiec Dolnych.

7 czerwca – erygowanie prowincji Niemiec Górnych, której przełożonym zostaje Piotr Kanizy.

9 czerwca – Ignacy wysłał 18 jezuitów do Ingolstadtu celem założenia tamże kolegium Towarzystwa.

Lipiec – chory Ignacy przekazuje zarząd nad Towarzystwem o. Polanco i o. K. Madridowi, a sam udaje się dla odpoczynku „na willę” (*in villam*) Kolegium Rzymskiego.

28 lipca – Ignacy wraca do domu profesów.

29 lipca – o. Polanco prosi lekarza Torresa, aby ten zatroszczył się o zdrowie Ignacego.

30 lipca (czwartek) – wieczorem Ignacy wzywa o. Polanco i prosi go, by ten wystarał się u papieża o błogosławieństwo, bo czuje, że bliski jest śmierci. Nie dowierzając, że stan Ignacego jest aż tak poważny, wysłuchawszy opinii lekarza, o. Polanco odkłada prośbę o błogosławieństwo papieża do następnego dnia. Wieczorem Ignacy spożywa kolację z o. Polanco i Madriem, którzy nie podejrzewają tak szybkiego odejścia Ignacego do domu Ojca.

31 lipca (piątek) – widząc umierającego Ignacego, o. Polanco biegnie o świcie do papieża prosić go o błogosławieństwo. Ignacy umiera około godz. 5.30 w obecności o. Madrida i o. Frusia. Tegoż dnia po południu chirurg Realdo Colombo dokonuje sekcji zwłok. Jacopino del Conte maluje portret Ignacego. Sporządzono też maskę pośmiertną zmarłego.

1 sierpnia – po niesporach ma miejsce pogrzeb Ignacego w kaplicy w kościele Towarzystwa Jezusowego.

1595

Wszczęcie procesów beatyfikacyjnych w diecezjach.

1605-1606

Processus remissoriales auctoritate apostolica.

1609

3 grudnia – papież Paweł V beatyfikuje Ignacego.

1622

12 marca – papież Grzegorz XV kanonizuje św. Ignacego i św. Franciszka Ksawerego.

1922

25 lipca – papież Pius XI mianuje św. Ignacego patronem wszystkich ćwiczeń duchowych i rekolekcji.

CHARAKTER PISM ŚW. IGNACEGO LOYOLI

Święty Ignacy nie był człowiekiem o wybitnych zdolnościach literackich. Nie był nawet pisarzem, który nastawiłby się na tworzenie dzieł w pełnym tego słowa znaczeniu. Jego pisma służą innemu celowi. Nie są to również pisma przeznaczone przede wszystkim do pobożnej lektury, ale stanowią raczej wytyczne związane z regułami życia duchowego. Są swego rodzaju syntezą zasad duchowego wzrostu, które zostały zweryfikowane w ciągu długich lat formacji. Jeśli nie odczytuje się ich w tym kluczu, można się czuć rozczarowanym przy ich lekturze. W pierwszym odbiorze mogą się wydawać zbyt „surowe”, a zawarty w nich sposób wyrażania myśli wydaje się bardzo zwięzły czy nawet wręcz „ascetyczny”.

Święty Ignacy jest autorem wielu pism, które mają różny charakter. Niektóre z nich zaginęły, inne są dostępne tylko w zachowanych fragmentach. Poniżej zamieszczono wykaz jego spuścizny pisarskiej.

1. Przed swoim nawróceniem św. Ignacy ułożył poemat na cześć św. Piotra. Pismo to zaginęło¹⁷⁹.

2. W Loyoli, jak sam wyznaje, „z wielką pilnością zaczął pisać książkę [...]. Słowa Chrystusa pisał atramentem czerwonym, słowa zaś naszej Pani niebieskim. Papier był gładki i poliniowany, a pismo piękne, ponieważ umiał bardzo dobrze pisać”¹⁸⁰. W notatniku tym zanotował fragmenty z *Życia Pana Naszego Jezusa Chrystusa (Vita Christi)*, napisanego przez Ludolfa Kartuzę z Saksonii oraz z *Kwiatu Świętych (Flos Sanctorum)*, zwanego także *Złotą Legendą*, czyli z żywotów świętych pióra dominikanina Jakuba de Voragine, arcybiskupa Genui. „Książka ta liczyła około 300 kart całkowicie zapisanych”¹⁸¹. To dzieło również zostało utracone.

3. Traktat o Trójcy Świętej. Ignacy przynajmniej zaczął go pisać. Tak mówi o tym ojciec Jakub Laynez: „Zaczął pisać książkę na ten temat [Trójcy Świętej]”¹⁸². Nic więcej nie wiadomo o tym traktacie. Pozostaje on całkowicie nieznan.

4. *Ćwiczenia duchowe* w oryginalnej wersji i najprawdopodobniej także ich łaciński przekład dokonany w Paryżu.

5. Relacja z podróży do Ziemi Świętej. Dokument ten zaginęł¹⁸³.

6. Dwa krótkie dyrektoria do *Ćwiczeń*.

7. Sprawozdanie z wyboru na generała i z pierwszej profesji u św. Pawła za Murami w Rzymie (22.04.1541).

¹⁷⁹ Mówi o tym ojciec Polanco. Zob. *Fontes narrativi*, dz. cyt., t. 2, s. 517. Por. H. Pinard de la Boulaye, *Saint Ignace de Loyola directeur d'âmes*, Aubier, Paris 1947, s. LXVIII.

¹⁸⁰ Święty Ignacy Loyola, *Opowieść Pielgrzymy. Autobiografia*, przekład oraz przypisy M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, nr 11, s. 49.

¹⁸¹ Tamże.

¹⁸² *Fontes narrativi*, dz. cyt., t. 1, s. 82.

¹⁸³ Por. Święty Ignacy Loyola, *Opowieść Pielgrzymy. Autobiografia*, nr 43, przyp. 98.

8. Deliberacje na temat ubóstwa według trzeciej pory wyboru.

9. *Dziennik duchowy*. Ignacy musiał go pisać w różnych okresach życia, ale zachowało się tylko to, co napisał pomiędzy 2 lutego 1544 roku a 27 lutego 1545 roku.

10. *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*. Z 1541 roku pochodzą pierwsze notatki o tym dziele, któremu poświęcił się w pełni w latach 1547-1550. W tym roku ukończył już dość obszerny tekst, który przedłożył swoim towarzyszom. Przez resztę życia kontynuował udoskonalanie *Konstytucji*. Mogły to być różne notatki, które niewątpliwie sporządził w celu napisania całych *Konstytucji*, oraz inne dokumenty, jakie musiał przedstawić władzom kościelnym w celu założenia i ogłoszenia Towarzystwa Jezusowego, takie jak *Formuła Instytutu*, która została przedstawiona papieżowi Pawłowi III przez kardynała Contariniego 3 września 1539 roku, czy *Deliberacje pierwszych ojców* lub protokół z zebrania w Rzymie w 1539 roku¹⁸⁴.

11. Różne Reguły.

12. Bardzo obszerna seria *Listów i Instrukcji*. Zachowało się ich około siedmiu tysięcy, ale z pewnością było ich znacznie więcej.

13. Tak zwana *Autobiografia*, podyktowana ojcu Ludwikowi Gonsalvesowi da Cámara w 1553 roku i w 1555 roku.

Pismem ignacjańskim, które bodaj najlepiej odpowiada kategorii „książki”, są *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*. Są one dokumentem, w którym wszystko wydaje się najlepiej dopracowane. W ich redakcję był mocno zaangażowany ojciec Polanco.

Natomiast dziełem ignacjańskim, które w najmniejszym stopniu zasługuje na miano „książki”, są *Ćwiczenia duchowe*. Zawierają one szereg notatek i instrukcji odnoszących się do życia duchowego. Nie są przeznaczone do czytania, jak każda inna lektura duchowa, ale raczej stanowią swego rodzaju zestaw wytycznych, które mogą być wykorzystane na drodze duchowego rozwoju. Wprawdzie niektóre części *Ćwiczeń* mają zwartą, logiczną całość, imponującą swoim wigorem i wewnętrzną siłą, jak na przykład *Fundament* czy *Rozmyślanie* o dwóch sztandarach, ale są to pojedyncze elementy, które nabierają jeszcze większego blasku, gdy się je odczytuje w całym kontekście *Ćwiczeń duchowych*.

W spuściźnie pisarskiej św. Ignacego jest też wiele listów pisanych przez niego osobiście. Do nich należy zaliczyć wszystkie te, które pochodzą z pierwszych lat jego publicznej działalności. Nie miał on jednak zamiaru pisać utworów literackich. Widać to w jego surowym stylu wykorzystywanym do oddania meandrów życia duchowego, w wielości form gerundialnych lub bezokolicznikowych czy też w powtórzeniach słów. Zazwyczaj Ignacy pisze tylko to, co według niego jest konieczne. Jednak wśród różnych jego pism są i takie, które można uznać za prawdziwie zwarte traktaty, na przykład na temat doskonałości (maj 1547 roku), ubóstwa (sierpień tego samego roku), posłuszeństwa (marzec 1553 roku) czy rozeznawania duchowego (lipiec 1549 roku).

¹⁸⁴ Por. *La deliberación de los primeros padres*, w: *Sancti Ignatii de Loyola Constitutiones Societatis Iesu*. Tomus primus: *Monumenta Constitutionum praevia*, ed. A. Codina, D. Fernández Zapico, MHSI, Roma 1934, s. 14-21.

Dziennik duchowy jest jakby autografem św. Ignacego. Pisał go piórem i atramentem na swój osobisty użytek, pod wpływem głębokich przeżyć duchowych lub oświeceń, które mu towarzyszyły. Doświadczenie łaski Bożej, które tak mocno przeżywał wewnątrz, próbował przelać na papier. Chodziło mu raczej o to, aby jak najdokładniej przekazać własne przeżycia duchowe. Pisał to, czego doświadczał w umyśle i sercu. Nie dbał o piękno formy, czasem zdarzało mu się nawet formułować zdania gramatycznie niepoprawne. W precyzji, z jaką odkrywał i opisywał bardzo subtelne zjawiska natury psychicznej, wyprzedzał swoją epokę. Święty Ignacy nie był człowiekiem pióra, lecz głębokim myślicielem religijnym. Idee, które powoli się w nim rozwijały, z czasem nabrały wielkiego znaczenia zarówno dla jego naśladowców, jak i dla całego ówczesnego Kościoła.

Wyrazistość osobowości Ignacego znalazła swoje odzwierciedlenie w ideach, pomysłach, metodach działania, które usiłował przelać na papier. Choć w codziennym obyciu i języku nie był człowiekiem wybitnie elokwentnym, a sposób jego wyrażania się był niekiedy wręcz niepoprawny, gdyż nie opanował dobrze gramatyki i zasad rządzących językiem, to jednak jego wypowiedzi przelane na papier były pełne siły i werwy¹⁸⁵. Wszystko to nadaje jego spisany słowom walor autentyczności i prawdziwości. W niektórych jego pismach nie brakuje też pięknych opisów i trafnego obrazowania.

Literacka prostota pozostawionego *corpus Ignatianum* nie powinna być jednak wyolbrzymiana. Choć bowiem zewnętrzna forma pisarskiej twórczości św. Ignacego nie jest ani piękna, ani doskonała, to pod jej powierzchnią kryją się głębokie, życiowe doświadczenia i przeżycia, które ozdabiają całą jego twórczość. José M. Pemán mówi wręcz o „muzycznej wrażliwości Ignacego”, która „skrywa się za jego zdyscyplinowaną wolą porządku”, i uważa, że jego twardość i surowość „miały więcej wspólnego z wyrzeczeniem niż z wrodzoną oschłością”¹⁸⁶.

Należy pamiętać, że św. Ignacy zachwycał się przyrodą, kwiatami, bardzo lubił kontemplować gwieździste niebo, zalewał się łzami, odmawiając brewiarz i odprawiając msze święte, oraz głęboko przeżywał śpiew podczas liturgii. Świadczy to o jego dużej wrażliwości na piękno, które pochodzi od Boga i rozlewa się na zewnątrz, napęlniając całą rzeczywistość swoim wewnętrznym światłem. U Ignacego słowa pełnią funkcję czysto instrumentalną. Kiedy już spełnią swoje zadanie polegające na zwerbalizowaniu jego najskrytszych uczuć, zdają się znikać. Zewnętrzna forma ustępuje miejsca głębi duchowej treści doświadczenia spotkania z Bogiem.

Ignacy w swoich pismach wyraża się w bezpośredni sposób, dzięki czemu czytelnik przechodzi od razu do uchwycenia tego, co autor chce przekazać. Jednocześnie lektura jego pism sprawia, że można niejako wyczuć bicie jego serca i dostrzec blask jego

¹⁸⁵ Por. P. Mújica, *Reminiscencias de la lengua vasca en el „Diario” de San Ignacio*, „Revista internacional de estudios vascos” 27/1936, s. 53.

¹⁸⁶ *Poesía nueva de jesuitas. Prólogo y selección de José M. Pemán*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Instituto Antonio de Nebrija, Madrid 1948, s. 11.

oświeconego umysłu¹⁸⁷. Tym, co charakteryzuje pisma św. Ignacego, jest nie piękno stylu czy dobrze sformułowane zdania, lecz jego głęboka duchowość oraz jasne i czytelne kryteria rozwoju duchowego, jakie przekazuje czytelnikowi. Jego pisma odzwierciedlają to, co dokonuje się w otwartej na Boga żarliwej duszy. Stanowią one „drzwi, przez które możemy wejść do sanktuarium jego ducha i wnikać w głąb struktur jego osobowości”¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Por. M. Ruiz Jurado, *¿Escritura de Polanco o de San Ignacio?*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 77/2008, s. 321-345.

¹⁸⁸ San Ignacio de Loyola, *Obras*, dz. cyt., s. LXXXIII.

SPECYFIKA NINIEJSZEJ PUBLIKACJI

Niniejsza publikacja jest pierwszym od ponad czterech i pół wieku wydaniem wszystkich pism św. Ignacego Loyoli w języku polskim. Pierwszymi dziełami św. Ignacego, które zostały przetłumaczone na język polski, były *Ćwiczenia duchowe*, wydane w 1894 roku przez drukarnię Władysława Ludwika Anczyca i Spółki w Krakowie¹⁸⁹, oraz skromny tomik wyjątków z listów Świętego pt. *Zasady życia doskonałego z listów św. Ignacego Loyoli 1892*¹⁹⁰. Dopiero po siedemdziesięciu sześciu latach, czyli w 1968 roku, staraniem ojca Mieczysława Bednarza SJ i jego współpracowników: ojca Andrzeja Bobera SJ, ojca Stefana Filipowicza SJ i ojca Romana Skórki SJ, zostały wydane w dwóch tomach po raz pierwszy *Pisma wybrane* św. Ignacego wraz z komentarzami¹⁹¹. Dwutomowe dzieło wydane pod redakcją ojca Bednarza nie obejmuje jednak wszystkich pism św. Ignacego. Oprócz pism wybranych z całego *corpus Ignatianum* umieszczono w nim szereg komentarzy oraz tekstów związanych z duchowością ignacjańską różnych autorów. Pierwszy tom *Pism wybranych* zawiera następujące dzieła św. Ignacego: *Opowieść Pielgrzyma, czyli autobiografia* (s. 163-265), *Dziennik duchowy*, poprzedzony długim wprowadzeniem oraz dodatkiem na temat wyboru, czyli *Rozważanie św. Ignacego Loyoli o ubóstwie w Towarzystwie Jezusowym* (s. 273-389) oraz dwadzieścia *Listów św. Ignacego* (s. 481-602). W pierwszym tomie *Pism wybranych* umieszczono również wstęp i komentarz do *Konstytucji Towarzystwa Jezusowego* (s. 391-464), ale nie ma w nim tekstu samych *Konstytucji*. Drugi tom *Pism wybranych* obejmuje *Ćwiczenia duchowe* (s. 5-214) oraz *Dyrektoria ignacjańskie do Ćwiczeń duchowych* (s. 215-238). W drugiej części tegoż tomu zamieszczono liczne dokumenty papieskie odnoszące się do tematyki ignacjańskiej, a zwłaszcza wypowiedzi papieży na temat roli i znaczenia *Ćwiczeń duchowych* (s. 239-299). Całość tego tomu zamyka kolekcja różnych tekstów poświęconych duchowości ignacjańskiej (s. 301-618).

Rok Ignacjański (20 maja 2021 – 31 lipca 2022), podczas którego celebруемy 500-lecie nawrócenia św. Ignacego Loyoli (21 maja 1521) i 400-lecie jego kanonizacji (12 marca 1622) stał się szczególną okazją do wydania w języku polskim wszystkich dostępnych dotąd pism św. Ignacego Loyoli.

Niniejsze, jednotomowe wydanie *Pism św. Ignacego Loyoli* jest swego rodzaju kontynuacją edycji jego *Pism wybranych*, wielkiego dzieła opracowanego przez ojca Mieczysława Bednarza i jego współpracowników. Nie zawiera tekstów na temat duchowości ignacjańskiej, ale wyłącznie pisma św. Ignacego Loyoli. W tym wydaniu *Pism*

¹⁸⁹ Por. *Ćwiczenia duchowe św. ojca Ignacego* (według dosłownego przekładu O. Roothaana), przeł. M.I. Morawski, Druk Wł.L. Anczyca i Spółki, Kraków 1894.

¹⁹⁰ Por. *Zasady życia doskonałego z listów św. Ignacego Loyoli 1892*, zebrał J. Badeni, Drukarnia „Czas” Fr. Kluczyckiego i Spółki, Kraków 1892.

¹⁹¹ Por. Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 1-2, oprac. M. Bednarz, przy współpracy A. Bobera, S. Filipowicza, R. Skórki, Wydawnictwo WAM, Kraków 1968.

św. Ignacego Loyoli zostały wykorzystane tłumaczenia opublikowanych już w 1968 roku niektórych jego pism oraz włączono do niego najnowsze wydanie *Konstytucji Towarzystwa Jezusowego*¹⁹², a także kolejne listy Świętego (w sumie sto siedemdziesiąt osiem), opublikowane w 2017 roku¹⁹³.

Celem niniejszej publikacji jest, po pierwsze, wydanie tekstów św. Ignacego, które dotąd nie były publikowane w języku polskim, po drugie udostępnienie czytelnikom wszystkich pism św. Ignacego Loyoli w jednym tomie. Nowością tego krytycznego wydania jest nie tylko zebranie wszystkich pism św. Ignacego, ale także udostępnienie wszystkim zainteresowanym duchowością ignacjańską najważniejszej obcojęzycznej i polskiej bibliografii współczesnej na temat poszczególnych pism św. Ignacego. W ostatnim półwieczu ukazało się bowiem w języku polskim wiele publikacji zarówno naukowych, jak i popularnonaukowych związanych z duchowością ignacjańską. Każde z pism św. Ignacego zostało poprzedzone syntetycznym wstępem, przybliżającym charakter danego dzieła i najważniejszą, współczesną bibliografią z nim związaną, także w języku polskim.

¹⁹² Por. *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy Uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację*, red. B. Steczek, J. Kołacz, wyd. 2, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

¹⁹³ Por. *Św. Ignacy Loyola, Listy wybrane*, przeł. K. Jachimska-Małkiewicz, R. Skórka, S. Filipowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

BIBLIOGRAFIA OGÓLNA

Zgodnie z celem obecnego wydania *Pism św. Ignacego* podajemy poniżej bibliografię jedynie tych dzieł, które uznawane są na świecie za najważniejsze i które przybliżają Czytelnikom wybrane aspekty duchowości św. Ignacego.

Jeśli chodzi o bibliografię dotyczącą poszczególnych pism św. Ignacego, jak na przykład *Autobiografia*, *Ćwiczenia duchowe*, *Konstytucje* itd., podajemy na końcu każdego z pism syntetyczną i główną bibliografię, zarówno w językach obcych, jak i w języku polskim. Szczegółowa bibliografia poszczególnych pism św. Ignacego znajduje się w przypisach poszczególnych pism.

Bibliografia współczesna

Rahner H., *Íñigo López de Loyola. Ein Überblick über die neueste Ignatiusliteratur*, „*Stimmen der Zeit*” 138 (1941), s. 94-100.

Fernández Zapico D., Dalmases C. de, *Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, Roma 1943 [Monumenta Historica S.I.] vol. I, s. 91*-109*; vol. II [De Dalmases] Roma 1951, s. XII-XX; vol. III [De Dalmases] Roma 1960, s. XXXIII-XXXVI.

Pinard de la Boullaye H., *S. Ignace de Loyola. Directeur d'âmes*, Paris 1947, s. LXXIV-LXXIX.

Pinard de la Boullaye H., *La spiritualité ignatienne. Bibliographie sommaire*, RAM 26 (1950), s. 238-288.

Gilmont J.-F., Daman P., *Bibliographie ignatienne (1894-1955)*, Museum Lessianum, DDB, Paris-Louvain 1956.

Iparraguirre I., *Orientaciones bibliográficas sobre San Ignacio de Loyola, I*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1957; 1965².

Ruiz Jurado M., *Orientaciones bibliográficas sobre San Ignacio de Loyola. II: 1965-1976*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1977; III: 1977-1989.

Polgár L., *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus: 1901-1980. I: Toute la Compagnie*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1981.

Alonso Tomé M., García de Castro J., Pelufo R., *Manresa. Índices (1925-1997)*, t. 70, Centro Loyola, Madrid 1998 (szczególnie strony: 11-143).

Ruiz Jurado M., *Ignacio de Loyola. Bibliografía fundamental*, „Comunidades” 2000, nr 70-71.

Biografie

Bibliografię odnoszącą się do życia św. Ignacego podajemy w porządku chronologicznym, według poszczególnych wieków, w których powstawały. Bibliografię w języku polskim podajemy, począwszy od XX wieku. Wcześniejszą bibliografię w języku polskim znajdziemy w: *Św. Ignacy Loyola, Pisma wybrane. Komentarze*, t. 1, opracował M. Bednarz, przy współpracy S. Filipowicza i R. Skórki, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1968, s. 53-55.

WIEK XVI

- Ribadeneira P., *Vita Ignatii Loyolae, Societatis Iesu fundatoris, libris quinque comprehensa; in quibus initia ipsius Societatis ad annum usque Domini 1556 explicantur*, Apud Iosephum Cacchium, Neapoli 1572. Po pierwszym wydaniu łacińskim następowały kolejne w latach: 1586, 1587, 1590, 1595, 1602.
- Ribadeneira P., *Vida de Ignacio de Loyola, fundador de la Religión de la Compañía de Jesús, traducida de latín en castellano por el P. Pedro de Ribadeneira*, Alonso Gomez impresor de la C.R.M., Madrid 1583. Pierwsze opublikowano w j. hiszpańskim, po którym następowały kolejne w latach: 1584, 1586, 1594, 1605. Pierwszego wydania w j. hiszpańskim, które było ponowieniem przez ojca Piotra Ribadeneirę edycji *Obras escogidas*, dokonał D. Vicente de la Fuente (Ribadeneira, Madrid 1868). Wydanie z 1605 roku zostało wznowione w: E. Rey, *Historias de la Contrarreforma*, BAC, Madrid 1945, 2009¹. Wydanie krytyczne w języku łacińskim i hiszpańskim dzieła *Vida de San Ignacio por Ribadeneira* znajduje się w: FN, IV (Roma 1965).
- Maffei I.P., *De vita et moribus Ignatii Loyolae, qui Societatem Iesu fundavit, libri III*, Apud Maternum Cholinum, Coloniae 1585. Było wiele wydań tego dzieła.
- Favard F., *La Vie du R. Père Ignace de Loyola, fondateur de la Compagnie de Jésus. Nouvellement traduite du latin du R. P. Ribadeneira, de la dicte Compagnie, et enrichie de plusieurs choses tirées du R. P. Pierre Maffée*, Imprimerie de Jacques Bramereau, Avignon 1599.

WIEK XVII

- La vie, les miracles et la canonisation de S. Ignace de Loyola, fondateur de la Compagnie de Jésus, tirées des informations authentiques du procès de sa canonisation*, Richard l'Allemand, Rouen 1629.
- Nieremberg E., *Vida del patriarca San Ignacio de Loyola, fundador de la Compañía de Jesús, resumida y añadida de la bula y relaciones de su canonización y de otros graves autores, revisada y acrecentada por el mismo autor*, Zaragoza 1631. Ukazało się wiele tłumaczeń tego dzieła.
- Lucas [De Argones] A., *Vida de San Ignacio de Loyola, patriarca y fundador de la Compañía de Jesús*, Antonio Renè de Lazcano y Bartolome de Lorençana, Granada 1633.
- Bartoli D., *Della vita e dell'istituto di S. Ignatio, fondatore della Compagnia di Gesù libri cinque*, Apresso Domenico Manelfi, Roma 1650. Dzieło to było wielokrotnie wydawane i tłumaczone na język łaciński, francuski i niemiecki.
- Bussièrès J. de, *La vie de S. Ignace de Loyola*, Antoine Molin, Lyon 1670.
- Bouhours D., *La vie de S. Ignace*, Sébastien Marbre-Cramoisy, Paris 1679. Ukazało się ponad 25 wydań.
- Coret J., *Le cinquième ange de l'Apocalypse, Ignace de Loyola*, Adrien la Fabrique, Namur 1679.
- Nolarci V. [pseud. de Luis Carnoli], *Compendio della Vita di S. Ignatio di Loyola raccolto con fedeltà e con brevità da quanto n'hanno provatamente stampato in un secolo gravi autori*, Presso Combi e La Noù, Venezia 1680.
- García F., *Vida, virtudes y milagros de San Ignacio de Loyola*, Juan García Infanzón, Madrid 1685. Było wiele wydań tego dzieła.

WIEK XVIII

Acta Sanctorum. VII: Iulii; zob. Pinius (Pien) I.

Mattos F. de, *Vida chronologica de Santo Ignacio de Loyola, Fundador de la Companhia de Jesús*, Officina de Pascoal da Sylva, Lisboa Occidental 1718.

Pinius (Pien) I., *Acta S. Ignatii Loyolae, fundatoris Clericorum Regularium S.I. e monumentis tum manuscriptis, tum typo editis collecta, digesta et illustrata a Ioanne Pinio, eiusdem Societatis theologo*. 1.ª ed. incluída en *Acta Sanctorum*, VII (Amberes 1731, Venezia 1749).

Mariani A.F., *Della vita di S. Ignazio, fondatore della Compagnia di Gesù libri cinque*, Lelio della Volpe, Bologna 1741.

López J.F., *Vida de San Ignacio de Loyola*, México 1749.

Fluviá F.J., *Vida de San Ignacio de Loyola, fundador de la Compañía de Jesús, enriquecida con las copiosas sólidas noticias de los padres jesuitas de Amberes, ordenada nuevamente y dividida en ocho libros*, Por Pablo Nadal, Barcelona 1753.

WIEK XIX

Dunigan E., *S. Ignatius and His first Companions*, T. Richardson and Son, New York 1844.

Dunigan E., *Geschichte des Hl. Ignatius von Loyola und der Gesellschaft Jesu. Zunächst nach Bartoli mit Benützung der Schriften von Créteineau-Joly, Cahour, Ravnigan u.a. mit besond. Berücksichtigung des neuesten politischen und literarischen Verfahrens in Betreff dieses Ordens*, Dr. J.A Brühl Verlag, Würzburg 1845.

Genelli C., *Das Leben des hl. Ignatius von Loyola Stifters der Gesellschaft Jesu. Mit Benützung der authentischen Akten, besonders seiner eigenen Briefe*, Wagnerschen Buchhandlung, Innsbruck 1848. Nowe wydanie pod red. B. Kolba (Wien 1894).

Genelli C., *The Life of St. Ignatius Loyola, founder of the Jesuits*, t. 1-2, Richardson and Son, London 1849.

Daurignac J.M.S., *Histoire de S. Ignace de Loyola, Fondateur de la Compagnie de Jésus*, t. 1-2, Ambroise Bray, Paris 1859.

Hillegeer J., *Leven, oefeningen en spreken van den heiligen Ignatius, stichtér van de Societeit Jesu en wonderbare vitwerk seels van het water onder de aanroeping van zynen naam gewijd*, H. van Schelden, Gent 1866.

Clair Ch., *La vie de S. Ignace de Loyola d'après Pierre Ribadeneira, son premier historien*, Plon, Paris 1891.

Stewart R., *St. Ignatius Loyola and the Early Jesuits*, Burns and Oates, London 1891.

Nieuwenhoff W. van, *Ignatius van Loyola*, G. Borg, Amsterdam 1891.

Michel L., *Histoire de St. Ignace de Loyola d'après les documents originaux par le P. Daniel Bartoli de la C. de J.* Traduction revue, complétée, annotée et enrichie de documents inédits, 2 vols., Desclée de Brouwer, Brugge 1893.

WIEK XX

W języku angielskim

Brodrick J., *Saint Ignatius Loyola. The Pilgrim Years*, Burns and Oates, London 1956.

Harvey R., *Ignatius Loyola. A general in the Church militant*, Bruce Pub. Co., Milwaukee 1936.

- Hollis Ch., *Saint Ignatius*, Sheed & Ward, London 1933.
- Martindale C., *In God's Army: Commanders-in Chief*, R. & T. Washbourne, London 1921.
- Meissner W.W., *To the Greater Glory. A Psychological Study of the Ignatian Spirituality*, Marquette University Press, Milwaukee 1999.
- Purcell M., *The First Jesuit. St. Ignatius Loyola*, M.H. Gill and Son, Dublin 1956 (Loyola University Press, Chicago 1981).
- Thompson F., *St. Ignatius Loyola*, Burns & Oates, London 1910 (Inne wydania: Dublin-London 1951; London 1962; Tłumaczenie niemieckie: J. Kösel, Kempten 1912. Tłumaczenie holenderskie: H.J. Dieben, Leiden 1915-1928).

W języku francuskim

- Amoudru B., *Ignace de Loyola, maître d'héroïsme*, Bonne Presse, Paris 1939.
- Bernoville G., *S. Ignace de Loyola*, Éditions Publiroc, Marseille 1929.
- Demoustier A., *La transmission de l'expérience. Le rapport de Jérôme Nadal et Ignace de Loyola*, Mediasèvres, Paris 1997.
- Dhôtel J.-C., *Qui es-tu Ignace de Loyola?*, Vie Chrétienne, Paris 1973. Tłumaczenie w j. polskim: J.-C. Dhôtel, *Kim jesteś Ignacy Loyolo?*, przeł. M. Sokołowski, Oficyna Przeglądu Powszechnego, Warszawa 1991.
- Dudon P., *S. Ignace de Loyola*, Beauchesne, Paris 1934¹¹.
- Joly H., *S. Ignace de Loyola*, Les Saints, Paris 1925¹¹.
- Ravier A., *Ignace de Loyola et l'art de la décision*, Bayard, Paris 1997.
- Ravier A., *Les Chroniques. Saint Ignace de Loyola*, Nouvelle Librairie de France, Paris 1973.
- Ravier A., *La Compagnie de Jésus sous le gouvernement d'Ignace de Loyola (1541-1556). D'après les Chroniques de Juan de Polanco*. Present., comment. et tables de A. Ravier, Desclée de Brouwer, Paris 1991.
- Ravier A., *Ignace de Loyola fonde la Compagnie de Jésus (Christus 36)*, Desclée de Brouwer, Paris 1973.
- Robert S., *Une autre connaissance de Dieu. Le discernement chez Ignace de Loyola (Cogitatio fidei 204)*, Cerf, Paris 1997.

W języku hiszpańskim

- Astráin A., *Vida breve de San Ignacio de Loyola*, Mensajero del Corazón de Jesús, Bilbao 1921. Tłumaczenie niemieckie autorstwa Eil Weber (1924). Ponadto pierwszy tom tegoż autora: *Historia de la Compañía de Jesús en la Asistencia de España*, poświęcony jest życiu św. Ignacego aż do jego wyboru na generała zakonu.
- Bojorge H., *El camino sacramental de san Ignacio de Loyola*, Parroquia de S. Ignacio, Montevideo 1991.
- Borja Medina F. de, *Cuando servía en la corte del Rey Católico. ¿Estuvo Inigo de Loyola en Sevilla?*, Gratitres, Sevilla 1992.
- Borja Medina F. de, *Ignacio de Loyola y el mar: su política mediterránea*, Instituto de Historia y Cultura Naval, [s.l.] 1995.
- Borja Medina F. de, *Inigo de Loyola y los judíos*, Universidad de Deusto, San Sebastián 1997.
- Casanovas I., *San Ignacio de Loyola, fundador de la Compañía de Jesús*. Versión del R. P. Manuel Quera, Balmes, Barcelona 1944. Oryginał napisany został w języku katalońskim: *Sant Ignasi de Loyola*, Balmes, Barcelona 1930.

- Dalmases C. de, *El Padre Maestro Ignacio. Breve biografía ignaciana*, BAC, Madrid 1986.
Dzieło to zostało przetłumaczone na język francuski, włoski, niemiecki, portugalski, słoweński i polski. Przekład polski: Cándido de Dalmases, *Ignacy Loyola. Życie i dzieło*, przeł. B. Steczek, A. Wolanin, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Elizalde J.C., *Orar la vida. La experiencia de Ignacio de Loyola*, San Pablo, Madrid 1977.
- García Mateo R., *Ignacio de Loyola. Su espiritualidad y su mundo cultural*, Mensajero, Bilbao 2000.
- García-Villoslada R., *Ignacio de Loyola. Un español al servicio del Pontificado*, Hechos y Dichos, Zaragoza 1961³.
- García-Villoslada R., *San Ignacio de Loyola. Nueva biografía*, BAC, Madrid 1986.
- Gonçalves da Cámara L., *Recuerdos ignacianos*. Versión y comentario de B. Hernández, SI (Manresa 7), Mensajero, Bilbao 1992.
- González Olmedo F., *Introducción a la Vida de San Ignacio de Loyola*, Espasa-Calpe, Madrid 1944.
- González Ruiz N., *Dos hombres: el santo y el hereje. San Ignacio, Lutero*, Cervantes, Barcelona 1945.
- Granero J.M., *San Ignacio de Loyola. Panoramas de su vida*, Razón y Fe, Madrid 1967.
Dzieło ma swoją kontynuację w drugim tomie: *San Ignacio de Loyola. La misión de su vida*, Razón y Fe, Madrid 1984.
- Ignacio de Loyola, *Autobiografía y Diario espiritual*. Introd. de L. Mendizábal, transcr. y notas de Dalmases – Iparraguirre – Ruiz Jurado, BAC, Madrid 1992.
- Leturia P. de, *El gentilhomme Íñigo López de Loyola*, Editorial Labor S.A., Barcelona 1949³.
Tłumaczenie angielskie: A.J. Owen (Syracuse, New York 1949).
- Marcuse L., *Ignacio de Loyola*. Trad. de Mercedes Figueras, Edhasa, Barcelona 1997.
- Ravier A., *Ignacio de Loyola y el arte de la decisión*. Ed. de José J. de Olañeta (La aventura interior 6), José J. de Olañeta, Palma de Mallorca 2000.
- Ruiz Pérez F.J., *Teología del camino. Una aproximación antropológico-teológica a Ignacio de Loyola*, Mensajero; Sal Terrae, Bilbao-Santander 2000.
- Tellechea Idígoras J.I., *Ignacio de Loyola, solo y a pie* (Reestructuradores de la Iglesia 3), Cristiandad, Madrid 1986.
- Tellechea Idígoras J.I., *Ignacio de Loyola. La aventura de un cristiano*, Sal Terrae, Santander 1998.
- Verd G.M., *¿Fue san Ignacio terciario franciscano?*, „Archivo Teológico Granadino” 57 (1994), s. 105-136.
- Vida de san Ignacio de Loyola en imágenes*. Estudio preliminar de A. Navas, SI (Biblioteca Teológica Granadina 27), Facultad de Teología, Granada 1993.
- Vida de san Ignacio en grabados del siglo XVII*. Ed. de J. Iturriaga, SI, Mensajero, Bilbao 1995.

W języku niemieckim

- Boehmer H., *Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu. I: Loyola*, Falkenroth, Bonn 1914. Dzieło to zostało ponownie wydane w 1941 i 1951 roku.
- Böminghaus E., *Für Kirche und Papsttum*, Bonifacius-Druckerei, Paderborn 1922.
- Dunin-Borkowski S., *Ignatius von Loyola*, Hildesheim 1931.
- Huonder A., *Ignatius von Loyola. Beiträge zu seinem Charakterbild*. Hrsg. von B. Wilhelm, Katholische Tat-Verlag, Köln 1932.

- Imhof P., *Ignatius von Loyola*, Herder, Freiburg im. Breisgau 1978.
- Kirch K., *Ignatius von Loyola*, Schwann Verlag, Düsseldorf 1926.
- Kirch K., *Helden des Christentums. Ignatius von Loyola und Franz Xaver*, Bonifatius-Druckerei, Paderborn 1931.
- Kolb V., *Das Leben des hl. Ignatius von Loyola*. Unter Benützung der neuesten Quellen van Victor Kolb nach dessen Tod veröffentlicht von Franz Hatheyer, Herder, Freiburg 1931.
- Weber E., *Der hl. Ignatius von Loyola*, Hermann Rauch Verlag, Wiesbaden 1924.

W języku polskim

- Badeni J., *Życie św. Ignacego Loyoli, założyciela Zakonu Towarzystwa Jezusowego* (Pobożne książki dla wiernych każdego stanu, 39), Nakładem ks. Michała Mycielskiego, Kraków 1893 (wyd. 2: Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1923).
- Bednarski S., *Wierszowany żywot św. Ignacego*, „Nasze Wiadomości” 10 (1932), s. 142-149.
- Bednarz M., *Św. Ignacy Loyola a reforma Kościoła*, „Homo Dei” 26 (1957), s. 29-45.
- Bednarz M., *Życie św. Ignacego Loyoli*, w: Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 1, opracował M. Bednarz, przy współpracy S. Filipowicza i R. Skórki, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1968, s. 89-161.
- Czerniewski L., *Św. Ignacy Loyola 1491-1556* (Postacie świętych, 49), Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1938.
- Dhôtel J.-C., *Kim jesteś Ignacy Loyolo?*, przeł. M. Sokołowski, Oficyna Przeglądu Powszechnego, Warszawa 1991.
- Janus J., *Rycerz Króla wieków – Ignacy Loyola*, Kalendarz Serca Jezusowego, Kraków 1940.
- Ledóchowski W., *Rocznica pierwszych ślubów (1534-1934). Przemówienie naszego O. Generała do Ojca św. na audiencji z okazji jubileuszu dnia 17 VIII 1934 r.*, „Nasze Wiadomości” 10 (1934) s. 599-601.
- Pastor L., *Katolicycy Reformatorzy XVI stulecia. Szkice charakterów: Ignacy z Loyoli – Teresa od Jezusa – Filip Nereusz – Karol Boromeusz*, przeł. P. Mańkowski, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1924, s. 11-90.
- Ribadeneira P., Skarga P., *Żywot św. Ignacego Loyoli*, w: *Żywoty Świętych Starego i Nowego Zakonu... z przydatkiem niektórych żywotów na końcu*, U Andrzeja Piotrkowczyka, Kraków 1603 (Żywot Ignacego w *Przydatku*). Zob. także wydanie *Żywotów Świętych Skargi*, t. 4, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1936, s. 535-558.
- Rostworowski J., *Droga rozwoju wielkiej duszy. Kilka myśli o genezie wewnętrznej św. Ignacego Loyoli*, „Przegląd Powszechny” 228 (1949), s. 16-26.
- Warszawski J., *Recenzja książki: Paul Dudon, Saint Ignace de Loyola*, Paris 1934, w: „Przegląd Powszechny” 204 (1934), s. 93-95.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 1: *Walka z różnowierstwem*. Cz. I: 1555-1586. Drukarnia Ludowa, Lwów 1900, s. 71-96.

W języku portugalskim

- Braun A.B., *Santo Inácio de Loyola: fundador da Companhia de Jesus*, Ed. Vozes, Petrópolis 1956³.
- Mariz L.G., *Inácio de Loyola*, Ed. Santa Maria, Rio de Janeiro 1955.

W języku włoskim

- AA.VV., *Ignazio di Loyola. Un mistico in azione*. Ed. S. Barlone, Città Nuova, Roma 1994.
- Foia M., *S. Ignazio di Loyola e la Chiesa gerarchica del suo tempo* (Appunti di Spiritualità 42), Centrum Ignatianum Spiritualitatis, Napoli 1995.
- García Villoslada R., *Sant'Ignazio di Loyola*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1997².
- Laínez G., *Prima biografia ignaziana*. A cura di R. Maryks, SI (Appunti di Spiritualità 44), Centrum Ignatianum Spiritualitatis, Napoli 1996.
- Martini A., *Ignazio di Loyola*, Stringa, Genova 1956.
- Papasogli G., *Sant'Ignazio di Loyola*, Ed. Paoline, Roma 1956². Tłumaczenie hiszpańskie: Libreria religiosa, Barcelona 1956; angielskie: Society of St. Paul, New York 1960.
- Ribadeneira P. de, *Vita di sant'Ignazio di Loyola*, comment. B. Sorge (Volte e Anime 11), Claudio Gallone, Milano 1998.
- Špidlík T., *Lo starets Ignazio*, Lipa, Roma 2000.
- Tacchi Venturi P., *Storia della Compagnia di Gesù in Italia*, I/1-2, II/1-2, La Civiltà Cattolica, Roma 1950-1951.

WIEK XXI

W języku angielskim

- Donnelly J.P., *Ignatius of Loyola. Founder of the Jesuits*, Pearson & Longman, New York 2003.
- Ivens M., *An Approach to Saint Ignatius of Loyola*, The Way, Oxford 2007.
- O'Malley J., Walsh J.P.M., *Constructing a Saint through Images. The 1609 Illustrated Biography of Ignatius of Loyola*, Saint's Joseph University Press, Philadelphia 2008.
- Remembering Íñigo* [transl. of *Memorial de Gonçalves da Cámara*]. Transl. A. Eaglestone, J.A. Munitiz, Gracewing, Herefordshire 2005.
- Tellechea Idígoras J.I., *Alone and on Foot. Ignatius of Loyola*, Veritas, Dublin 2008.
- Year by year with the early Jesuits (1537-1556): Selections from the «Chronicon» of Juan Alfonso de Polanco*. Transl. J.P. Donnelly, Institute of Jesuit Sources, St. Louis 2004.

W języku francuskim

- Aumont M., *Ignace de Loyola et Gaston Fessard: l'un par l'autre*, L'Harmattan, Paris 2006.
- Aumont M., *Ignace de Loyola seul contre tous... et pour tous*, L'Harmattan, Paris 2007.
- Aumont M., *Universel Ignace de Loyola. Essai*, L'Harmattan, Paris 2008.
- Giuliani M., *L'accueil du temps qui vient: Études sur saint Ignace de Loyola*, Bayard, Paris 2003.
- Guillermou A., *Saint Ignace de Loyola et la Compagne de Jésus*, Seuil, Paris 2007.
- Mendiboure B., *Lire la Bible avec Ignace de Loyola*, L'Atelier, Paris 2005.

W języku hiszpańskim

- Arnaiz F.J., *San Ignacio de Loyola. Maestro de la vida en el Espíritu*, Fundación García Arévalo, Santo Domingo 2001.
- Bertrand D., *La política de S. Ignacio de Loyola: el análisis social*, Mensajero, Bilbao 2003.
- Borja Medina F. de, *San Ignacio de Loyola y América*, Pontificia Universidad Católica del Ecuador, Quito 2004.

- Borja Medina F. de, *Ignacio de Loyola y la „limpieza de sangre”*, w: *Ignacio de Loyola y su tiempo. Congreso Internacional de Historia*, Mensajero, Bilbao 1992, s. 579-615.
- Cabasés F., *Explicación del árbol genealógico del señorío de Oñaz y Loyola*, Loyola 2003.
- Kiechle S., *Ignacio de Loyola: mística y acción*. Trad. R.H. Bernet, Herder, Barcelona 2006.
- Kirkwood A.W., *Loyola: de caballero a santo*, EVD, Cochabamba 2005.
- Ramos Domingo J., *El programa iconográfico de san Ignacio de Loyola en la Universidad Pontificia de Salamanca...* (Bibliotheca Salmanticensis: Estudios 254), Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca 2003.
- Recondo J.M., *Íñigo de Loyola a debate: herida y basílica*, Grafite, Bilbao 2000.
- Rodríguez Olaizola J.M., *Ignacio de Loyola, nunca solo*, San Pablo, Madrid 2006.
- Ruiz Jurado M., *El peregrino de la voluntad de Dios. Biografía espiritual de san Ignacio de Loyola*, BAC, Madrid 2005. Tłumaczenie włoskie: San Paolo, Cinisello Balsamo 2008.
- Ruiz Jurado M., *¿Escritura de Polanco o de San Ignacio?*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 77 (2008), s. 321-345.
- Ruiz Jurado M., *La oración de san Ignacio en su „Diario spiritual”*, „Manresa” 84 (2012), s. 63-77.

W języku niemieckim

- Feld H., *Ignatius von Loyola: Gründer des Jesuitenordens*, Böhlau, Köln 2006.
- Haub R., *Ignatius von Loyola. Gott in allen Dingen finden*, Topos Verlagsgemeinschaft, Kvelaer 2006.
- Maron G., *Ignatius von Loyola. Mystik, Theologie, Kirche*, Vanderhoeck & Ruprecht, Göttingen 2001.

W języku polskim

- Bolewski J., *Nowoczesność Ignacego Loyoli. Na tle „błédnego” Don Kichota*, Wydawnictwo Rhetos, Warszawa 2006.
- Gonsalves da Cámara L., *Memoriale czyli dziariusz o św. Ignacym Loyoli*, przeł. M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Dalmases C. de, *Ignacy Loyola. Życie i dzieło*, przeł. B. Steczek, A. Wolanin, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Królikowska A., *Kształcenie nauczycieli dla jezuickich szkół średnich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2019.
- Królikowski W., *Droga do wierności Jezusowi Chrystusowi w życiu św. Ignacego Loyoli*, „Studia Bobolanum” 1 (2007), s. 57-79.
- Królikowski W., *Droga duchowego rozwoju św. Ignacego Loyoli*, w: *Rocznik Wydziału Pedagogicznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie 2006*, Wydawnictwo WSFP Ignatianum, Kraków 2006, s. 61-92.
- Sureau F., *Ignacy Loyola. Przebudzenie*, przeł. S. Opiela, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.
- Špidlík T., *Ignacy Loyola a duchowość Wschodu*, przeł. Ł. Skuza, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.
- Tellechea Idígoras J.I., *Ignacy Loyola. Sam i na piechotę. Powieść biograficzna*, przeł. K. Jachimaska-Malkiewicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.
- Więćek R., *123 peretki Świętego Ignacego Loyoli*, D&D, Gliwice 2022.
- Żychiewicz T., *Ignacy Loyola*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

„Życie Duchowe” 111 (2022): *Wszystko na nowo w Chrystusie* (cały zeszyt poświęcony został św. Ignacemu Loyoli).

W języku portugalskim

Tellechea Idígoras J.I., *Inácio de Loyola – Aventura de um cristão*, São Paulo, Loyola 2002.

W języku włoskim

Kolvenbach P.H., *In tutto amare e servire*, AdP, Roma 2004.

Ruiz Jurado M., *Il pellegrino della volontà di Dio. Biografia spirituale di sant’Ignazio di Loyola*, San Paolo, Cinisello Balsamo 2008.

Ruiz Jurado M., *I luoghi di sant’Ignazio di Loyola a Roma*, Elledici-Velar, Milano 2011.

Tellechea Idígoras J.I., *Ignazio di Loyola. L’avventura di un cristiano*, AdP, Roma 2003.

Zbiory pism

Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 1-2, opracował M. Bednarz, przy współpracy A. Bobera, S. Filipowicza, R. Skórki, Wydawnictwo WAM, Kraków 1968.

Gli scritti di Ignacio de Loyola. A cura di M. Gioia (Classici della Religione 4), UTET, Torino 1977.

Ignace de Loyola, *Écrits*, Desclée de Brouwer; Bellarmin, Paris 1991.

Obras de San Ignacio de Loyola (6.ª ed. revisada y actualizada), BAC, Madrid 2013.

Gli scritti d’Ignazio di Loyola. A cura di gesuiti de la Provincia d’Italia, AdP, Roma 2007.

The Writings of Saint Ignatius of Loyola, The Institute of Jesuit Sources, St. Louis 2009
(Dołączono płytę CD z kompletem dzieł św. Ignacego w oryginalnych językach).